

Міністерство освіти і науки України
Донбаський державний педагогічний університет

**ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

Випуск 13

Слов'янськ – Дніпро – 2023

Публікується за рішенням Вченої ради
Донбаського державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 27.04.2023 р.)

Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології:
Т 338 збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко;
науковий редактор Н. М. Маторіна]. Слов'янськ – Дніпро, 2023.
Вип. 13. 161 с.

Пропоновані науково-методичні студії з мовознавства, літературознавства, методики викладання мови та літератури у ЗВО педагогічного спрямування та закладах загальної середньої освіти присвячено актуальним проблемам сучасної лінгвістики, дидактики та літературного процесу.

Результати репрезентованих наукових розвідок можуть стати в пригоді лінгвістам, літературознавцям, викладачам, учителям, аспірантам і студентам.

The presented scientific methodological studies on Linguistics, Theory and History of Literature, Methodology of teaching language and literature in pedagogical institutions of higher education and comprehensive schools deal with the topical issues of modern Linguistics, Didactics and Literature Process.

The results of the research investigations suggested will be useful to linguists, literary scholars, lecturers, teachers, post-graduate students, undergraduate students seeking a Bachelor's or a Master's degree.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Глущенко В. А.** – доктор філологічних наук, професор (головний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Біличенко О. Л.** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Донбаський державний педагогічний університет)
- Бріцин В. М.** – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України)
- Голобородько К. Ю.** – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди)
- Загнітко А. П.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Іліаді О. І.** – доктор філологічних наук, професор (Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка)
- Кзаков І. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Колган О. В.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Корольова Т. М.** – доктор філологічних наук, професор (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського)
- Кулаковська М.** – доктор філософії (PhD) (Директорка Центру полоністики Жешувського університету, Польща)
- Марченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Маторіна Н. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (науковий редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)

- Мишка А.** – доктор наук (Декан Гуманітарного коледжу Жешувського університету, член-експерт комісії NAWA сертифікаційних екзаменів з польської мови як іноземної; Польща)
- Мішеніна Т. М.** – доктор педагогічних наук, професор (Криворізький державний педагогічний університет)
- Мойсієнко А. К.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Овчаренко Н. І.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Піскунов О. В.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Присяник О. П.** – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця)
- Роман В. В.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Семенюк О. А.** – доктор філологічних наук, професор (Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка)
- Слабоуз В. В.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Тищенко О. В.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності ДСНС України)

УДК 821.131.1.09(450.52):821.161.2.09(477.62):316.77

Літературознавство

**ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР
(на прикладі Тоскани та Донбасу)**

Біличенко О. Л.

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
вулиця Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна, 84100
Olgabelichenko64@ukr.net
orsid 0000-0002-9292-9938

Робота присвячена дослідженню регіональних літературних систем Тоскани та Донбасу, питанням формування регіонального комунікаційного простору. Передбачається встановити, зокрема, особливості й закономірності виникнення і становлення принципів функціонування цієї системи в сучасних соціокультурних умовах та можливість інтегруватися у європейський літературний процес. Об'єкт дослідження становить сукупність регіональних опублікованих творів художньої літератури, що складають цілісну підсистему комунікацій Тоскани та Донбасу. Предметом дослідження є комунікаційні характеристики художньої літератури Тоскани та Донбасу, включаючи їх внутрішню та зовнішню структури (видавничо-виробничу структуру, авторів, читачів, літературні об'єднання). Автор аргументує потребу ґрунтовного вивчення функціонування літератури в сучасному соціумі та доводить, що комунікаційний простір регіону складають твори художньої літератури, які змінюють характер світосприйняття та комунікаційних зв'язків не лише безпосереднього оточення, а виводять мешканців регіонів на рівень глобальних соціокультурних процесів. Автор статті простежує еволюцію розвитку літератури Донбасу та Тоскани з давнини до сьогодення, визначаючи соціокультурні та комунікаційні залежності формування регіонального літературного простору. Виділено етапи формування та зв'язок з національними літературами. Зроблена спроба охарактеризувати дискурсивні напрями досліджень регіональної художньої літератури. Оскільки література є однією з форм соціальної комунікації, автор пропонує комунікаційну сутність феномену «література» розуміти як один з особливих каналів трансляції інформації, а також особливу форму її

представлення в системі комунікаційних зв'язків регіону. Художня література як потік смислів у просторі й часі є формою трансляції соціально значущої інформації за допомогою образно-художніх засобів. Тому, наголошує автор, в сучасних реаліях зростає потреба в компаративному аналізі літературно-художньої комунікаційної практики регіонів та можливість їх інтеграції в європейський літературний простір.

Ключові слова: художня література, комунікативістика, італійська література, українська література

**TO THE PROBLEM OF INTEGRATION OF REGIONAL LITERATURE
IN THE EUROPEAN COMMUNICATION SPACE
(on the example of Tuscany and Donbas)**

Bilichenko O. L.

*doctor of science in social communications, professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Literature
Donbas State Pedagogical University
General Batyuk Street, 19, Sloviansk, Ukraine, 84100
Olgabelichenko64@ukr.net
orsid 0000-0002-9292-9938*

The work is devoted to the study of the regional literary systems of Tuscany and Donbass, the issue of the formation of the regional communication space. It is intended to establish, in particular, the peculiarities and regularities of the emergence and formation of the principles of functioning of this system in modern socio-cultural conditions and the possibility of integration into the European literary process. The object of the study is a collection of regional published works of fiction, which make up a complete communication subsystem of Tuscany and Donbass. The subject of the study is the communication characteristics of the fiction of Tuscany and Donbass, including their internal and external structures (publishing and production structure, authors, readers, literary associations). The author argues for the need for a thorough study of the functioning of literature in modern society and proves that the communication space of the region consists of works of fiction, which change the nature of world perception and communication connections not only in the immediate environment, but bring the inhabitants of the regions to the level of global socio-cultural processes. The author of the article traces the evolution of the development of the literature of Donbas and Tuscany from ancient times to the present, determining the socio-cultural and communication dependencies of the formation of the regional literary space. The stages of formation and connection with national

literatures are determined. An attempt was made to determine the discursive directions of research in regional fiction. Since literature is one of the forms of social communication, the author proposes to understand the communicative essence of the phenomenon «literature» as one of the special channels of information transmission, as well as a special form of its presentation in the system of communication links of the region. Fiction as a flow of meanings in space and time is a form of broadcasting socially significant information with the help of visual and artistic means. Therefore, the author emphasizes, in modern realities there is a growing need for a comparative analysis of the literary and artistic communication practice of the regions and the possibility of their integration into the European literary space.

Key words: *fiction, communication studies, Italian literature, Ukrainian literature.*

Постановка проблеми. Комунікаційний простір регіону складають твори художньої літератури, що змінюють характер світосприйняття та обмежують рівень комунікаційних зв'язків лише безпосереднім оточенням, виводячи мешканців регіонів за межі глобальних соціокультурних процесів. Тому, особливо в сучасних реаліях зростає потреба в компаративному аналізі літературно-художньої комунікаційної практики регіонів та можливість їх інтеграції в європейський літературний простір. **Актуальність теми дослідження** визначається недостатнім вивченням питань, які стосуються дослідження закономірностей розвитку регіональної літератури в колі європейських літератур. У сучасному літературознавстві спостерігається підвищення інтересу до проблеми інтеграції регіональної літератури в комунікаційний простір глобалізованого світу. Водночас спеціальних праць, які б висвітлювали моделювання регіонального літературного простору у європейський контекст бракує.

Аналіз останніх досліджень. Художня література межі ХХ – ХХІ ст. відтворює зміну культурних парадигм, кризовий етап пошуку світоглядних, ціннісних, художніх орієнтирів. Вона перебуває на зламі епох і вибору шляхів подальшого розвитку

О. Іванова (2009) визначила сучасну культуру як культуру тотальної інформаційності, що реалізується у сфері інформаційних відносин. На її думку, культуру тотальної інформаційності як етап у розвитку людства слід відрізнити від інформаційного середовища (інформсфери), котре існує в будь-якому типі культури, проте найсуттєвіші ознаки нової інформаційної реальності виявлені у формуванні нових властивостей комунікаційного простору та нових комунікаційних ознак, що визначають властивості власне культури.

Теоретико-методологічною основою пропонованого дослідження стануть праці Ц. Тодорова (2006), у яких сформульовані положення, що відтворюють закономірності генезису і функціонування соціальних феноменів, зокрема такого соціокомунікаційного феномену як художня література.

Ми можемо спиратися на дослідження П. Бурд'є (2010), який найдокладніше розглянув поняття простору, уявивши його у формі багатовимірною простору, побудованого за принципами диференціації та поділу. Теорія поля літератури французького соціолога-постструктураліста сприяє формуванню метатеорії комунікацій і є наслідком сучасних глобалізаційних процесів у світі.

Дослідження П. Бурд'є привернули увагу українських науковців, зокрема В. Буряк, В. Іванова, О. Іванової, Г. Почепцова, які зробили спробу багатоаспектно розкрити концепцію поля, проаналізувавши його соціологічну модель комунікації. Незважаючи на те, що вивченню безпосередньо художніх текстів в моделі «теорії поля» П. Бурд'є приділено недостатню увагу, ця теорія дає нам можливість дослідити функціонування художньої літератури в соціальному просторі і часі, а також ролі її представників в полі «великих» і «малих» літератур.

Метою пропонованої статті є спроба визначити соціокультурні залежності літературного процесу Тоскани та Донеччини як частини глобального комунікаційного простору і дискурсивні напрями досліджень, які свідчать про генетичну спорідненість між європейським комунікаційним простором і художньою літературою.

Мета дослідження конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити особливості функціонування регіональної художньої літератури, яка об'єктивно інтегрує в комунікаційний простір сучасності; 2) визначити тенденції розвитку потенціалу регіональної художньої літератури у глобалізованому комунікаційному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Італійська та українська регіональна літератури розвиваються в загальноєвропейському контексті, формуючи спільний комунікаційний простір. Тоскана та Донеччина виступають частинами глобального комунікаційного простору, які свідчать про генетичну спорідненість між європейським комунікаційним простором і художньою літературою та створюють унікальні можливості для нового бачення й сприйняття соціальної реальності нового тисячоліття.

Місце Тоскани завжди було унікальним в культурному та літературному відношенні. Тосканці говорили на діалекті, який дуже нагадував латину і в подальшому став майже виключно мовою літератури, і який вже наприкінці тринадцятого століття вважався

таким, що перевершував інші діалекти, оскільки якнайкраще підходив для літератури.

Як відомо, в Італії раніше за всіх у Європі виникла література Відродження. Вона була підготовлена економічним розвитком міст, загальним ростом світської культури. Їй були притаманні гуманістичний світогляд, життєрадісність, високе уявлення про можливості особистості людини. В цей час спробу наблизити «вчений гуманізм» до народної поезії роблять флорентійські поети, що входять до кола Медичи: правитель Флоренції Лоренцо Медичи, А. Поліціано. Але наприкінці XVI ст. настала криза гуманізму, що вплинуло й на зміст літератури. В цей час відбувається інтенсивний процес розвитку жанрів.

Розвиток міст сприяв появі літературних пам'яток на національних діалектах наприкінці XII – XIII ст. Це була релігійна та світська поезія, зокрема пісні Франциска Ассізського. Пізніше зразки такої лірики створює Якопоне да Тоді. В Тоскані у зв'язку з боротьбою всередині міст розвивалась політична лірика Гвіттоне Д'Ареццо, діалектична поезія Брунетто Латіні. Зразком прози XIII ст. є анонімна збірка новел на тосканському діалекті «Новелліно».

В Тоскані також існувала популярна любовна поезія. Школу наслідувачів сіцилійців очолював Данте да Маяно, але його літературна своєрідність виявилася в тому, що він узяв курс на іншу лінію – гумористичну та сатиричну поезію. Повністю демократична форма правління створила стиль поезії, який рішуче протистояв середньовічному містичному та лицарському стилям.

Ще одним видом поезії в Тоскані був напрямок, яскравим представником якого був Гвидо Гуинизеллі. Ця поезія змушувала відмовитися мистецтво від лицарства та провансальських форм заради національних мотивів та латинських форм. Це була болонська школа поезії, оскільки Болонья була містом науки, і тут існувала філософська поезія. Гвидо Гуинизеллі був поетом нової моди в мистецтві. В його творчості змінюються та розширюються уявлення про лицарство. Він спростовує традиційне кредо куртуазного кохання, для якого кохання – тонка філософія.

Наприкінці XIII століття виникла філософська поезія «Дольче стиль нуово», яка оспівувала піднесене кохання та розкривала психологію коханого. Представниками цього стилю стали болонський поет Г. Гвінічеллі та флорентійський поет Г. Кавальканті. Піднесення людських почуттів надавало цій поезії передренесансних рис.

Як відомо, в Італії раніше за всіх у Європі виникла література Відродження. Вона була підготовлена економічним розвитком міст, загальним ростом світської культури. Їй були притаманні гуманістичний світогляд, життєрадісність, високе уявлення про

можливості особистості людини. В цей час спробу наблизити «вчений гуманізм» до народної поезії роблять флорентійські поети, що входять до кола Медичи: правитель Флоренції Лоренцо Медичи, А. Поліціано. Але наприкінці XVI ст. настала криза гуманізму, що вплинуло й на зміст літератури. В цей час відбувається інтенсивний процес розвитку жанрів. Наприклад, секретар флорентійської республіки Н. Маккьявеллі став автором історичних праць, комедій, новел та політичних трактатів.

Наприкінці 10-х – початку 20-х рр. XIX ст. романтизм став панівним напрямом та встановив свої естетичні принципи по всій Італії. Не можна не згадати італійського письменника та журналіста Карло Коллоді – псевдонім Карло Лоренціні, відомого, перш за все, своєю дитячою казкою «Пригоди Піноккіо. Історія дерев'яної ляльки». Письменник узяв псевдонім Коллоді у 1856 р. за назвою селища Коллоді в Тоскані, звідки була родом його мати. Письменник народився у Флоренції, дорослим брав участь в Рисорджименто – русі за об'єднання Італії в єдину національну державу, який, на жаль, закінчився поразкою. Він працював репортером, редактором патріотичних газет та журналів, театральним цензором, працював над тлумачним словником італійської мови, писав оповідання, комічні сценки. У 1856 році вийшов його перший роман-есе «Роман в паровозі: історико-гумористичний путівник з Флоренції в Ліворно».

Участь Італії в світовій війні (1915 – 1918), піднесення робочого руху, зростання фашистської загрози привели до різкого розмежування сил в літературі того часу. Ліве крило італійської інтелігенції на чолі з керівником італійської комуністичної партії А. Грамши, засновником італійської марксистської естетики та літературознавства та публіцистом П. Гобетті, боролися за демократичну культуру й літературу у тяжких умовах фашизму, коли в 1926 році було ліквідовано легальну ліву пресу в Італії.

Рух Спротиву фашизму 1943 - 1945 рр. приніс дійсне оновлення Італії. З середини 40-х рр. основним реалістичним напрямом першого повоєнного десятиліття став неореалізм, просякнутий вірою в людину з народу, прагненням правдиво показати національне життя.

50-60 рр. італійська література, зокрема література Тоскани набуває нових ідейно-художніх аспектів: поглиблюється образ сучасної людини, її соціального та психологічного зображення, ідуть пошуки нових виразних засобів.

Італійський літературний процес 70-х рр. свідчив про закріплення позицій реалізму як метода художнього осмислення дійсності. Основна тенденція сучасної італійської літератури – критичне ставлення до буржуазної дійсності, розуміння моральної

відповідальності письменника перед суспільством. На жаль, сучасна італійська література майже невідома українському читачеві.

На Донеччині відбулись трагічні події, які описані в одній з найвідоміших пам'яток давньоруської літератури — «Слово о полку Ігоревім». А вже в XIV-XVIII ст. наш край згадується в думах, піснях, легендах і переказах.

Ознаки літературного життя на Донбасі почали проявлятися у другій половині XIX ст. Першим, відомим нам поетом, який народився і деякий час жив і творив на Донбасі, був Михайло Петренко, автор слів відомої пісні «Дивлюсь я на небо». Тут, в донецьких степах почали свій літературний шлях відомий грецький поет Л. Хонагбей, письменник і педагог В. Коховський, поети-лірики М. Чернявський, В. Сосюра та інші. Наприкінці XIX ст. в адміністративному центрі тодішнього Донбасу, місті Бахмуті, розпочинається видавнича діяльність: з'являються періодичні видання. В 1898 р. виходить з друку збірка віршів М. Чернявського «Донецькі сонети» яка стала, можливо, першою художньою книжкою, надрукованою в Донбасі.

Бахмутчина, як центр шахтарського робітничого краю, притягує до себе як початкуючих, так і вже відомих українських письменників, які працювали в освітніх закладах регіону, писали твори на донецьку тематику, друкували їх в українських журналах «Дзвін», «Нова громада» тощо. Серед них: Б. Грінченко, С. Черкасенко, Х. Алчевська, С. Васильченко. В різні роки відвідували наш край та зобразили його в своїх творах класики російської літератури: А. Чехов, В. Вересаєв, О. Серафимович, О. Купрін, І. Бунін, К. Паустовський тощо.

На початку XX ст. в літературі краю піднімається хвиля, так званих, пролетарських поетів. До Бахмутського повіту приїжджає М. Хвильовий, який кілька місяців працює кочегаром на Торецькому заводі у Дружківці, вантажником на коксових печах у Горлівці. Спогади про Донбас лишилися в його збірці новел «Сині етюди». Буремні події революції 1917 – 1921 рр. істотно вплинули на зміст літературно-мистецького життя Донбасу. Письменники і поети тієї доби були їх безпосередніми учасниками: В. Сосюра служив у війську С. Петлюри, потім став червоноармійцем, вступив у більшовицьку партію. У 1920 р. була надрукована його поетична збірка «Червона зима», з якою В. Сосюра увійшов у велику літературу.

У 1920-ті роки в Бахмуті, як і раніше, розгортається потужне літературне життя. В липні 1922 р. було засновано найстаріше в краї Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Донбас» (пізніше - «Робочий Донбасу»). У вересні 1923 р. вийшов перший номер щомісячного журналу «Забой», біля джерел якого стояли письменники з Петрограда М. Слонімський і Є. Шварц. З самого

початку в журналі друкувались переважно твори російських письменників, а саме: В. Короленка, М. Горького, М. Зощенка, І. Бабеля, О. Неверова, К. Федіна та ін. Проте, журнал ставив своїм завданням плекання місцевих письменницьких кадрів, і, згодом, на його сторінках заблищали імена В. Сосюри, Б. Горбатова, В. Гайворонського, П. Безпощадного, П. Байдебури, П. Чебаліна, Ю. Чорного-Діденка та багатьох інших.

У жовтні 1924 р. відбувся Перший з'їзд літераторів Донбасу, на якому була прийнята резолюція: створити союз пролетарських письменників і поетів Донбасу «Забой». Були визначені і його завдання: об'єднання літературних сил шахтарського краю, оволодіння літературною майстерністю, пошук письменниками Донбасу нових тем, ідей і жанрів. До того ж, у 1923 р. в СРСР був узятий курс на розвиток національних мов і народів (так звана політика коренізації, яка була покликана згладити суперечності між центральною владою і неросійським населенням СРСР).

Серед донбаського письменства зростає тенденція до написання творів саме українською мовою. Навіть, такі відомі на той час, російськомовні письменники, як Б. Горбатов, Г. Баглюк, Г. Жуков, В. Гайворонський, В. Торін та багато інших, почали писати твори українською мовою. Протягом десяти років журнал «Забой» друкувався українською мовою, особливо після призначення Г. Баглія та В. Гайворонського головними редакторами.

На землях Донбасу в 1920-1930-ті рр. жили і творили письменники Б. Горбатов, П. Безпощадний, Л. Жаріков, П. Сєверов, П. Чебалін, В. Торін, Ю. Черкаський, О. Авдеєнко та ін. Донецька тематика присутня в творах М. Хвильового, В. Сосюри, С. Божка, І. Ле, О. Бека, К. Паустовського та інших провідних літераторів. Поступово, в 1930-х роках, тема Донбасу набирає в літературі особливого значення - регіон оголошується стратегічною базою побудови соціалізму, а пізніше, й комунізму.

Наприкінці 1932 р. на мапі УРСР з'явилась Донецька область з новим обласним центром м. Сталіно (нині Донецьк), куди переїхала редакція журналу «Забой» (через деякий час він почав виходити під назвою «Літературний Донбас»). Політику коренізації протягом 1932-1933-х рр. було згорнуто, на зміну їй прийшло повсюдне впровадження російської мови, як мови міжнаціонального спілкування. У 1932 р. автономні письменницькі організації України були об'єднані в єдину Спілку письменників України. В 1934 р. було організоване Донецьке відділення Спілки письменників України, журнал «Літературний Донбас» почав виходити на російській мові.

Фатальними для літераторів Донбасу, як і всього СРСР, стали репресії 1934-1937 рр.: було репресовано велику кількість найбільш

талановитих письменників і поетів, які до того плідно працювали в Україні. Серед них – Г. Баглюк, В. Гайворонський, М. Соболенко, Ф. Ковалевський, В. Іванов-Краматорський, Г. Костоправ, В. Галла та ін. Національно-культурне відродження було жорстоко придушене сталінізмом і увійшло в історію як «Розстріляне Відродження».

На початок 1941 р. Донецьке відділення Спілки письменників України налічувало 7 членів та 2 кандидата в члени Спілки. Майже всі вони загинули під час Другої світової війни. Велика кількість літераторів були фронтовими кореспондентами. Серед них і Б. Горбатов, який в 1943 р. надіслав до газети «Правда» перші кореспонденції із звільнених міст Донецька і Маріуполя. У 1944 р. на Донеччину приїхали прозаїк П. Байдебуря та критик А. Клочья (Левітський), які за рішенням секретаріату Спілки письменників України почали відроджувати місцеве відділення Спілки.

В післявоєнні роки до Донецького відділення Спілки письменників України долучились колишні фронтовики: В. Труханов, О. Чепіжний, В. Шутов, М. Рибалко, П. Чебалін. Згодом до них приєдналися Г. Кривда, В. Соколов, Л. Колесникова, А. Мартинов, Є. Летюк, І. Мельниченко, І. Костиця, А. Шапурма, Д. Патрича та інші. У 1958 р. «Літературний Донбас» було реорганізовано в альманах «Донбас» (з 1968 р. - журнал «Донбас»). З 1964 р. обласне видавництво продовжило роботу вже під першою своєю назвою – «Донбас». З 1946 р. відновлюється видання альманаху «Літературний Донбас».

На Донеччині в 1950-1960-х рр. плідно творили: П. Байдебуря, Є. Летюк, Г. Кривда, К. Тесленко, М. Лісовська, Г. Бойко, А. Заруба, М. Берілов, В. Мамнєв та ін. Незважаючи на несприятливі умови, українська література цього періоду розвивалася під знаком художників-шістдесятників. Шістдесятництво стало поворотним моментом української історії, прологом до здобуття незалежності України. Серед шістдесятників були: В. Стус, В. Міщенко, І. Світличний, О. Тихий, І. Дзюба.

Варта пильної уваги творчість письменників-земляків 1940-1990 років, які в силу різних життєвих обставин змушені були покинути Україну, але в своїх творах писали про Україну, рідну Донеччину, про сторінки її давньої і близької історії. Це - заступник головного редактора журналу «Літературний Донбас» (поч. 1930-х років) письменник В. Гайворонський (США), поет Л. Лиман (США), поетеса, прозаїк і художниця Е. Андієвська (Німеччина), прозаїк і журналіст В. Бендер (Англія), поет і журналіст В. Біляїв (США). Українська еміграція є однією з найчисленніших серед пострадянських республік.

В 1970-х рр. лави письменників Донеччини поповнили літератори молодшого покоління – А. Кравченко, О. Лаврентьева, П. Бессонов, Б. Белаш, С. Жуковський, В. Логачов, Б. Ластовенко та ін.

В умовах незалежної України літературний процес на Донеччині 1990-х -2000-х років набув нового змісту. На сторінках журналу «Донбас» з'явилися нові, раніше замовчувані та заборонені теми: репресії українських літераторів, митців культури та мистецтва, літературна творчість письменників-дисидентів тощо.

У творчості письменників Донбасу відроджувалися теми патріотизму, відданості рідній землі, Україні, розвивалася «незаангажована» поезія і проза, здійснювалась зміна класових і партійних цінностей на загальнолюдські й національні, переосмислення ролі літератури в умовах незалежної України. Відбулося тематичне оновлення творчості Г. Кривди, Г. Гордасевич, І. Білого, П. Бондарчука, Г. Мороза, С. Жуковського та ін. Деякі поети, серед яких: А. Кравченко, В. Радьков, прозаїк І. Костиря, робили спроби писати на рідній мові.

На Донеччині виходили нові літературні альманахи «Євшан-зілля», «Лад», «Дике поле», «Скіф» та ін. З'явилась незначна кількість видавництв та видавничих центрів, серед яких «Східний видавничий дім» зі спрямуванням на видання української книги. У 1999 р., знаний поет О. Соловей започаткував проєкт «Кальміус», у вигляді самвидавного альманаху, який виходив до 2009 року. Продовжувалась діяльність літературних об'єднань міст Макіївки, Горлівки, Маріуполя, Єнакієвого, Краматорська та ін. Спілка донецьких письменників провела ряд обласних семінарів для початкуючих і молодих авторів. В 1993 р. було засновано літературну премію ім. В. Сосюри. Створений у 1994 р. Український культурологічний центр, почав видавати журнал «Схід», навчальну, методичну та наукову літературу. У травні 1997 р. створено Донецьке відділення наукового товариства ім. Т. Шевченка, яким у 2001 р. засновано багатoproфільне наукове серійне видання «Донецький вісник Наукового Товариства ім. Т. Шевченка». За період 2001-2013 рр. вийшло друком 38 томів.

Літератори Донеччини брали участь у створенні і діяльності мовно-культурних осередків (ТОВ «Просвіта» та ін.), в активі яких – проведення різноманітних всеукраїнських та міжнародних заходів з активізації використання української мови, поширення українських культурних та фольклорно-пісенних традицій. Посилилась увага до літературного життя Донбасу в шкільній літературній освіті. До навчальних програм шкіл було введено уроки літератури рідного краю, в низці університетів та академій, інститутів та коледжів

Донеччини пройшло формування спеціалізованих кафедр української літератури, української філології та культури тощо. Регулярним стало проведення у містах області Шевченківських днів. Творчість письменників-земляків популяризується літературними музеями М. Петренка (м. Слов'янськ), М. Чернявського (с. Святогорівка Добропільського району), В. Сосюри (м. Сіверськ), М. Шаповала (с. Сріблянка Бахмутського району), С. Божка (м. Покровськ), С. Васильченка (сел. Щербинівка (Торецька міська рада), В. Гаршина (с. Переїзне Бахмутського району).

Історія літературної Донеччини багата на славні імена. Творчо працюють різного роду літературні організації та об'єднання, вписуючи нові імена до Донецького літературного Олімпу.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**: Дослідження в контексті світових літературознавчих студій, на нашу думку, надзвичайно важливі для сучасної України, історія якої є виявом її самовизначення та самоусвідомлення, постійного тяжіння до естетичного перетворення докільця і надання світові гармонійного, олюдненого характеру. Українська література поповнювалася і збагачувалася завдяки європейській літературі, незважаючи на постійну загрозу знищення етносу та його асиміляції. Особлива відкритість, здатність сприймати, застосовувати й українізувати різноманітні культурні впливи, навіть несумісні в інших етнокультурних системах, є однією із сильних сторін національної літературної системи в загально цивілізаційному контексті.

Регіональна література Тоскани та Донеччини виявила найкращі свої зразки. Вона не була другорядною на тлі національної літератури. Маючи свої культурні, ментальні та літературні особливості вона сприяла розвитку літератури своїх країн.

У перспективі наша стаття має актуалізувати потребу в дослідженні проблем національної ідентичності у дзеркалі літератури як умови й складової системи зв'язків у суспільстві, особливостей формування структур соціально-комунікаційної пам'яті, соціального інтелекту та соціальної свідомості. Це дає змогу зрозуміти механізми зміни характеру й способу життя сучасної людини, особливості проявів особистості в умовах активізації комунікативного простору й становлення нових комунікаційних структур суспільства. Новизна пропонованих підходів і вибір оптимальної методики дослідження має сприяти визначенню тенденцій розвитку комунікаційного потенціалу художньої літератури у глобалізованому суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдые П. Поле литературы. *Новое литературное обозрение*. 2000. № 45. С. 22–87.

2. Буряк В. Д. Комунікація і текстовий дискурс. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2010. № 3. С. 4–7.

3. Буряк В. Д. Поетика інформаційно-художньої свідомості [Еволюція форм і методів вираження інформації (факту) в контексті інтелектуалізації творчої свідомості]. Дніпро: Вид-во Дніпропетровського університету, 2001. 392 с.

4. Буряк В. Філософські та концептуальні основи інформаційно-художньої свідомості. Дніпро: Вид-во Дніпропетровського університету, 2000. 43 с.

5. Іванова О. А. Літературний твір: між літературознавством і масовими комунікаціями. *Вісник Одеського національного університету. Серія Філологія. Літературознавство*. Одеса: Вид-во ОНУ імені І. І. Мечникова, 2008. Т. 13. Вип. 7. С. 64–70.

6. Іванова О. А. Сад літератури в журнальній оптиці сучасності: Медіакомунікації з, для і про літературу. Одеса: Астропринт, 2009. 368 с.

7. Пахльовська О. Україно-італійські літературні зв'язки XV – XX ст. Київ: Наукова думка, 1990. 218 с.

8. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 162 с.

9. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація: (кінець XIX – початок XXI ст.): монографія. У 2 т. Харків: Основа, 2001. Т. 1. 518 с.

REFERENCES

1. Burde P. Pole lyteratuy [Pole literary]. *Novoe lyteraturnoe obozrenye*. 2000. № 45. S. 22–87.

2. Buriak V. D. Komunikatsiia i tekstovyi dyskurs [Communication and text discourse]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia : Sotsialni komunikatsii*. 2010. № 3. S. 4–7.

3. Buriak V. D. Poetyka informatsiino-khudozhnoi svidomosti [Evoliutsiia form i metodiv vyrakhennia informatsii (faktu) v konteksti intelektualizatsii tvorchoi svidomosti] [The poetics of informational and artistic consciousness, the transformation of forms and methods of information (fact) in the context of the intellectualization of creative consciousness]. Dnipro: Vyd-vo Dnipropetrovskoho universytetu, 2001. 392 s.

4. Buriak V. Filosofski ta kontseptualni osnovy informatsiino-khudozhnoi svidomosti [Philosophical and conceptual foundations of informational and artistic consciousness]. Dnipro: Vyd-vo Dnipropetrovskoho universytetu, 2000. 43 s.

5. Ivanova O. A. Literaturnyi tvir: mizh literaturoznavstvom i masovymy komunikatsiiamy [Literary work: between literary studies and mass communication]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*.

Seriia Filolohiia. Literaturoznavstvo. Odesa: Vyd-vo ONU imeni I. I. Mechnykova, 2008. T. 13. Vyp. 7. S. 64–70.

6. Ivanova O. A. Sad literatury v zhurnalnii optytsi suchasnosti: Mediakomunikatsii z, dlia i pro literaturu [The garden of literature in modern magazine optics: Media communications with, for and about literature]. Odesa: Astroprint, 2009. 368 s.

7. Pakhlovska O. Ukraino-italiiski literaturni zviazky XV – XX st. [Ukrainian-Italics literary connections of the 12th – 20th centuries]. Kyiv: Naukova dumka, 1999. 218 s.

8. Todorov Ts. Poniattia literatury ta inshi ese [The concept of literature and other essays]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. 162 s.

9. Sheiko V. M. Kultura. Tsyvilizatsiia. Hlobalizatsiia: (kinets XIX – pochatok XXI st.) [Culture. Civilization. Globalization: (end of the 19th – beginning of the 21st century)]: monohrafiia. U 2 t. Kharkiv: Osnova, 2001. T. 1. 518 s.

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0
Методологія мовознавства

ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ТЕОРІЇ МЕТОДУ

Глущенко В. А.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0001-6012-5663
sdpunauka@ukr.net*

У статті подано оцінку відбитих у науковій літературі концепцій лінгвістичного методу. Обґрунтовано тезу про лінгвістичний метод як складну логічну одиницю. У структурі методу виділено три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний. Особливу увагу приділено онтологічному компоненту, що включає в себе такі засоби пізнання, як принцип і підхід. Як приклад охарактеризовано онтологічний компонент порівняльно-історичного методу. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входить низка принципів і підходів. Провідним для цього методу принципом,

який, власне, і викликав до життя порівняльно-історичне мовознавство, є принцип історизму. Проте принцип історизму – це не єдиний принцип у структурі онтологічного компонента порівняльно-історичного методу. У працях порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють також принципи причиновості й системності. Разом із принципом історизму принципи причиновості й системності можуть бути інтерпретовані як конкретизація та вияв принципу загального зв'язку явищ. Зазначеним принципам відповідають певні підходи (історичний, причиновий, системний). Принципи порівняльно-історичного дослідження співвідносні з поняттями синхронії і діахронії. При цьому поняття синхронії і діахронії мають суто пізнавальний характер; вони відносяться до сфери методології лінгвістичного дослідження, на саму ж мову їх можна перенести тільки умовно, беручи до уваги безперервність мовних змін. Синхронія як певний стан мови у відношенні до реальної мови є науковою абстракцією, тоді як реальне існування мови належить до плану діахронії (О. С. Мельничук). На думку В. М. Русанівського, діахронічне дослідження мовних явищ не усуває поняття системності; навпаки, праці з історії мови мають базуватися на системному підході до мови, її одиниць і категорій. З іншого боку, синхронічний опис не може цілком усунути поняття мовної еволюції.

Ключові слова: науковий метод, лінгвістичний метод, структура методу, онтологічний, операційний і телеологічний компоненти.

THE LINGUISTIC METHOD IN THE CONTEXT OF THE GENERAL THEORY OF METHOD

Glushchenko V. A.

*Doctor of Science (Linguistics), Professor,
Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0001-6012-5663
sdpunauka@ukr.net*

In the article the analysis of various concepts of the linguistic method is presented. The thesis of the linguistic method as a complicated logical unit is grounded. In the structure of the method three different components are distinguished: ontological, operational and teleological. Special consideration was given to the ontological component which

includes such means of cognition as principles and approaches. As an example the ontological component of the comparative-historical method was studied. The ontological component of the comparative-historical method includes a series of principles and approaches. The leading principle for this method, which, in fact, gave rise to comparative-historical linguistics, is the principle of historicism. However, the principle of historicism is not the only principle in the structure of the ontological component of the comparative-historical method. In the works of the comparative-historical direction, the principles of causality and consistency also play a significant role. Along with the principle of historicism, the principles of causality and consistency can be interpreted as a concretization and manifestation of the principle of the general connection of phenomena. The mentioned principles correspond to certain approaches (historical, causal, systemic). The principles of comparative-historical research are correlated with the concepts of synchrony and diachrony. At the same time, the concepts of synchrony and diachrony have a purely cognitive character; they relate to the sphere of methodology of linguistic research and can be transferred to the language itself only conditionally, taking into account the continuity of linguistic changes. Synchrony, as a certain state of language in relation to the real language, is a scientific abstraction, while the real existence of language belongs to the plane of diachrony (O. Melnychuk). According to V. Rusanivsky, diachronic research of linguistic phenomena does not eliminate the concept of consistency; on the contrary, works on the history of language should be based on a systemic approach to language, its units, and categories. On the other hand, synchronous description cannot completely eliminate the concept of language evolution.

Keywords: *the scientific method, the linguistic method, the structure of the method, ontological, operational and teleological components.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим компонентом методології пізнання виступає науковий метод. Будь-яка наука затверджується як специфічна галузь людського знання тоді, коли виробляє свій метод.

Завдяки науковому методу в науці здійснюються цілеспрямовані пізнавальні дії.

Проблема наукових, зокрема лінгвістичних методів є однією з найважливіших і водночас недостатньо розроблених. Є істотні розбіжності і значні відмінності в дефініціях і трактуваннях методу, в класифікаціях методів. Український мовознавець О. Селіванова обґрунтовано підкреслює «невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики, відсутність його глибокого аналізу й

опису» [20, с. 48]. Це, як зазначає А. Зеленько, спричиняється до того, що в навчальних посібниках для закладів вищої освіти наводяться необґрунтовані класифікації методів (і, додамо, саме поняття методу подається дуже суперечливо), до помилок у визначенні методів дослідження в дисертаціях. У них спостерігається змішання термінів *метод* і *прийом*. Констатуємо: у сучасному мовознавстві немає чіткого уявлення про поняття наукового методу, немає чіткості в питанні про розмежування методів і суміжних явищ.

З цим пов'язана проблема вживання низки термінів, співвідносних з терміном *лінгвістичний метод*. Лінгвісти говорять про базові термінологічні найменування, відносячи до них терміни *метод*, *методика*, *методологія*. Упорядкованості в їх уживанні немає. Крім того, здійснений нами аналіз свідчить, що впорядкованості потребують і терміни *принцип*, *підхід*, *прийом*, *процедура*, *операція*. Усі ці поняття так чи інакше пов'язані з поняттям методу, зокрема лінгвістичного; проте єдності в поглядах на те, як співвідносяться принципи, підходи, прийоми, процедури, операції з методом, чи доцільно включати ці феномени в структуру методу, немає.

Отже, теорія лінгвістичних методів поки знаходиться у стадії становлення.

Звернення до проблеми лінгвістичного методу, до питання про його структуру є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих нечисленних концепцій наукового/лінгвістичного методу, які відбилися в науковій літературі. Зокрема, підкреслюється, що вагомим внеском у теорію наукового методу стали студії українського філософа С. Б. Кримського [8; 9]. На основі цього подається розроблена нами (з опорою на тезу В. І. Постовалової) концепція лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе три компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний. У стислому вигляді вона викладена в наших роботах [4, с. 12–13; 1; 5; 3; 2, с. 12–13]. Підготовка й публікація цієї статті викликана бажанням автора більш докладно викласти цю концепцію та підсилити аргументи на її користь.

Надалі ми звертаємося не тільки до праць з лінгвістичної методології, а й до наукознавчих досліджень узагалі, що, сподіваємося, заповнить певні прогалини в теорії лінгвістичного методу.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження структури наукового/ методу, його докладна характеристика як

складної логічної одиниці гетерогенного характеру з акцентуванням уваги на онтологічному компоненті. Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) проаналізувати науковий/лінгвістичний метод з позицій вузького і широкого трактування; 2) навести аргументи на користь широкого трактування методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру; 3) докладно охарактеризувати онтологічний компонент наукового/лінгвістичного методу; 4) розкрити сутність традиційної класифікації методів (їх поділ на філософські, загальнонаукові, частковонаукові, спеціальні); 5) з'ясувати перспективи подальшого вивчення наукового/лінгвістичного методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін *метод* уживається в наукознавстві в різних значеннях – у широкому (як спосіб, знаряддя й засіб пізнання) та вузькому (як сукупність прийомів дослідження).

Обидва значення представлені в дефініції слова *метод* у «Словнику української мови».

Наукознавці другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. найчастіше трактують метод у вузькому смислі, розглядаючи його як сукупність прийомів, що використовуються в дослідженні. Так, з погляду О. Г. Спіркіна метод виступає як «сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретного завдання», в інтерпретації Г. І. Рузавіна – як «певна систематична процедура». В. В. Биков бачить у методі «схему упорядкованих послідовностей операцій», Л. О. Мікешина – «систему правил і операцій».

Отже, в межах вузького трактування науковий метод виступає як сукупність прийомів, процедур і операцій, тобто як гомогенний феномен.

Так само й термін *лінгвістичний метод* уживають у різних значеннях. О. О. Селіванова інтерпретує лінгвістичний метод, по-перше, як «спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою вивчення явищ і закономірностей» мови як об'єкта лінгвістики, по-друге, як «систему процедур аналізу» мовних явищ «та / або перевірки отриманих результатів» [19, с. 393]. Перше з цих значень є широким, друге – вузьким.

Найчастіше лінгвістичний метод трактують у вузькому смислі.

Так, В. А. Звєгінцев бачив у лінгвістичному методі «сукупність робочих прийомів, що об'єднані яким-небудь спільним принципом і використовуються в лінгвістичному дослідженні для виконання часткових дослідницьких завдань», О. С. Ахманова – «сукупність прийомів, які використовуються в дослідженні мови», В. І. Кодухов – «сукупність прийомів і правил вивчення того чи іншого явища або групи явищ», М. Ф. Алефіренко – «сукупність дослідницьких прийомів,

методик і операцій, що використовуються для досягнення дослідницьких завдань відповідно до певної лінгвістичної теорії і принципів (методології) пізнання».

Такий підхід відбився в поширеній класифікації методів. Поділяючи наукові методи на філософські, загальнонаукові, частковонаукові та спеціальні, наукознавці серед загальнонаукових методів виділяють спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент (методи емпіричного дослідження), абстрагування, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, моделювання (методи, що використовуються на емпіричному й теоретичному рівнях), ідеалізацію, формалізацію, аксіоматичний і гіпотетичний методи (методи теоретичного дослідження). Отже, у межах цієї класифікації метод ототожнюється з операцією (прийомом, процедурою).

Зазначена класифікація набула значного поширення й у працях, присвячених методам лінгвістичних досліджень. Так, О. О. Селіванова поділяє методи лінгвістичних досліджень на загальні та лінгвістичні. До загальних дослідницьких відносить спостереження, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез, таксономію, порівняння, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, фальсифікацію, моделювання.

Однак ці феномени є операційними елементами (операціями, прийомами чи процедурами); інтерпретація їх як методів є очевидним спрощенням. Так, моделювання може використовуватися як прийом у різних методах, зокрема в порівняльно-історичному. Якщо вважати моделювання методом, треба визнати, що воно в одних випадках виступає як метод, а в інших як прийом. У зв'язку з цим заслуговує на увагу теза О. О. Селіванової про те, що «прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження» [20, с. 49]. Можливо, авторка саме це мала на увазі, вказуючи при описі порівняльно-історичного методу, з одного боку, на «методику лінгвогеографії», з іншого, на «лінгвогеографічний метод» [там же, с. 53–54] (отже, один метод уживається в складі іншого).

Суперечливість такого підходу видається очевидною. На нашу думку, він призводить до «розмивання» поняття методу.

Отже, зазначені операційні елементи (спостереження та ін.), які, безперечно, входять у структуру різних методів, вважати власне науковими методами недоцільно. Є всі підстави розглядати їх як наукові прийоми. Характерно, що М. П. Кочерган інтерпретує індукцію і дедукцію, аналіз і синтез та гіпотезу як «вихідні прийоми наукового аналізу мовного матеріалу».

З нашого погляду, ототожнення методу з операціями (прийомами, процедурами) збіднює поняття лінгвістичного методу;

метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру.

У зв'язку з цим ми хотіли б навести думку С. Б. Кримського, який стверджував, що «метод не може бути редукований до чисто інструментального функціонування, до простого знаряддя, але передбачає усвідомлення нормативно апаратних засобів та ціннісних настанов у їх нерозривній єдності» [8, с. 111].

Звернемося до питання про відмінність між загальнонауковими та лінгвістичними методами. О. О. Селіванова бачить її в тому, що перші є «дослідницькими операціями з явищами об'єктів будь-якої науки», а другі «застосовуються саме в лінгвістиці з метою вивчення її об'єкта та предмета» [20, с. 49], причому, очевидно, розглядаються як сукупність операцій (прийомів, процедур).

Звідси можна зробити висновок, що в такій інтерпретації загальнонаукові та лінгвістичні методи мають ще одну відмінність: якщо лінгвістичні методи є сукупністю операцій (прийомів, процедур), то загальнонаукові включають у себе одну операцію (прийом, процедуру).

Розглянемо обидві відмінності. При визнанні чи невизнанні загальнонаукового характеру зазначених операційних елементів треба брати до уваги діалектику часткового та загального. Цілком очевидно, що, наприклад, експеримент як такий є абстракцією, а реально в науці застосовуються фізичний, хімічний, педагогічний, лінгвістичний та інші експерименти. Чи не доцільнішим було б виділяти не загальнонауковий метод експерименту, а фізичний, хімічний, педагогічний, лінгвістичний експерименти як окремі прийоми у складі різних фізичних, хімічних, педагогічних, лінгвістичних методів? При цьому буде враховуватися, що експеримент у цих науках має і спільне, і відмінне.

Друге протиріччя полягає в тому, що так звані загальнонаукові методи як «дослідницькі операції з явищами об'єктів будь-якої науки» (див. вище) дорівнюють одному прийомові, а лінгвістичні методи (при вузькому трактуванні) є сукупністю прийомів; це чітко виявляється, зокрема, в описі О. О. Селівановою порівняльно-історичного методу [там же с. 53–55]. Отже, загальнонаукові методи як певний феномен виявляються «біднішими», ніж частковонаукові та спеціальні, зокрема лінгвістичні.

З іншого боку, при вузькому (а в деяких концепціях – і при широкому) тлумаченні методу він ототожнюється з принципом і підходом. Це стосується так званих «філософських» методів.

Як відомо, поняття «філософського» методу започаткував Г. Гегель; він указував на відмінність «філософського» методу від методів конкретних наук.

Теза Г. Гегеля набула значного поширення в радянському наукознавстві; вона відбилася, зокрема, в працях О. Г. Спіркіна.

Слід відзначити, що подана О. Г. Спіркіним характеристика наукового методу є суперечливою та еkleктичною. З одного боку, метод ототожнюється з його операційними елементами (див. вище).

З іншого боку, автор відзначає, що у функції методу може виступати «будь-яка теорія», якщо вона «перевірена практикою»; ця теорія може 1) використовуватися «при побудові інших теорій», 2) визначати «зміст і послідовність експериментальної діяльності».

Цілком очевидно, що теорію не можна ототожнювати із «сукупністю прийомів або операцій». Отже, тут термін *метод* уживається в різних значеннях.

Проте суперечності у викладі матеріалу О. Г. Спіркіним на цьому не закінчуються, а із зверненням автора до «філософського» методу тільки збільшуються. З погляду О. Г. Спіркіна, «філософські» методи «мають вирішальне значення у визначенні долі дослідження, оскільки саме вони задають загальний напрям дослідження, принципи підходу до об'єкта вивчення, а також є відправним пунктом при світоглядній оцінці отриманих результатів». Автор не уточнив, які саме методи слід відносити до «філософських», але виділив серед них «матеріалізм» і «діалектику» як два взаємопов'язані методи; їх можна розглядати й як один метод – «матеріалістичну діалектику», що є універсальним методом всіх наук, оскільки формулює найбільш загальні закони пізнання. «Філософським» методом суспільних наук у викладі О. Г. Спіркіна виступає «історичний матеріалізм», який імпліцитно інтерпретовано як реалізацію методу «матеріалістичної діалектики» при дослідженні соціальних феноменів.

О. Г. Спіркін відзначав, що «філософські методи “працюють” у науці звичайно не безпосередньо, а за посередництвом інших, більш конкретних методів». Отже, якщо «інші» («більш конкретні») методи автор ототожнює з «прийомами чи операціями», то «філософські» методи мають зовсім іншу природу. О. Г. Спіркін не зазначає, яку саме, але цілком очевидно, що він мав на увазі принципи або підходи. Про це свідчить і те, що до «філософських» *методів* автор відніс *принцип* історизму, який по-різному відбивається в різних науках (зокрема, в біології та астрономії).

Отже, концепція О. Г. Спіркіна (відзначимо, що його погляди в радянській науці були загальноприйнятими) містить у собі значні суперечності.

Вони повною мірою відбилися в мовознавстві. Марксистський діалектичний метод, з одного боку, і частковонаукові методи (до яких було віднесено, зокрема, лінгвістичні), з іншого, розрізнявали Б. О. Серебренников, В. І. Кодухов, Ю. С. Степанов та інші

дослідники. Так, Б. О. Серебренников згідно з традицією, яка склалася в радянському наукознавстві, відзначав, що діалектичний (діалектико-матеріалістичний) метод дає загальні методологічні настанови, загальний напрям дослідження; він безпосередньо не пов'язаний з деталями наукової роботи, не є «важелем» наукових відкриттів; цей метод застосовується в усіх науках, але, як підкреслював Б. О. Серебренников (відбиваючи погляди, що в певний час були загальноприйнятими), він не заміщає специфічних частковонаукових методів; діалектичний метод виступає не окремо від них, не поряд з ними, не як додаток до частковонаукових методів, а в них і через них; якщо діалектичний метод подає «абстрактні принципи», то частковонаукові методи конкретизують їх. Отже, діалектичний метод слід розглядати як основу частковонаукових методів.

Декларуючи цю тезу (її неминучість у радянській науці видається очевидною), Б. О. Серебренников посилався, зокрема, на статтю Г. О. Подкоритова. Цей автор пізніше видав монографію, у якій приділив значну увагу таким засобам наукового пізнання, як принцип і підхід; зокрема, підхід розглядається як методологічна орієнтація дослідження, як поняття, що керує його загальною стратегією, визначає його напрям; підхід, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання, він відбивається в принципах, прийомах і процедурах певного методу.

При неупередженому погляді на зазначені феномени видається очевидним: те, що в радянській науці називали діалектичним методом, має всі ознаки наукового принципу (або підходу); цей принцип (підхід) характеризувався такою властивістю, як універсальність.

Якщо взяти все це до уваги, стає зрозумілим, чому в радянській науці і, зокрема, в мовознавстві термін *метод* уживався як багатозначний. Вторгнення в наукову царину ідеологічних штампів призвело до багатозначності терміна *метод*, до плутанини у вживанні термінів *метод*, *методика*, *методологія*, *принцип*, *підхід*, *прийом*, *процедура*, *операція*. Цілком очевидно, що в працях Б. О. Серебренникова, В. І. Кодухова, Ю. С. Степанова та інших авторів діалектичний метод, з одного боку, і частковонаукові та спеціальні методи, з іншого, виступають як *якісно* різні феномени.

Проте поняття «філософського» методу й відповідний термін продовжує вживатися й у пострадянській науці, зокрема в лінгвістиці.

Ототожнення «філософських» методів із загальнонауковими спостерігається в М. П. Кочергана. Відзначивши багатозначність терміна *метод*, автор розкриває «загальнонаукове, філософське

значення» цього терміна: ідеться про «методи пізнання предмета в розвитку, в зв'язку і взаємозалежності явищ як єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення, причини і наслідку, необхідності і випадковості, сутності і явища, одиничного, особливого і загального тощо», тобто фактично про принципи або підходи. Певно, про таке (або принаймні близьке) значення терміна *загальнонаукові методи* пише О. О. Селіванова, зазначаючи, що ці методи є «узагальненими теоретичними установками та принципами, зумовленими відповідною методологією» [20, с. 48]. Дослідниця підкреслює, що загальнонаукові та спеціальні методи мають різну природу: «загальні методи є епістемологічною площиною дослідження, а спеціальні методи лежать в інструментальній площині аналізу об'єкта», з чим, безперечно, слід погодитися. У зв'язку з цим можна відзначити, що А. С. Чикобава, характеризуючи «загальні методи», говорив про «загальнометодологічні принципи», спільні для всіх наук.

Звичайно, ми не заперечуємо значення філософського компонента для методології мовознавства та науки в цілому. Ми лише хотіли б підкреслити, що доцільно говорити не про «філософський» *метод*, а про філософські *принципи* та *підходи* дослідження, які входять до структури будь-якого методу і, таким чином, є загальнонауковими.

Отже, так звані «філософські» методи виділяти недоцільно. Те саме стосується загальнонаукових методів (в обох відзначених нами значеннях). Вище йшлося про те, що багато хто з наукознавців виділяє й частковонаукові методи, які, на думку дослідників, уживаються в обмеженій кількості наук. Як на приклад часто посилаються на функціонування порівняльно-історичного методу в мовознавстві та в геології. Не розглядаючи питання про цей метод в усьому обсязі, відзначимо: генетичні дослідження в кожній із зазначених наук настільки специфічні, що говорити про тотожність методів, які використовуються в мовознавстві та в геології, навряд чи доцільно. Звичайно, питання про частковонаукові методи потребує спеціального дослідження, але наведений матеріал дозволяє в загальному вигляді стверджувати, що виділення таких методів не повною мірою враховує діалектику загального і часткового та має бути відкинене.

Якщо погодитися з О. О. Селівановою, що лінгвістичні методи – це методи, які «застосовуються саме в лінгвістиці з метою вивчення її об'єкта та предмета» (див. вище), а це, безперечно, так, то треба визнати: усі методи, що застосовуються в лінгвістиці, є лінгвістичними методами, бо вони залишаються в межах об'єкта та предмета мовознавства. Отже, методи лінгвістичних досліджень та

лінгвістичні методи – це тотожні поняття. У загальному вигляді можна констатувати: у випадку запозичення мовознавством певного методу з іншої науки спостерігається адаптація цього методу в межах лінгвістики, його пристосування до дослідження мови, отже, він стає лінгвістичним методом.

Поряд із тенденцією ототожнювати методи з операціями (прийомами, процедурами) у наукознавстві спостерігається протилежна тенденція – відривати операції (прийоми, процедури) від методів, розглядати операційні елементи окремо, як самостійний феномен. При цьому між методом і прийомами постулюється тісний зв'язок, але саме зв'язок різних феноменів, а не частин одного феномена. З нашого погляду, це, так само як і ототожнення методу з прийомами (процедурами, операціями), збіднює поняття методу. Операційні елементи мають бути включені в структуру методу як його складова частина.

Отже, у першій частині статті ми з'ясували, що всі методи, які застосовуються в мовознавчих дослідженнях, є лінгвістичними методами. Вони мають одну й ту саму структуру, яку не можна обмежити операційними елементами.

Друга частина статті присвячена широкому трактуванню лінгвістичного методу – його розгляду як складної логічної одиниці. Саме таке тлумачення терміна *метод* видається нам перспективним. Ми беремо до увагу загальну вимогу до будь-якого терміна, яка полягає в його однозначності.

У широкому смислі науковий метод розглядають як шлях пізнання, його вид і спосіб, знаряддя й засіб. Таке трактування є класичним: його витoki можна знайти вже в Аристотеля, на нього орієнтувався й Г. Гегель.

Так, С. Б. Кримський визначає науковий метод як «систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів». Науковий метод «окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що ведуть до реалізації поставлених цілей, задає регулятивні та нормативні настанови пізнавального процесу» [9, с. 373]. Метод «відрізняється від методики та техніки тим, що окрім технічної, процедурної частини включає також їх теоретичне усвідомлення та особливі пізнавальні принципи», він «знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями» [там же].

У структурі методу С. Б. Кримський виділяв дві частини. Це, по-перше, «конструктивна частина методу» («ціннісні настанови»). Сюди входять принципи методологічного аналізу, зразки та антизразки

(«ідоли») їх предметного втілення, а також умови застосування методу (його можливості, сфера й обмеження застосування). По-друге, це «алгоритмічно-процедурна частина методу» («апаратні засоби», «технічний аспект», «методологічна техніка»). У цю частину автор включає «стандартні правила», «процедури», «алгоритмічні рецепти (способи дії)», «нормативи» та «вимоги» [8, с. 111–114].

Отже, метод у широкому трактуванні слід інтерпретувати як гетерогенний феномен.

Спроби дати й аргументувати широке трактування методу містяться й у мовознавчій літературі.

За визначенням Б. О. Серебренникова, науковий метод узагалі та лінгвістичний метод зокрема – це «певний підхід до досліджуваного явища, певний комплекс тверджень, наукових і чисто технічних прийомів, застосування яких дає можливість вивчити певне явище», тому «метод завжди є системою»; специфіка методу визначається об'єктом дослідження та його метою.

Узагальнивши цю концепцію, Л. П. Іванова зазначила, що у структурі методу можна виділити «два основні компоненти: теоретичне обґрунтування певного підходу до аналізу мовних і мовленнєвих фактів і методику дослідження, що з нього випливає».

Погоджуючись з Л. П. Івановою в цілому, ми водночас хотіли б наголосити на тому, що поняття методу має пов'язуватися з поняттям мети (Б. О. Серебренников, як ми бачили, підкреслював, що специфіка методу визначається об'єктом дослідження та його метою).

Відзначимо, що в наведеній вище дефініції методу, поданій С. Б. Кримським, метод пов'язується з метою (завданнями) дослідження. У зв'язку з цим О. Г. Спіркін підкреслював: «Важлива особливість сучасного етапу розвитку науки полягає в суттєвому зростанні ролі конструктивістських моментів у науковому пізнанні», унаслідок чого наука не тільки відбиває ті чи інші аспекти реальності, а й проектує реальність «згідно з певними цілями». До цієї тези приєднався З. А. Каменський. З його погляду, поняття методу має обов'язково пов'язуватися з поняттям мети; відповідну інтерпретацію методу можна назвати конструктивістською.

Ця тенденція імпліцитно відбилася вже в аристотелівському трактуванні методу. У ХХ ст. її було експліковано. Відзначаючи це, З. А. Каменський посилається на дефініцію методу у філософських словниках Е. Ейслера (1913, 1929). До цього можна додати, що у філософському словнику Г. Шмідта (1-е вид. – 1912) метод визначається як «планомірний спосіб досягнення певної мети, шлях до мети, певний спосіб та характер дії».

Тези про те, що будь-який метод завжди з'єднаний з метою (завданнями) дослідження, дотримувався не тільки Б. О. Серебренников, а й Ю. С. Степанов. Вона відбилася в тих дефініціях лінгвістичного методу, які подали В. А. Звєгінцев та М. Ф. Алефіренко (див. вище). Проте ніхто з цих дослідників не включає мету у структуру методу; мета виступає лише як своєрідний (хоча й дуже важливий) додаток до методу.

За умови включення мети дослідження у структуру методу (а це видається цілком правомірним) у ній може бути виділений телеологічний компонент.

З нашого погляду, найбільш розчленовані уявлення й засоби для достатньо адекватного опису лінгвістичного методу вироблені в межах інтерпретації методу як одиниці, що включає в себе три різнорідні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний.

Це твердження було висунуте В. І. Постоваловою в роботі, присвяченій логіко-методологічній інтерпретації історико-фонологічних концепцій, а не проблемам лінгвістичної методології в цілому. Більше того, дослідниця лише декларувала свою тезу; її зміст не було розкрито. Очевидно, через ці обставини концепція В. І. Постовалової залишилася поза увагою мовознавців-методологів.

Вона була розвинена й обґрунтована в наших публікаціях. Ми при цьому брали до уваги не тільки власне лінгвістичні методологічні студії, а й праці загального наукознавчого спрямування.

Отже, у подальшому викладі матеріалу ми спираємося на широке трактування наукового/лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, операційний і телеологічний компоненти.

При такому підході комплекс наукових операцій (приймів, процедур) та методика їх застосування становлять лише один з компонентів методу – операційний.

Охарактеризуємо онтологічний компонент методу. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій. «Підсистема» онтології ніби замикає пізнавальний рух: вона є й логічно першим кроком, задаючи категоріальне бачення об'єкта дослідження, і логічно останнім, включаючи в себе отримані результати. З цього випливає, що як належність онтологічного компонента наукового методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід.

Науковий принцип є найважливішим методологічним засобом, основою пізнання, теоретико-методологічною основою методу. У ролі принципів виступають глобальні твердження з широким радіусом дії, що мають стратегічне значення. Іноді принцип розглядають як

вихідний пункт дослідження або як його кінцевий результат. Проте така інтерпретація недооцінює значення принципу як засобу пізнання. Безумовно, правомірним є твердження про те, що принципи виступають як вихідні, проміжні та кінцеві теоретичні узагальнення.

Науковий підхід, тісно пов'язаний із принципом, трактують як методологічну орієнтацію дослідження, як позицію, з якої розглядають об'єкт вивчення, тобто як поняття, що керує загальною стратегією дослідження. Підхід визначає напрям дослідження, проте він, на відміну від принципу, не є безпосереднім знаряддям пізнання; підходи відбиваються в принципах, прийомах і процедурах певного методу.

Як приклад розглянемо структуру порівняльно-історичного методу. У його онтологічний компонент входить низка принципів і підходів. Провідним для цього методу принципом, який, власне, і викликав до життя порівняльно-історичне мовознавство, є принцип історизму. Це твердження є загальноприйнятим: у будь-якій праці, присвяченій порівняльно-історичному методу, ідеться й про принцип історизму. Як відзначав О. С. Мельничук, порівняльно-історичний метод органічно впливає з принципу історизму і є найважливішим засобом застосування цього принципу в мовознавстві [12, с. 8]. Принцип історизму узагальнює твердження про історичний характер розвитку мови. Мову розглядають як явище, що історично розвивається, починаючи з ранніх етапів формування й закінчуючи останніми (мертві мови) або подальшими перспективами розвитку [там же].

Твердження про мовний розвиток є однією з основних умов лінгвістичної реконструкції і всього порівняльно-історичного мовознавства. При цьому розвиток трактують не як рух від простого до складного або більш досконалого, а як діахронічну змінюваність мови, здатність її до перетворювання на всіх рівнях мовної структури [4, с. 16].

Проте принцип історизму – це не єдиний принцип у структурі онтологічного компонента порівняльно-історичного методу. У працях порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють також принципи причиновості, системності та загального зв'язку явищ [там же; 2].

Причиновість відбиває генетичний зв'язок (зв'язок породження); сутність причиновості полягає в породженні причиною наслідку. Процес розвитку виступає як безперервний перехід від старого стану до нового завдяки безперервності причинових ланцюгів [4, с. 18].

Велике значення проблеми причиновості для порівняльно-історичного мовознавства зумовлене такими обставинами: 1) причиновий підхід до мовної історії розкриває відношення

генетичного зв'язку явищ; 2) вивчення причин – це вихід за межі простого спостереження у сферу власне наукового знання: розкриття причин історичних змін відкриває внутрішні закономірності в історії мови; 3) проблема причиновості – кардинальна проблема діячності; похідними від неї є проблеми необхідності і випадковості в історії мов, темпів мовних змін, діячності універсалій тощо. Власне кажучи, експланаторність компаративістики пов'язана насамперед з її здатністю розкривати причиново-наслідкові зв'язки [15, с. 130].

Суттєвим видається трактування мови як складнодинамічної системи, що змінюється в часі; мову в її розвитку інтерпретують як системне явище, що «піддається» системному аналізу [4, с. 20].

Так, відбиттям системних тенденцій мовного розвитку є регулярність фонетичних кореспонденцій: система кожного з інгредієнтів мовної сім'ї може бути представлена як трансформа, утворена від певної прамовної системи, а доказ генетичної тотожності мов набуває сили тільки у випадку, коли можна побудувати алгоритм переведення однієї мовної системи в іншу, наприклад праіндоєвропейської в праслов'янську [там же, с. 20–21].

Принцип системності реалізується також у процесі лінгвістичної реконструкції: реконструкт є експланаторним, якщо окремі зміни логічно й несуперечливо вишиковуються у взаємопов'язаній послідовності. Специфічною рисою сучасної реконструкції є відтворення не окремих фактів, а прамови як системи, де різні реконструйовані елементи типологічно відповідають один одному. Отже, одним із завдань історика мови є встановлення відносної хронології мовних явищ – як послідовності, так і збігу їх у часі. Останнє вимагає поглибленої розробки прийому синхронізації явищ минулого [там же, с. 21].

У науковій літературі принципи історизму, причиновості, системності, загального зв'язку явищ розглядають як «загальнофілософські» і як принципи лінгвогенетичних досліджень взагалі [6, с. 29–44]. Зокрема, вони є принципами порівняльно-історичного дослідження, що входять в онтологічний компонент порівняльно-історичного методу [4, с. 15–22; 2, с. 15–23]. Зазначеним принципам відповідають певні підходи (історичний, причиновий, системний).

Важливим є питання про взаємозв'язок принципів історизму, причиновості та системності в порівняльно-історичних дослідженнях. Розглядаючи принципи системності та історизму, В. І. Постовалова відзначає, що дуже часто ці принципи інтерпретують як незалежні; у цьому випадку питання про їхню сумісність у межах тієї або іншої теоретичної концепції є дискусійним. Цей підхід допускає такі трактування: 1) обидва принципи виключають один одного; 2) обидва

принципи обов'язково виступають як супутні; 3) обидва принципи не виключають один одного [15, с. 63–64]. Сама В. І. Постовалова вважає принцип історизму одним з різновидів принципу системності, якщо розглядати систему як сукупність її функціонально-генетичних станів [там же, с. 63].

У філософії досить поширеним є пояснення взаємозв'язку принципів історизму, причиновості та системності шляхом звернення до принципу загального зв'язку явищ (він, як відомо, є найбільш загальною закономірністю існування світу, результатом і виявом універсальної взаємодії всіх предметів і явищ). Зазначається взаємозв'язок принципів історизму, причиновості, системності та загального зв'язку явищ; підкреслюється, що принцип загального зв'язку явищ існує в історичному, причиновому та системному вияві [4, с. 22; 2, с. 23].

Подібний підхід відбився й у мовознавстві. На думку В. М. Русанівського, конкретизацією та виявом принципу загального зв'язку явищ є принцип причиновості [16, с. 3; 18, с. 5], а з погляду О. С. Мельничука – принципи причиновості та системності [11, с. 19–20; 12, с. 7–8].

При цьому В. М. Русанівський і О. С. Мельничук підкреслювали тісний взаємозв'язок принципу історизму з принципами причиновості та системності [18, с. 8–9; 13, с. 311].

Це дає нам підстави стверджувати, що у трактуванні В. М. Русанівського та О. С. Мельничука конкретизацією та виявом принципу загального зв'язку явищ виступають не тільки принципи системності та причиновості, а й «імпліцитно» принцип історизму.

При цьому О. С. Мельничук підкреслював, що зазначені принципи співвідносні з поняттями синхронії і діахронії [14, с. 551]. Це твердження видається нам надзвичайно глибоким і дуже важливим у методологічному аспекті. О. С. Мельничук відзначав, що «поняття синхронії і діахронії мають суто пізнавальний характер і належать безпосередньо до сфери методології лінгвістичного дослідження, на саму ж мову вони можуть бути перенесені лише умовно, оскільки мова змінюється безперервно. Синхронічний стан мови, синхронія у відношенні до реальної мови з погляду теорії є науковою абстракцією, тоді як реальне існування мови належить до плану діахронії» [там же].

Зауважимо, що, як підкреслював О. С. Мельничук, з погляду історизму протиставлення синхронії і діахронії в мовознавстві слід допускати лише як умовний, штучний методологічний прийом, за яким не можна випускати з поля зору безперервний процес мовного розвитку [12, с. 8].

У цьому контексті, безперечно, заслуговує на увагу характеристика, яку В. М. Русанівський дав структуралізму, зазначивши, що структуралісти часто «ігнорували діахронічний аспект дослідження мови» [17]. Певним винятком є Празька лінгвістична школа: «діахронічний аспект дослідження в лінгвістичній теорії празьких структуралістів не усувається, але до нього ставляться інші вимоги: у діахронічних дослідженнях треба виходити з понять системи і функцій» [там же]. На думку В. М. Русанівського, брак діахронічного, історичного погляду на мову «не може задовольнити сучасну науку», оскільки «такий однобічний підхід до вивчення мови суперечить діалектиці пізнання» [там же]. В. М. Русанівський був переконаний у тому, що «діахронічне вивчення не тільки не усуває поняття системи, але, навпаки, без врахування цих понять є неповним. З другого боку, синхронічний опис не може цілком усунути поняття еволюції» [там же].

Повернемося до принципу загального зв'язку явищ. Що він передбачає? Які зв'язки є предметом мовознавства? На думку О. С. Мельничука, це 1) зв'язки мови як суспільного явища з «іншими видами суспільної діяльності, з характером і структурою суспільства в цілому»; 2) міжмовна взаємодія; 3) зв'язки між мовними рівнями та елементами мови в межах певних рівнів; 4) взаємозв'язки психологічної та фізіологічної сторін мовленнєвої діяльності; 5) зв'язок з технічними засобами (технізація мови) [10, с. 299; 13: 311]

Тезу про те, що у працях порівняльно-історичного спрямування значну роль відіграють принципи історизму, причиновості й системності як конкретизація та вияв принципу загального зв'язку явищ, було покладено в основу низки наших статей і двох монографічних досліджень, присвячених порівняльно-історичному методу [4; 2].

Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає низку прийомів і процедур. За Г. А. Климовим, це 1) прийом генетичного ототожнення фактів, 2) процедура лінгвістичної реконструкції, 3) прийоми хронологізації та локалізації мовних явищ та їхніх системно пов'язаних сукупностей. Найбільш суттєвою частиною операційного компонента порівняльно-історичного методу є процедура лінгвістичної реконструкції.

Телеологічний компонент порівняльно-історичного методу становить його мета. Компаративісти трактують її достатньо широко: це відтворення моделей прамовних станів сімей і груп споріднених мов, їх подальшого розвитку та членування на самостійні мови, а також створення порівняльно-історичних описів (граматик і словників) споріднених мов.

Проте, з нашого погляду, порівняльно-історичні дослідження спрямовані не тільки на висвітлення конкретних фактів з історії тих або інших мов (фактологічний підхід). Конкретні мовні факти доцільно усвідомлювати як вияв загальних закономірностей у «підсистемі» онтології, а мету дослідження – як розкриття історичних, причинових, системних зв'язків фактів мови, тобто як реалізацію принципу загального зв'язку явищ на конкретному історико-мовному матеріалі [4, с. 14–15]. Саме так, з методологічних позицій, трактували мету порівняльно-історичного дослідження вчені Харківської та Московської лінгвістичних шкіл [там же, с. 99, 175].

Викладена й аргументована у статті концепція лінгвістичного методу, як нам видається, «знімає» протиріччя, тією або іншою мірою притаманні іншим концепціям.

Трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, операційний і телеологічний компоненти, видається перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. Запропонований підхід дозволяє об'єднати у цілісній концепції методу такі різноманітні, але взаємопов'язані феномени, як принципи/підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:
1. Традиційна класифікація методів (їх поділ на філософські, загальнонаукові, частковонаукові, спеціальні) є еkleктичною і не сприяє науковому дослідженню лінгвістичного методу: а) те, що традиційно називають «філософськими» методами, доцільно інтерпретувати як принципи або підходи; про «філософські» методи можна говорити тільки стосовно філософії; б) «загальнонаукові» методи не є власне методами; їх слід розглядати як операції (прийоми, процедури); в) «частковонаукові» методи (як методи кількох наук) виділяти недоцільно, скільки застосування в різних науках ідентичних методів видається неможливим. 2. Доцільно виділяти тільки методи конкретних наук, які за традиційною класифікацією називається «спеціальними» (у деяких концепціях – «частковонауковими»). Усі методи слід розглядати як феномени, що мають однакову структуру. Методи, які використовуються в мовознавстві, є лінгвістичними методами. Отже, методи лінгвістичних досліджень і лінгвістичні методи – це тотожні поняття. 3. Термін *лінгвістичний метод* має отримати однозначне тлумачення. 4. При вузькому трактуванні лінгвістичного методу він ототожнюється з операціями (прийомами, процедурами), тобто виступає як гомогенний феномен; така інтерпретація збіднює поняття лінгвістичного методу; метод певним чином відмежовується від принципів і підходів, які не включаються в його структуру. 5. Найбільш розчленовані уявлення й

засоби для достатньо адекватного опису лінгвістичного методу вироблені в межах широкого трактування. Метод у широкому тлумаченні є складною логічною одиницею, яку доцільно інтерпретувати як гетерогенний феномен. Найбільш експланаторною й перспективною з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів видається концепція, згідно з якою у структурі методу виділяються три різнорідні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань: 1. Поняття лінгвістичної методології. Співвідношення понять методу, методології та методики. 2. Принципи та підходи: сутність, відмінності, класифікація. 3. Операція, прийом і процедура, їх зміст і специфіка. 4. Уточнення класифікації (класифікацій) лінгвістичних методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.

2. Глущенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.: монографія / Міністерство освіти і науки України, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; відп. ред. В. М. Бріцин. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 255 с.

3. Глущенко В. А. Принципи дослідження у структурі порівняльно-історичного методу. *Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство* (зб. наукових праць до 90-річчя з дня народження). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 27–32.

4. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.

5. Глущенко В. А. Про онтологічний компонент лінгвістичного методу. *Життя у слові*: зб. наукових праць на пошану академіка В. М. Русанівського / відп. ред. В. Г. Скляренко. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 454–458.

6. Журавлев В. К. *Диахроническая фонология*. М.: Наука, 1986. 232 с.

7. Зеленько А. С. Методи й аспекти дослідження мови. *Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту*. 1999. № 5. С. 7–14.

8. Кримський С. Б. *Запити філософських смислів*. К.: Парапан, 2003. 240 с.

9. Кримський С. Метод. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В. І. Шинкарук / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. К.: Абрис, 2002. С. 373.

10. Мельничук А. С. Методологія. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 1990. С. 299–300.

11. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма. *Вопросы языкознания*. 1970. № 1. С. 19–32.

12. Мельничук А. С. Предисловие. *Методологические проблемы языкознания* / отв. ред. А. С. Мельничук. К.: Наукова думка, 1988. С. 3–16.

13. Мельничук О. С. Методологія у мовознавстві. *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови, Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. К.: Українська енциклопедія, 2000а. С. 311–312.

14. Мельничук О. С. Синхронія і діахронія. *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови, Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. К.: Українська енциклопедія, 2000б. С. 551.

15. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания: опыт логико-методологического анализа. М.: Наука, 1978. 203 с.

16. Русанівський В. М. Марксистсько-ленінська методологія вивчення лінгвістичних об'єктів. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 3–11.

17. Русанівський В. М. Методи дослідження граматичного матеріалу і теорія граматики. *Мовознавство*. К.: Наукова думка, 1967. Т. 1. URL: <https://litmisto.org.ua> (дата звернення: 06.04.2023).

18. Русанівський В. М. Методологічні основи лінгвістичних досліджень. *Марксистсько-ленінська методологія вивчення лінгвістичних об'єктів*. К.: Наукова думка, 1983. С. 5–17.

19. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

REFERENCES

1. Glushchenko V. A. Linhvistychnyi metod i yoho struktura [The linguistic method and its structure]. *Movoznavstvo*. 2010. № 6. S. 32–44.

2. Glushchenko V. A. Porivnialno-istorychnyi metod v ukrainskomu ta rosiiskomu movoznavstvi XIX st. – 30-kh rr. XX st. [The comparative-historical method in Ukrainian and Russian linguistics of the 19th century – 30s of the 20th century]: monohrafiia / Ministerstvo osvity i nauky

Ukrainy, DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet»; vidp. red. V. M. Britsyn. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina, 2017. 255 s.

3. Glushchenko V. A. Pryntsypy doslidzhennia u strukturi porivnialno-istorychnoho metodu [Principles of research in the structure of the comparative-historical method]. *Oleksandr Savych Melnychuk i suchasne movoznavstvo* (zb. naukovykh prats do 90-richchia z dnia narodzhennia). K.: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2012. S. 27–32.

4. Glushchenko V. A. Pryntsypy porivnialno-istorychnoho doslidzhennia v ukrainskomu i rosiiskomu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XX st.) [Principles of comparative-historical research in Ukrainian and Russian linguistics (in the period of 70s 19th century – 20s 20th century)] / NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; vidp. red. O. B. Tkachenko. Donetsk, 1998. 222 s.

5. Glushchenko V. A. Pro ontolohichnyi komponent lnhvistychnoho metodu [On the ontological component of the linguistic method]. *Zhyttia u slovi*: zb. naukovykh prats na poshanu akademika V. M. Rusanivskoho / vidp. red. V. H. Skliarenko. K.: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2011. S. 454–458.

6. Zhuravlev V. K. Diahronicheskaya fonologiya [Diachronic Phonology]. M.: Nauka, 1986. 232 s.

7. Zelenko A. S. Metody y aspekty doslidzhennia movy [Methods and aspects of language research]. *Visnyk Luhansk. derzh. ped. un-tu*. 1999. № 5. S. 7–14.

8. Krymskyi S. B. Zapyty filosofskykh smysliv [Issues of philosophical meanings]. K.: Parapan, 2003. 240 s.

9. Krymskyi S. Metod [The method]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* / hol. red. V. I. Shynkaruk / In-t filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. K.: Abrys, 2002. S. 373.

10. Melnichuk A. S. Metodologiya [Methodology]. *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar* / gl. red. V. N. Yartseva. M.: Sov. entsiklopediya, 1990. S. 299–300.

11. Melnichuk A. S. Ponyatie sistemy i strukturyi yazyika v svete dialekticheskogo materializma [The concept of the system and structure of language in the light of dialectical materialism]. *Voprosyi yazykoznavniya*. 1970. № 1. S. 19–32.

12. Melnichuk A. S. Predislovie [The preface]. *Metodologicheskie problemy yazykoznavniya* / otv. red. A. S. Melnichuk. K.: Naukova dumka, 1988. S. 3–16.

13. Melnychuk O. S. Metodolohiia u movoznavstvi [Methodology in linguistics]. *Ukrainska mova: entsyklopediia* / NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, In-t ukrainskoi movy, Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana. K.: Ukrainska entsyklopediia, 2000a. S. 311–312.

14. Melnychuk O. S. Synkhroniia i diakhroniia [Synchrony and diachrony]. *Ukrainska mova: entsyklopediia / NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, In-t ukrainskoi movy, Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana. K.: Ukrainska entsyklopediia, 2000b. S. 551.*

15. Postovalova V. I. Istoricheskaya fonologiya i ee osnovaniya: opyt logiko-metodologicheskogo analiza [Historical Phonology and its Foundations: the Experience of Logical and Methodological Analysis]. M.: Nauka, 1978. 203 s.

16. Rusanivskiy V. M. Marksystsko-leninska metodolohiia vyvchennia linhvistychnykh ob'ektiv [Marxist-Leninist methodology of studying linguistic objects]. *Movoznavstvo*. 1980. № 6. S. 3–11.

17. Rusanivskiy V. M. Metody doslidzhennia hramatychnoho materialu i teoriiia hramatyky [Methods of researching grammatical material and grammar theory]. *Movoznavstvo*. K.: Naukova dumka, 1967. T. 1. URL: <https://litmisto.org.ua> (дата звернення: 06.04.2023).

18. Rusanivskiy V. M. Metodolohichni osnovy linhvistychnykh doslidzen [The methodological foundations of linguistic research]. *Marksystsko-leninska metodolohiia vyvchennia linhvistychnykh ob'ektiv*. K.: Naukova dumka, 1983. S. 5–17.

19. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia [The linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 844 s.

20. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillia-K, 2008. 712 s.

УДК 81-112

Лінгвоісторіографія

ПРИЙОМИ ТА ПРОЦЕДУРИ АКТУАЛІСТИЧНОГО МЕТОДУ ЯК МЕТОДУ ПРАЦЬ З ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Глущенко В. А.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0001-6012-5663
sdpunauka@ukr.net*

Роман В. В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid: 0000-0003-3468-1062
roman.victoriya2016@gmail.com

Руденко М. Ю.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid.org/0000-0002-6587-3860
marinarudenko2016@gmail.com

Статтю присвячено комплексному дослідженню актуалістичного методу як загальнонаукового методу теоретичного рівня. У статті наведено аналіз поглядів Г. О. Подкоритова, Н. П. Французової, В. А. Глуценка та інших дослідників. Виділено й описано характерні особливості та специфіку лінгвістичного методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру; згідно з цією концепцією, лінгвістичний метод включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний. Розкрито зміст цих компонентів у межах актуалістичного методу. У статті узагальнено науковий матеріал з досліджуваної теми.

На основі наведеного матеріалу акцентовано увагу на тому, що операційний компонент актуалістичного методу в працях з лінгвістичної історіографії може бути представлений як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур та протистоїть «асиміляції минулого». Підкреслено, що значну роль в лінгвістичній історіографічному дослідженні відіграє порівняння, у зв'язку з чим актуалістичний метод іноді називають методом порівняння. З'ясовано, що прийом порівняння широко використовують для реконструкції минулого в дослідженнях з історії мови. Обґрунтовано ідею про те, що порівняння є провідним універсальним прийомом лінгвістичного порівняльно-історичного методу. Однак застосування цього

прийому в актуалістичному методі як методі праць лінгвістогістогіографічного спрямування має свою специфіку, яка полягає в тому, що порівнюються не факти певної мови (споріднених мов), а наукові інтерпретації певного лінгвіста (якщо спостерігається еволюція його поглядів) та різних мовознавців (і ширше: шкіл, напрямів) того чи іншого періоду. Слід зауважити, що порівняння наукової спадщини різних учених дозволяє розглянути їхню наукову діяльність в контексті розвитку мовознавства, з'ясувати значення наукової творчості кожного з них для сучасної лінгвістичної науки.

Дискусійним залишається питання про опрацювання телеологічного й операційного компонентів актуалістичного методу.

Ключові слова: науковий метод, актуалістичний метод, онтологічний компонент, операційний компонент, телеологічний компонент.

TECHNIQUES AND PROCEDURES OF ACTUALISTIC METHOD AS A METHOD OF LINGUISTIC HISTORIOGRAPHIC ASPECT

Glushchenko V. A.

*Doctor of Science (Linguistics), Professor,
Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0001-6012-5663
sdpunauka@ukr.net*

Roman V. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Docent of Department of Germanic and Slavonic Linguistics Philology of
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
Sloviansk (Ukraine)
roman.victoriya2016@gmail.com*

Rudenko M. Yu.

*Candidate of Philological Sciences,
Docent of Department of Germanic and Slavonic Linguistics Philology of
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
Sloviansk (Ukraine)
orcid.org/0000-0002-6587-3860*

---

marinarudenko2016@gmail.com

The article is devoted to a comprehensive study of the actualistic method as a general scientific method at the theoretical level. In the article the analysis of views of G. O. Podkorytov, N. P. Frantsuzov, V. A. Glushchenko and other researchers has been done. Specific features and peculiarities of the linguistic method as a complex logical unit of heterogeneous character have been singled out and defined; according to this concept the linguistic method includes three different components: ontological, operational and teleological. The essence of these components within the actualistic method has been disclosed. The paper covers generalized material regarding the investigated problem.

Based on the approach presented in the article, it has been emphasized that the operational component of actualistic method in the works on linguistic historiography can be presented as a combination of methods and procedures, namely, analysis of sources (linguistic texts) and synthesis of obtained facts, comparison, abstraction and logical historical-scientific reconstruction, what in its turn it occupies a central place among the methods and procedures confronting 'the assimilation of the past'. It has been pointed that the method of comparison plays a significant role while doing linguistic historiographical research, accordingly actualistic method can be called a method of comparison. In this paper it has been presented that the method mentioned above can be widely used to reconstruct the past in the studies of language history. It has been grounded that the method of comparison is considered to be a principal technique of linguistic comparative-historical method. However, the using of this method in the actualistic method as a method of linguistic historiographic aspect has its own specificity which consists in comparing not only the facts of a definite language (related languages), but scientific interpretations of a definite linguist (if an evolution of his view can be observed) and different linguists (linguistic schools, fields of investigation) of this or that period. It must be mentioned that comparing the scientific heritage of different scientists allows us to take into consideration their scientific accomplishments in the context of the developments of linguistics as well as determine the importance of scientific works important for modern linguistics.

The issue of working out teleological and operational components of the actualistic method remains debatable.

Key words: *scientific method, actualistic method, ontological component, operational component, teleological component.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У практиці студій з лінгвістичної історіографії важливим є визначення методів

аналізу досліджуваного матеріалу. Науковий метод взагалі кваліфікується як спосіб організації пізнавальної й дослідницької діяльності науковця з метою студювання явищ і закономірностей певного об'єкта науки. Метод як спосіб діяльності може бути різним за змістом, з різними структурними компонентами. Науковий метод сприяє виконанню цілеспрямованих пізнавальних дій, дозволяє робити вагомі висновки в дослідницькій роботі.

Важливим компонентом методології пізнання є актуалістичний метод. У низці спеціальних наук актуалізм виступає під різними назвами: *актуалізм, метод актуалізму, актуалістичний метод*. В останні роки у мовознавстві спостерігається збільшення інтересу до актуалістичного методу. Цей метод широко використовують у наукових дослідженнях спеціальних наук. Вивчення методу актуалізму є важливою потребою у використанні сучасних знань для пізнання явищ дійсності взагалі та, зокрема, у використанні знань про сучасні етапи в розвитку явищ для пізнання майбутніх етапів цих явищ у їхній динаміці. Ми вважаємо, що слід говорити про використання методу актуалізму не тільки в природничих науках, а й у гуманітарних, зокрема в історіографії мовознавства. Ключовим є твердження про те, що без застосування актуалістичного методу неможливе існування історіографії будь-якої науки [7, с. 138]. Безперечно, актуалістичний метод потребує детального аналізу. На нашу думку, метод актуалізму слід вивчати як взагалі, так і конкретно в розвідках з лінгвістичної історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Питання про актуалістичний метод як загальнонауковий метод теоретичного рівня висвітлено в низці наукових праць (Г. О. Подкоритов [7], Н. П. Французова [12] та ін.). У працях науковців розв'язуються важливі теоретичні проблеми вивчення актуалістичного методу, висвітлюються питання його виникнення, всебічного розвитку та функціонування.

Термін *актуалістичний метод* уперше застосовано до праць з лінгвістичної історіографії В. А. Глущенком у монографії «Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.)» [3, с. 6–7]. Учений обґрунтував доцільність використання актуалістичного методу у студіях з історіографії мовознавства та доцільність уживання терміна *актуалістичний метод* у працях лінгвістично-історіографічного спрямування, схарактеризував структуру розглядуваного методу. Дослідник спирається на концепцію лінгвістичного методу як складної логічної одиниці гетерогенного характеру; згідно з цією концепцією,

лінгвістичний метод включає в себе три різні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний [8, с. 24].

Про значення та необхідність застосування актуалістичного методу у своїх працях з історії лінгвістики писали В. М. Овчаренко, О. Л. Жихарева, О. М. Абрамичева, О. М. Голуб, К. А. Тищенко, О. В. Холодов, І. М. Рябініна, А. С. Орел, О. О. Клець, Н. В. Холодова, Т. І. Приступа, В. В. Роман, О. В. Піскунов, С. Ю. Пампура, Р. М. Ситняк, О. В. Карат, М. Ю. Руденко, В. В. Святченко та ін. На нашу думку, праці цих дослідників переконливо свідчать про правомірність уживання терміна *актуалістичний метод* у дослідженнях лінгвоісторіографічного спрямування.

Отже, можна говорити про певний теоретичний здобуток різноаспектного дослідження методу актуалізму. Водночас наш аналіз свідчить, що більш поглибленого вивчення потребує питання про зміст компонентів цього методу. Із цим і пов'язана підготовка до друку пропонованої статті.

Формулювання мети статті. Метою статті є вивчення структури актуалістичного методу, його докладна характеристика як складної логічної одиниці гетерогенного характеру з акцентуванням уваги на операційному компоненті, тобто на прийомах і процедурах досліджуваного методу. Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) проаналізувати актуалістичний метод з позицій широкого трактування лінгвістичного методу; 2) схарактеризувати прийоми та процедури актуалістичного методу; 3) довести доцільність використання методу актуалізму в працях із лінгвістичної історіографії; 4) розкрити перспективи подальшого вивчення актуалістичного методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуалістичний метод базується на такому твердженні: об'єкти, які не стали предметом актуальної діяльності та сприйняття, можуть бути вивчені шляхом порівняння їх з подібними об'єктами, що потрапили в поле сприйняття й діяльності суб'єкта. Об'єкти вивчають у часі, у розвитку, у становленні їх як певних систем. Минуле об'єкта досліджується на основі його відбиття в сучасному – саме в цьому полягає сутність актуалістичного методу.

Інакше кажучи, актуалістичний метод (або метод актуалізму) дає можливість за допомогою сучасних знань простежити розвиток об'єкта в минулому та передбачити тенденції майбутнього розвитку об'єкта. З позиції сучасного легше збагнути історичне минуле. Сучасний, розвинений стан предмета дослідникові пізнати легше, ніж його минулий стан. Тому актуалізм є невід'ємною рисою наукового пізнання.

Цілком закономірно виникає питання про те, чому знання, здобуті при вивченні процесів, які відбуваються зараз, можна певною мірою перенести на процеси, що відбувалися в минулому. Правомірність такої операції базується на низці закономірностей у розвитку предметів об'єктивного світу.

Як відзначає Г. О. Подкоритов, на перший план висувається діалектика сучасного й минулого. Будь-який об'єкт, що розвивається, є підсумком його попереднього розвитку. Структура тієї або іншої системи містить у собі в більш або менш трансформованому вигляді свою власну історію [7, с. 133].

Отже, найвищий ступінь розвитку предмета містить у собі його попередні ступені; тому відтворення в мисленні сутності цього найвищого ступеня є водночас і висвітленням його історії. Вивчаючи сучасність, ми частково вивчаємо й минуле.

Проте актуалістичний підхід до дослідження дійсності не означає суто логічної операції перенесення знань з однієї історичної епохи на іншу. Тут доцільно говорити про вивчення одного й того ж об'єкта в часі, аналіз сталої системи, дослідження її становлення та передбачення деяких тенденцій майбутнього розвитку.

Актуалістичний метод використовують під час досліджень у широкому колі наук.

Зокрема, цей метод отримав широке застосування в геології: він передбачає наступність минулого й сучасного, тотожність сучасних геологічних процесів зі стародавніми. За характером сучасних геологічних явищ можна з певним ступенем наближення описати закономірності давніх феноменів. Найефективнішим методом актуалізму виявився в таких галузях геології, як літологія, вулканологія, тектоніка. Зауважимо, що виникнення актуалістичного методу пов'язане з вивченням саме геологічних явищ. Термін *актуалізм* з'явився в німецькій геологічній літературі у другій половині XIX ст.

Значну роль актуалістичний метод відіграє в біологічних дослідженнях. До висновку про те, що рослинність виникла у воді, біологи дійшли завдяки аналізу явищ, які спостерігаються в сучасному рослинному світі.

У палеонтології, що входить до циклу біологічних наук, метод актуалізму заснований на вивченні сучасних організмів і на реконструкції процесів їхнього захоронення [7, с. 132, 133].

Аналогічно досліджуються історичні події. Актуалістичний підхід здійснюється як під час оцінювання історичного матеріалу, що вже існує, так і під час обробки виявленого. Історичні факти усвідомлюються з позиції сучасного знання або за аналогією з тим, що відбувалося в інших країнах, з іншими народами. Це дозволяє

глибоко проаналізувати соціальні явища минулого. Структура історичного дослідження має певну схему, згідно з якою виокремлені «сліди минулого» підлягають аналізу й інтерпретації на основі сучасних знань про процеси й закономірності, що керують ними [12, с. 173].

Однак слід уникати так званої «асиміляції минулого», що виявляється в модернізації того, що реконструюється як феномен минулого [6, с. 84].

Ми вважаємо найважливішою тезу Г. О. Подкоритова про те, що без застосування актуалістичного методу неможливе існування історіографії будь-якої науки [7, с. 138].

Видається характерним, що на значущості сучасної оцінки надбань минулого в історіографії науки наголошував В. І. Вернадський: «Будь-яке наукове покоління має критично складати історію науки, і не тільки через те, що змінюються запаси наших знань про минуле, відкриваються документи чи знаходяться нові прийоми відновлення минулого. Ні! Необхідно знов історично йти в минуле, оскільки завдяки розвитку сучасного знання в минулому набуває значення одне й втрачає інше. Кожне покоління наукових дослідників шукає та знаходить в історії відбиття наукових теорій свого часу. Рухаючись уперед, наука не тільки створює нове, а й неминуче переоцінює старе, пережите» [5, с. 112].

З погляду В. А. Глуценка, як належність онтологічного компонента наукового (у тому числі лінгвістичного) методу доцільно розглядати такі засоби пізнання, як принцип і підхід. Операційний компонент методу становить сукупність прийомів і процедур та методика їх застосування. Телеологічний компонент вміщує мету дослідження [1, с. 12].

Моделюючи структуру актуалістичного методу, В. А. Глуценко відзначив, що онтологічний компонент цього методу містить принципи історизму, причиновості й системності як конкретизацію та вияв принципу загального зв'язку явищ. З погляду вченого, ці принципи охоплюють найважливіші загальні твердження теорії пізнання, у межах яких об'єкт постає як система взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, що знаходяться в безперервному розвитку внаслідок безперервності причинових ланцюгів [1, с. 7]. Ці принципи для актуалістичного методу не є специфічними; вони притаманні й лінгвістичному порівняльно-історичному методові [1, с. 7]. У межах онтологічного компонента, як бачимо, відмінностей між зазначеними методами немає.

В. А. Глуценко визначив специфіку актуалістичного методу як методу праць з лінгвістичної історіографії в зіставленні з порівняльно-історичним методом, яка полягає в наявності специфічних об'єкта й

предмета, у відмінностях в операційному та телеологічному компонентах [1, с. 7]. Це видається нам дуже важливим.

Операційний компонент актуалістичного методу в працях з лінгвістичної історіографії може бути представлений як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур та протистоїть «асиміляції минулого» [1, с. 7].

Доцільно схарактеризувати ці прийоми та процедури докладно.

Ідеться про систему конкретних дій, важливе місце серед яких посідає відбір фактів з першоджерел. Цей відбір здійснюється впродовж усього наукового дослідження. Початковий етап пов'язаний з виділенням і збиранням фактів у процесі критики джерела, із зіставленням джерела з іншими авторитетними відомостями. На цьому етапі придатність факту визначається наявністю в ньому інформації, що безпосередньо стосується теми дослідження. Так відбувається *аналіз джерел (лінгвістичних текстів)*.

Щодо відбору фактів на наступному етапі дослідження, то він здійснюється залежно від їхньої цінності й важливості для відтворення цілісної картини об'єкта. Завдання відбору на цій стадії полягає у виділенні таких фактів, які можна включити в систему причинових, функційних, структурних, генетичних зв'язків, при цьому в системі відбивається цілісність дослідження (*синтез одержаних даних*).

Велику роль в актуалістичному дослідженні відіграє *порівняння*, у зв'язку з чим актуалістичний метод іноді називають методом порівняння [7, с. 136–137]. Прийом порівняння широко використовують для реконструкції минулого в дослідженнях з історії мови. Відомо, що порівняння є провідним універсальним прийомом лінгвістичного порівняльно-історичного методу [11, с. 11]. Застосування цього прийому в актуалістичному методі як методі праць лінгвоісторіографічного спрямування має свою специфіку. Вона полягає в тому, що порівнюються не факти певної мови (споріднених мов), а наукові інтерпретації певного лінгвіста (якщо спостерігається еволюція його поглядів) та різних мовознавців (і ширше: шкіл, напрямів) того чи іншого періоду [9, с. 9]. Порівняння наукової спадщини різних учених дозволяє розглянути їх наукову діяльність в контексті розвитку мовознавства, з'ясувати значення наукової творчості кожного з них для сучасної лінгвістичної науки [10, с. 7].

Прийом *абстрагування* полягає у «відволіканні» від певних фактів; цей прийом дає змогу переходити від конкретних предметів до загальних понять і законів розвитку. Він відіграє важливу роль при

висвітленні тих чи інших інтерпретацій лінгвістів минулого. Так, певне трактування конкретних фактів мови свідчить про загальний підхід лінгвіста до мовних явищ, а в деяких випадках – і про його світогляд [3, с. 32].

Найважливішим операційним елементом актуалістичного методу є процедура *історико-наукової реконструкції*. Її специфіка полягає в тому, що мета лінгвоісторіографа – реконструювати сам процес пізнання вченими мовних феноменів. При цьому, усвідомлюючи основи актуалістичного пізнання, необхідно звернути увагу не тільки на спільність поглядів сучасних мовознавців і їхніх попередників, а й на певні відмінності між цими феноменами. У працях з лінгвістичної історіографії загальна оцінка надається залежно від того, що нового внесли лінгвісти в науку порівняно зі своїми попередниками та яке значення мали їхні праці для свого часу (а не з точки зору сучасного рівня знань) [3, с. 117].

Змістом телеологічного компонента виступає мета студій з лінгвістичної історіографії.

Отже, проведений аналіз дозволяє говорити про актуалістичний метод як метод студій з лінгвістичної історіографії.

Варто вказати на специфіку актуалістичного методу в зіставленні з лінгвістичним порівняльно-історичним методом: для методу актуалізму характерні специфічні об'єкт і предмет, а також відмінності в операційному (зокрема, у процедурі реконструкції) і в телеологічному компонентах.

Висновки. 1. Доцільність використання актуалістичного методу в працях із лінгвістичної історіографії не викликає сумнівів (В. А. Глуценко). 2. Актуалістичний метод як метод студій з історіографії мовознавства може бути експлікований як складна логічна одиниця гетерогенного характеру, що включає в себе три компоненти: онтологічний, телеологічний і операційний. 3. Специфіка актуалістичного методу в зіставленні з лінгвістичним порівняльно-історичним методом полягає в тому, що для методу актуалізму характерні специфічні об'єкт і предмет, а також відмінності в операційному (зокрема, у процедурі реконструкції) і в телеологічному компонентах. 4. У межах операційного компонента актуалістичного методу доцільно виділяти такі прийоми та процедури, як аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур та протистоїть «асиміляції минулого».

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні телеологічного й онтологічного компонентів актуалістичного методу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.): монографія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
2. Глущенко В. А., Тищенко К. А. Актуалістичний метод у працях з історії українського мовознавства. *Наукові праці. Сер. : Філологія. Мовознавство*. Вип. 266. Т. 278. 2016. С. 30–34.
3. Глущенко В. А., Тищенко К. А. Про актуалістичний метод у лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2015. Вип. 14. С. 116–118.
4. Глущенко В. А., Роман В. В., Руденко М. Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
5. Вернадский В. И. Очерки и речи. Петроград : Науч. хим.-техн. изд-во, 1922. Вып. 2. 123 с.
6. Кузнецова Н. И. Наука в ее истории (методологические проблемы). М. : Наука, 1982. 127 с.
7. Подкорытов Г. А. О природе научного метода : монография. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1988. 224 с.
8. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания: опыт логико-методологического анализа : монография. Москва : Наука, 1978. 203 с.
9. Роман В. В. Адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті (лінгвістичноісторіографічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 20 с.
10. Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. 22 с.
11. Смирницкий А. И. Сравнительно-исторический метод и определение языкового родства : материалы к курсам языкознания. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1955. 58 с.
12. Французова Н. П. Исторический метод в научном познании (вопросы методологии и логики исторического исследования). М. : Мысль, 1972. 303 с.

REFERENCES

1. Glushchenko V. A. Pryntsy py porivnialno-istorychnoho doslidzhennia v ukrainskomu i rosiiskomu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XIX st.) [Principles of comparative-historical research in Ukrainian and Russian linguistics (70's of the 19th century-20's of the XX century)] : monohrafiia / NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; vidp. red O. B. Tkachenko. Donetsk, 1998. 222 s.
2. Glushchenko V. A., Tyshchenko K. A. Aktualistychnyi metod u pratsiakh z istorii ukrainskoho movoznavstva [The actualist method in the writings of the history of Ukrainian linguistics]. Naukovi pratsi. Ser. : Filolohiia. Movoznavstvo. Vyp. 266. T. 278. 2016. S. 30–34.
3. Glushchenko V. A., Tyshchenko K. A. Pro aktualistychnyi metod u linhvistychnykh doslidzhenniakh [About the actualist method in linguistic studies]. Naukovi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohiia. 2015. Vyp. 14. S. 116–118.
4. Glushchenko V. A., Roman V. V., Rudenko M. Yu. Do pytannia pro aktualistychnyi metod yak metod studii iz linhvistychnoi istoriografii [The question of the actualist method as a method of studies on linguistic historiography]. Naukovi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2020. № 45. T. 1. S. 90–93.
5. Vernadskij V. I. Ocherki i rechi [Essays and speech]. Petrograd : Nauch. him.-tehn. izd-vo, 1922. Vyp. 2. 123 s.
6. Kuznecova N. I. Nauka v ee istorii (metodologicheskie problemy) [Science in its history (methodological problems)]. M. : Nauka, 1982. 127 s.
7. Podkorytov G. A. O prirode nauchnogo metoda [On the nature of the scientific method] : monografija. Leningrad : Izd-vo LGU, 1988. 224 s.
8. Postovalova V. I. Istoricheskaja fonologija i ee osnovanija: opyt logiko-metodologicheskogo analiza [Historical phonology and its foundations: the experience of logical and methodological analysis] : monografija. Moskva : Nauka, 1978. 203 s.
9. Roman V. V. Adaptatsiia leksychnykh zapozychen u movi-retsypienti (linhvoistoriografichnyi aspekt) [Adaptation of lexical borrowings in the recipient language (linguistic historiographic aspect)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 / Pivdennoukrainskyi nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa, 2018. 20 s.
10. Rudenko M. Yu. Arho, zharhon i slenh u yevropeiskomu y amerykanskomu movoznavstvi: istoriia i suchasnyi stan doslidzhennia [Argo, jargon and slang in European and American linguistics: history and current state of research] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 / Pivdennoukrainskyi nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa, 2019. 22 s.

11. Smirnitskij A. I. Srovnitel'no-istoricheskij metod i opredelenie jazykovogo rodstva [Comparative-historical method and determination of linguistic kinship]: materialy k kursam jazykoznanija. M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1955. 58 s.

12. Francuzova N. P. Istoricheskij metod v nauchnom poznanii (voprosy metodologii i logiki istoricheskogo issledovanija). [Historical Method in Scientific Cognition (Issues of Methodology and Logic of Historical Research)] M. : Mysl', 1972. 303 s.

УДК 811.16-112

Слов'янська етимологія

IDEA HOMINIS У ВИМІРІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІЇ

Іліаді О. І.

*доктор філологічних наук, професор кафедри
перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5078-8316
alexandr.iliadi@gmail.com*

*Статтю присвячено реконструкції фрагментів «соматичного атласу» людини, відбитого в праслов'янському вокабулярії. Для відновлення праслов'янських слів-носіїв ідеї людини було використано архаїчну категорію лексем – антропоніми-композиції (переважно). Їхню цінність для розв'язання проблеми опису *idea hominis* у мовній свідомості давніх слов'ян важко переоцінити.*

1. (Загальний вид, обличчя): *bez-lěръ(ka), *bez-ob-razъ(jь), *krasъno-vidъ, *lixo-vidъ, *l'uto-vidъ, *milo-vidъ, *ne-krasъ, *ne-lěpa, *ne-ob-kazъ, *ne-vъ-zorъ, *tъnъko-vidъ, *zъlo-vidъ. 2. (Чоло, лоб): *golo-čelъ, *tvъrdo-čelъ. 3. (Особливості очей): *bělo-očъ, *bělo-zorъ, *kuko-očъ, *lixo-očъ, *slěpo-kora, *viro-okъ. 4. (Особливості носа): *bъrdo-nosъ, *bъrno-nosъ, *dъrbo-nosъ, *kuko-nosъ(jь), *širo-nosъ. 5. (Особливості губ): *bělo-gъbъ, *čъrno-bъrna, *qso-bъrnъ, *polo-ustъ. 6. (Волосся, борода, вуса): *bělo-kosъ, *bělo-mysъ, *čъrno-куръ, *čъrno-mysъ, *čъrno-qсъ, *kolo-qсъ, *qso-bъrnъ, *prędo-qсъ, *prędi-qсъ, *rędo-qсъ, *tvъrdo-qсъ, *vito-qсъ, *vъrto-qсъ. 7. (Особливості ший): *krivo-vęzъ. 8. (Долоня: пальці): *bez-palъjъ, *dъlgo-palъ, *krivo-palъ, *šesto-

раľъ. 9. (Тіло, тулуб): *bĕlo-gŏzъ, *čъrno-tyľъ, *rębo-gŏzъ/*rębo-guzъ.
10. (Ноги, стопи): *bez-ręťъjь, *bĕlo-ręťъ, *kosto-lyga, *kъrno-nogъ,
*ľŏko-nogъ, *suxo-ręťъ, *tri-nogъ.

Усі відновлені слова-компози́ти з урахуванням історичної морфології слов'янських мов первісно були ад'єктивами, і цей факт пояснює їхню здатність деталізувати атрибути людської зовнішності.

Ключові слова: етимологія, праслов'янський, композит, суфікс, антропонім.

IDEA HOMINIS IN THE LIGHT OF THE SLAVONIC ANTHROPONYMY

Iliadi A. I.

*Doctor of philological sciences, Professor of the Department of Translation, Theoretical and Applied Linguistics
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
34 Staroportofrankivska Str., Odessa, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-5078-8316
alexandr.iliadi@gmail.com*

The paper deals with the reconstruction of some fragments of the Human «somatic atlas», reflected in the Proto-Slavonic vocabulary. The archaic category of words (mainly anthroponymic compounds) was used for reconstruction of Proto-Slavonic lexical units, bearing the idea of human. It is difficult to overestimate the value of these anthroponyms for solving the problem of «idea hominis» description in the linguistic consciousness of ancient Slavonians.

1. (Facies): *bez-lĕrъ(ka), *bez-ob-razъ(jь), *krasъno-vidъ, *ľixo-vidъ, *ľ'uto-vidъ, *milo-vidъ, *ne-krasъ, *ne-lĕpa, *ne-ob-kazъ, *ne-vъ-zogъ, *ťnъko-vidъ, *zъlo-vidъ. 2. (Frons): *golo-čelъ, *tvъrdo-čelъ. 3. (Oculi): *bĕlo-očъ, *bĕlo-zogъ, *kuko-očъ, *ľixo-očъ, *slĕpo-kora, *viro-okъ. 4. (Nasus): *bъrdo-nosъ, *bъrno-nosъ, *dъrbo-nosъ, *kuko-nosъ(jь), *širo-nosъ. 5. (Labia): *bĕlo-gŏbъ, *čъrno-bъrna, *ŏso-bъrnъ, *polo-ustъ. 6. (Capilli, barba): *bĕlo-kosъ, *bĕlo-mysъ, *čъrno-kurъ, *čъrno-mysъ, *čъrno-ŏsъ, *kolo-ŏsъ, *ŏso-bъrnъ, *prędo-ŏsъ, *prŏdi-ŏsъ, *rĕdo-ŏsъ, *tvъrdo-ŏsъ, *vĭto-ŏsъ, *vъrto-ŏsъ. 7. (Collum, cervix): *krivo-vęzъ. 8. (Hir, palma: digiti): *bez-palъjь, *dъľgo-palъ, *krivo-palъ, *šesto-palъ. 9. (Corpus, dorsum): *bĕlo-gŏzъ, *čъrno-tyľъ, *rębo-gŏzъ/*rębo-guzъ. 10. (Pedes, calx): *bez-ręťъjь, *bĕlo-ręťъ, *kosto-lyga, *kъrno-nogъ, *ľŏko-nogъ, *suxo-ręťъ, *tri-nogъ.

With taking into account of historical morphology of Slavonic languages all reconstructed in this paper words originally were adjectives

and this fact may explain their ability to detalize the attributes of human appearance.

Key words: *etymology, Proto-Slavonic, compound-word, suffix, anthroponym.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Здатність концентрувати інформацію про людину – особлива риса антропонімів, яка не потребує спеціального коментаря, оскільки особове ім'я саме по собі, власне, існує як засіб відокремити одного носія мовної культури від інших через підкреслення визначальної для його зовнішності, вдачі, соціального статусу, умов народження тощо риси. Сума ономастичних рис, актуальних для антропонімії, становить складну систему, детальний опис якої можливий лише за умови залучення зусиль цілого наукового колективу. Ще складніша ситуація з вивченням образу людини в іменнику реконструйованих мов, які не лишили по собі писемних пам'яток, але відновлюються завдяки свідченням їхніх мов-нащадків. Тут важлива увага до антропонімів-комполітів – архаїчного класу імен, що часто сконцентровано містять оцінку людської вдачі, зовнішності тощо, первісно будучи складними ад'єктивами, які в найкращий спосіб характеризують їхнього носія. Отже, цінність подібного матеріалу для вивчення *idea hominis* в дзеркалі власних імен важко переоцінити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Через специфіку обраного виду лінгвістичного (етимологічного) аналізу критичний огляд наявних у літературі версій інтерпретації того чи того слова здійснюється (за потреби) безпосередньо в процесі роботи з кожним розглядуваним прикладом. Докладніше про джерела використаного далі матеріалу (з технічних причин економії місця посилання на більшість із них тут не подаються) див. у нашій попередній студії про реконструкцію фрагментів праслов'янського словника на основі ономастичного матеріалу [13].

Формулювання мети статті. Мета пропонованої студії – виділити потенційно давні, збережені в антропонімії, лексеми, утворені для характеристики зовнішнього виду людини. Мета реалізується в таких **завданнях**: 1) етимологічний аналіз антропонімів, які відтворюють праслов'янські лексеми з відповідною семантикою; 2) реконструкція фрагментів «соматичного атласу» людини, відбитого в праслов'янському вокабулярії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, розглянемо доступний матеріал.

1. Facies:

*bezlěръ(ка): ст.-рус. *Безлѣпкинъ*, XVI. Дериват із преф. *bez- від adj. *lěръ, пор. рос. *лѣпый* 'хороший, гарний'. Суфікс -ък- має статус вторинного розширення давнього безсуфіксного прикметника.

*bezobrazъ(jь): збереглося в похідних формах, пор. пол. *Bezobrazow* [17, с. 560], ст.-рус. *Безобразов*, 1612, *Безобразовъ* Владимиръ Матвѣевичъ. Субстантивований в ономастиці архаїчний ад'єктив (пор. відсутність суфікса -ьп-, властивого пізнішим прикметникам на зразок рос. *безобразный*).

*krasъnovidъ: пол. *Krasnowidow* – прізвище [17, с. 5597], укр. *Красновид* – прізвище (Луцьк) [8, с. 216]. Іменний композит *krasъль с *vidъ.

*lixovidъ: пол. *lichowid* – прізвище [17, с. 6298], (похідне) ст.-рус. *Лиховидовъ* Пашко (близько 1520 р.), Первуша Федорович *Лиховидов*, 1596 (Рославль), яке слугує єдиним джерелом реконструкції зазначеної праформи в ЭССЯ. Сюди ж ст.-рус. *Лиховидовка*, XVI – назва річки в колишньому каширському повіті, що також має в основі особову назву *Лиховид* (пор. семантично протилежне рос. *миловид-ный*, укр. *милови́дий* 'миловидий, привабливий').

*l'utovidъ: д.-серб. *Lutovid* (*Льутовид*) – ім'я князя [12, с. 146]. Іменний композит adj. *l'utъ із *vidъ, пор. *lixovidъ, *milovidъ.

*milovidъ: пол. *Milowidow* [17, с. 7256] – польське доповнення (в разі, коли це дійсно не східнослов'янський елемент) до матеріалів реконструкції відповідної праформи, яку в ЭССЯ відновлюють із урахуванням серб., хорв., рос. і укр. лексем на зразок серб., хорв. (рідкісне) *milovid* 'миловидий'.

*nekrasъ: д.-рус. *Некрас*, XIII в. – особове ім'я. Граматичний варіант (ѡ-основа) до *nekrasa, пор. ст.-рус. *Некраса*, 1565 (Суздаль), рос. діал. *некрáса* 'негарна, непоказна людина'.

*nelěpa: (похідні) укр. *Нелѣпина*, *Нелипина*, XIX – населений пункт у колишньому берегівському повіті (Закарпаття). Українське доповнення до статті *nelěръ(jь) в ЭССЯ, пор. тут рос. *нелѣпый* 'незграбний', а також ст.-пол. *Nielepa*.

*neobkazъ: макед. *Неоказ – антропонім, реконструкція якого видається виправданою з урахуванням ойконіма *Неокази* [5, с. 420], *Неокази*, XVI – місцева назва як плюральна форма імені *Неоказ, перенесена в топонімію. Відновлений таким чином архетип – дериват із запереченням *ne від *obkazъ, пор. чес. *okaz* 'вид, вигляд', д.-чес. *okaza* 'розкішність, блиск' тощо (в ЭССЯ наведені лише західно- та східнослов'янські приклади).

*nevъzogъ: укр. стар. *Невзор – особове ім'я, пор. похідний ойконім *Невзорове*, 1765–1769 [1, с. 117]. Українське доповнення до

відповідної статті ЭССЯ, де представлені д.-рус., рос. діал. і блр. діал. лексеми, пор. рос. *невзора* 'непоказна, непримітна людина'.

*тъпъkovidъ: укр. діал. *Тонковид* (Ровенська обл.) ~ *тонковид* 'хто має тонкі риси обличчя' [7, с. 260], *Тонkowid* [17, с. 11726]. Іменний композит *тъпъкъ 'тонкий' із *vidъ. Пор. *рыnovidъ > укр. *повновидий* 'у кого широке лице'.

*зъlovidъ: ст.-рус. *Зловидовъ* Иванъ, 1572 (Владимир) ~ рус.-ц.-слав. *зловѣднѣй* 'потворний', 'який має злий вигляд'.

2. Frons:

*goločelъ: ст.-рус. «Иван *Голочоль* Дмитриев сын Давыдов», 1509, (похідне) «Борис *Голочелов* сын Дмитриева», 1550. Результат складання основ *golъ 'голий' і *čelo 'лоб, чоло'. У другій частині можна вбачати ще adj. **čelъ(jь)* ~ *čelo, як у разі з рос. *голо-лѡбѣй* ~ *лоб*.

*tvъrdočelъ: чes. *Tvrdočel Jan*, XVI в. [16, с. 169]. Прикметник, утворений складанням *tvъrdъ і *čelo, чes. *čelo* 'лоб, чоло', пор. синонімічне рос. *твердолѡбѣй*.

3. Oculi:

*bělooць: хорв. стар. *Белоч*, XVII (Трстен), похідне *Белочић* (Врбовац, Загреб [6, с. 55]: як *Belo-* + *oць* 'людина зі світлими очима'). Можливо, буквальною відповідником балканослов'янського *Běloočitъ є д.-пол. *Micolai Białocicz* ([18: I, с. 134]; щоправда, укладачі дають його як *Białocis* на початку статті). Композит *bělъ & *oko, пор. далі *kukooць, *lixooць.

*bělozorъ: пол. *Białozor, Białozór* [17, с. 588] ~ укр. *білозорий* 'хто має світлі очі'. Польські форми розширюють ареал рефлексів псл. *bělozorъ, яке в ЭССЯ відновлене на основі болг., серб., хорв., чes. і укр. прикладів.

*kukooць: хорв. *Кукоч*, 1825. Це ім'я В. Михайлович правдоподібно пояснив як сполучення *Куко-* (основа, представлена в словах на позначення чогось кривого, нерівного) й *оч* для характеристики косоокої людини [6, с. 634–635]. Складання *kuka й *oць дало граматичний варіант до *oko, що становить другу частину іменних композитів. Пор. хорв. стар. *Beloč* (Трстен), XVII ([6, с. 55]: *Belo* + *oць*) із постпозитивним adj. -*ок*, -*оки* (ср. *црноок*, ~ -*и* 'чорноокий'), де -*č* виникло під впливом двоїни *oці (або через долучення -*јь*). Див. також *bělooць, *lixooць.

*lixooць: ст.-рус. ряз. *Лихочевъ*, 1594–1597 – антропонім, *Лихочовъ* – ойконім. Композит *lixъ 'непарний, який не має пари' & *oko 'око' чи *ok-јь (щоправда, **-oць* може бути пояснене впливом *oці). Пор. вище *bělooць, *kukooць.

*slěpokora: пол. *Slepokora* [17, с. 10283]. Композит *slěpъ 'сліпий' і *kora, ймовірно, фігурально – *'катаракта', пор. семантично близький

ужиток цієї лексеми в російських діалектах: арханг. *корá* 'плівка на грибах'.

*virоокъ: ст.-рус. (із епентетичним *в*) **Виро(в)ок* > діал. *Вервок – антропонім, твірний для назви озера *Вервоково*, XVI. Композит псл. *virъ 'косоокий' (його пов'язують ще з д.-рус. *увирити* 'косити оком', рос. діал. *вúрити* 'дивитися', серб., хорв. *víriti* 'т. с.' [4: I, с. 356]: із посиланням на Л. В. Куркіну) и *око 'око'.

4. Nasus:

*bъrdнось: рос. стар. *Бордоносъ*, XIX, пол. *Bordonos* – прізвище в сучасному польському антропоніміконі [17, с. 866], що, судячи з типу реалізації *ъ у структурі *тъrt*, є східнослов'янським лексичним елементом. Композит **bъrd-* (можливо, рудимент дієслівної основи, варіантної за вокалізмом до д.-інд. *bardh-*, *vardh-* 'відрізати' ~ і.-є. **bher-* 'дряпати, різати') & *носъ 'ніс'. Див. ще: [10, с. 293–294].

*бърнось: ст.-рус. *Бурносъ Иванъ*, 1609, укр. *Бурнонос (із давнішого *Бърноносъ), збережене у складі похідних гідронімів *Бурнос*, *Бурнососо* (в колишній Херсонській губ.), блр. *Бурнос (< *Бурноносъ < *Бърноносъ), твірне для ойконіма *Бурнососо* (колишня Вітебська губ.). Засвідчені варіанти показують синкопу складу *но*, що не перешкоджає реконструкції наведеного вище архетипу як композита *бъгна 'губа' & *носъ 'ніс'. Не виключено, що випадіння складу в блр. *Бурнос зумовлене саме впливом структури апелятивів на зразок *бурнос* 'бурчання в ніс'.

До репрезентантів *бърнось логічно зарахувати ще укр. *Борнос*, ст.-укр. Василь *Бурнос*, 1558 г., рос. ойконіми *Бурнососов*, *Борнососова*, *Борнососо*, які в українській ономастичній літературі зорієнтовані безпосередньо на *бъгна 'губа' і под. [10, с. 264].

*дырнось: рос. *Дербаносов* – сучасне прізвище. Композит *дырбаті та *носъ 'ніс' (про людину, що має звичку чесати ніс або про кирпату людину).

**kukonosъ(ь)*: рус. *Коконосово*, XIX в. – топонім (Псковська губ.) – імовірно, спотворене *Куконососо, хоча не виключена питомість форми з *о* *Коконос-* < *кoko-носъ, де перший компонент – основа **kok-*, варіантна до **kuk-* (ЕССЯ: *коѡа). Сюди ж укр. *Куконóсов* – прізвище [2, с. 67] ~ рус.-ц.-слав. *куконосыѡ* 'горбоносий' і под. (в ЕССЯ зі східнослов'янських рефлексів представлений лише рус.-ц.-слав. прикметник).

*šironosъ: ст.-рус. Иван Артемьевич *Широнос* Осин, 1485 (Новгород), Иванко Васильев *Широнос*, 1568 г. (Корела) ~ рос. діал. карел. *широнóсыѡ* 'невгамовний, той, хто пхає свого носа в усі справи' (І. А. Кюршунова). Комбінація основ *širъ & *носъ (пор. *širopęть).

5. Labia:

*bělogǫbъ: д.-пол. *Białogąb*: Martinus *Valoganb*, 1452 г. [18: I, с. 134], (похідне) ст.-рус. волог. *Белогубкин* Иван Никифоров, 1678 г. Ад'єктивний композит *běľь і *gǫbъ ~ *gǫba 'губа'.

*šьrnobъrna: серб. *Crnòbrnja* [11, с. 311], хорв. *Crnobrnja* [14, с. 100]. Композит adj. *šьrnъ & *bъrna 'губа'. Ця форма цінна тим, що консервує релікт серб./хорв. subst. *брња/*brnja, яке нині доступними джерелами фіксується лише у складі похідного *bъnjica* 'кільце, що продягається худобі через губу' (ЭССЯ). Тож, видається доцільним визначення серб./хорв. імені як рефлекса пізнього псл. діал. *šьrnobъrna, співвідносного з *bърно-нось (див. вище).

*ǫsobъgnъ: чes. *Úsobrno*, *Úsobrny* – топоніми (в літературі співвіднесені зі ст.-сл. жсь, рос. *ус*, болг. *бърна* 'губа' та ін.) [15, с. 113], явно пов'язані з антропонімічною лексикою, оскільки тут представлене складання компонентів, які характеризують деталі зовнішності людини («губовусий», точніше – «вусогубий»).

*roloustъ: ст.-укр. *Полоусъ* Федоръ – Запорозький гетьман, 1595, Феско *Полоусъ* [3, с. 60], укр. *Полоусов* [2, с. 88], ст.-блр. *Ивашко Полоусы*, XVI в. ~ рос. діал. *полоусый*, новосиб. *полоустый* 'із широким горлом (про глиняний глек)'. Композит *роľьь 'порожній' & *usta 'уста'. Очевидно, первісний прикметник.

6. Capilli, barba:

*bělokosъ: хорв. *Bjelokosiћ* (Дубровник) ([6, с. 75]: из бео + коса як назва сивої людини), пол. *Białokos* [17, с. 583]. Ад'єктивний композит *běľь & *kosa.

*bělomysъ: пол. *Białomyza*, *Białomyzy*, *Bielomyzy* [17, с. 583, 627] з експресивним z, пор. s в пол. іменах *Czernomyssa*, *Czernomyssy*. Прикметник архаїчного типу, що являє композит *běľь & *mysa, див. далі *šьrnomyssъ.

*šьrnokurъ: хорв. *Crnokur* [14, с. 100]. Складання основ adj. *šьrnъ & *kuriti (se), пор. серб. діал. *күриту* 'курити; підпалювати; горіти', *күриту се* 'мести, порошокити (про сніг)' тощо. Дослівно – людина з волоссям, ніби вкритим чорним пилом, пор. діаметрально протилежне рос. *белокурый*, яке М. Р. Фасмер тлумачить як «ніби вкритий білим пилом», виводячи від *курить*, пор. ще пол. *kurz* 'пил'.

*šьrnomyssъ: пол. *Czarnomys* [17, с. 1714], ст.-рус. *Черномысь* Тишко, 1606 г. Комбінація основ *šьrnъ 'чорний' & *mysъ, пор. укр. діал. *міза* 'морда', блр. *міза*, *міса* 'морда (про тварин і людину)'. Композит, імовірно, первісно мав статус прикметника, пор. рос. діал. курськ. *голомызый* 'безбородий від природи' та пол. *Czernomyssy* – особове ім'я. Сюди ж пол. форми з експресивним варіюванням s : z, пор. *Czernomyssa*, *Czernomyssy* на противагу *Białomyza*, *Białomyzy* [17, с. 583, 1762].

*čьrnoqъsъ: пол. *Czarnowas* – прізвище, для якого в польському жє именнику існує східнослов'янський відповідник (укр. чи блр. елемент у місцевому антропоніміконі) *Czernous* поряд із частково адаптованим фонетично (ср. *Czarn-* замість *Czern-*) *Czarnous* [17, с. 1715, 1762]. Композит *čьrnъ & *qъsъ* 'вус', пор. протилежні рос. *Белоус*, укр. *Білоус*, *Білоусенко* та ін. сучасні прізвища.

*koloqъsъ: укр. *Колоус* – прізвище [7, с. 198]. композит *kolo 'коло, кільце' & *qъsъ 'вус' (про чоловіка із закрученими кінчиками вусів). пор. ще однотипні в плані номінації *vitoqъsъ і *вьrtoqъsъ (див. нижче).

*qъsobъrпъ: чеш. *úsobrno*, *úsobrny* – топоніми ~ ст.-сл. жсъ, рус. *ус*, болг. *бърна* 'губа'), тобто «губовусий», «вусогубий» (див. вище).

*prędoqъsъ: відновлюється з урахуванням блр. стар. *Предоусова*, XVI – назва пустоші в колишній Вітебській губ. утворення на базі основ *prędo, *pręsti 'прясти' & *qъsъ 'вус'.

*prōdiqъsъ: хорв. *Prudeus*, *Prudeuz* [14, с. 535], укр. *Прудіус*, *Продоус*, *Прудивус* – антропоніми ~ діал. *продаус* 'дорослий учень із вусами' [7, с. 237], *прудіу́с* 'вусань', *прудіу́с* 'т. с.' ([4: iv, с. 616]: «складне утворення з не зовсім ясним першим компонентом *пруді-*, можливо, пов'язаним давнім чергуванням голосних із *прясти*, *пряду́*»; хорв. форми тут не фігурують). складання основ дієслова *prōditi 'заводити, розводити' (пор. рос. діал. *прудіть* перех. 'плодити, розводити кого-, що-н.') & *qъsъ 'вус', пор. також *koloqъsъ (вище), *vitoqъsъ, *вьrtoqъsъ (див. нижче). Серед наведених укр. форм можуть бути й рефлексії псл. *prēdiqъsъ із препозитивним *prēdi, тобто imper. до *pręsti, *prędo 'прясти' (пор. вище наведений в ЕСУМ погляд).

*rędoqъsъ: ст.-рус. *Редоусов*, твірне для ойконіма *Редоусовская*, 1563. Архаїчне за формою (пор. кореневий ад'єктив замість суфіксального *rędъkъ) складання основ adj. *rędъ і subst. *qъsъ.

*tvъrdoqъsъ: ст.-рус. *Твердоусъ* Игнатко, 1657 г. Ад'єктивний композит *tvъrdъ и *qъsъ.

*vitoqъsъ: ст.-рус. *Витусово* – ойконім (Новгородська земля) < *Витусово. Іменний композит part. *vitъ 'звитий, закручений' & *qъsъ 'вус' (йдеться про позначення такої риси чоловічої зовнішності, як закручені чи вигнуті вгору кінчики вусів). пор. наступне *вьrtoqъsъ.

*вьrtoqъsъ: ст.-рус. *Вертаусов* Платон, XVII (Курськ). Складання основ *вьrtěti 'вертати' & *qъsъ 'вус'. Імовірно, первісний ад'єктив.

7. Collum, cervix:

*krivovęzъ: пол. *Krzywowieza* [17, с. 5776], укр. *Кривов'яз*, *Кривов'язюк* – прізвища. Ад'єктивний композит *krivъ & *vęzъ, укр. *в'язи*, чеш. *vaz* 'потилиця'.

8. Hir, palma: digiti:

*bezpaľъjъ: пол. *Bezpaľa, Vespala* [17, с. 548, 560] ~ рос. *беспáлый* 'у кого нема одного чи більше пальців' (ЭССЯ: лише рос. і укр. матеріал + явно інноваційні пол. *bezpaľcy*, блр. *беспáльцы*).

*dъlgopaľъ: пол. *Dołgopałow* – прізвище [17, с. 2096], ймовірно, перенесене зі східнослов'янської території, де псл. *dъlgъ 'довгий' представлене саме як *долгий* чи *довгий*, а не *dъugi*, як у поляків, у чий вимові було би *Dъugopałow. Псл. *dъlgopaľъ – ад'єктив із архаїчною морфологією: тут маємо *dъlgъ & *paľъ – безсуфіксна форма до *paľьсь 'палець'. Власне, відсутність суфіксації (-ьсь) у постпозитивному **-paľъ* – показник давності композита.

*krivopaľъ: ст.-рус. *Кривопаловъ Якушка* – Нижегородский посадский, 1672. Композит adj. *krivъ & subst. *paľъ (другий компонент звичайно функціонує в ускладненій формі *paľ-ьсь 'палець'). Архаїчна коренева форма *paľъ уможлиблює праслов'янську хронологію цього, первісно ад'єктивного, утворення.

*šestopaľъ: пол. *Szostopaľ, Szestopałow* [17, с. 11132, 11219], ст.-рус. *Иван Шестопалов*, 1642. Композит num. *šestъ & subst. *paľъ 'палець'.

9. Corpus, dorsum:

*bĕlogoꝛъ: ст.-рус. волог. *Белогускины* Иван Козмин с., 1795, Дмитрий и Александр Петровы дети, 1830. Ю. І. Чайкіна виводить прізвище від прізвиська *Белогузка* ~ др.-рус. *гузня* 'задня частина тіла, сідниці'. Антропонім цікавий тим, що є доказом існування східнослов'янських рефлексів *bĕlogoꝛъ (в ЭССЯ воно відновлене винятково на матеріалі південнослов'янських мов).

*šьrnotyľъ: д.-пол. *Czarnotyľ*: Induccio Nicolai *Czarnotil*, 1430 [18: VII, с. 36]. Композит *šьrnъ 'чорний' & *tyľъ, пол. *tyľ* 'задня частина, спина'.

*rĕbogozъ/*rĕboguzъ: ст.-рус. Семен *Ребагуз*, 1645 г. (Вязьма). Композит *rĕbъ 'строкатий' & **goꝛъ/*guzъ* 'зад', пор. однотипне укр. *чорногуз* 'лелека'.

10. Pedes, calx:

*bezpĕťъjъ: ст.-рус. *Беспятый* Захар, XVI, *Беспятый* Андрей Захаровъ, Торопъ Михайловъ сынъ *Безпятиого*, XVII ~ рос. діал. арханг. *беспя́тый* 'той, у кого п'ятки не випинаються назад', 'той, хто не вміє ходити належним чином'. Складний прикметник архаїчної структури, утворений преф. **bez-* і subst. *pĕťa 'п'ята, п'ятка'.

*bĕlopĕťъ: хорв. *Белопета* (Загреб), *Билопета*, 1743 (Боснія) [6, с. 55, 70]. Ад'єктивний композит *bĕль & *pĕťa.

*kъrnonogъ: пол. *Kiernoga* [17, с. 4872] – синкопована форма до *Kiernonoga. Ад'єктивний композит *kъrnъ & *nogъ (~ *noga, *beznogъ), співвідносний з *kъrnoroꝛкъ, *kъrnopaľъjъ, *kъrnolapъjъ та ін.

*kostolyga: ст.-рус. *Костолыга – особове ім'я, твірне для прізвища *Костолыгин*, 1636, пор. ще д.-новг. *Костолыжа*, 1501 – ойконім. Композит *kostь & *lyga, пор. блр. діал. *лыга* 'нога', *лыгі* 'тонкі ноги' (ЕССЯ: стаття *lygati II). Таким чином, *kostolyga позначало людину з тонкими ногами (фігурально – «кістяну» ногу).

*кърнопогъ: пол. *Kiernoga* [17, с. 4872] < *Kiernonoga. Складний прикметник, утворений з *къръ 'обрізаний, поламаний, спотворений' і *noga, пор. **кърноръкъ(ь)*. Синкопа складу *но* (вона мала місце вже в історичний період) – явище часте в рефлексах складних слів із препозитивним **къръ-*, пор. матеріали ЕССЯ.

*lꙋконогъ: ст.-рус. Фетча Фатьянов *Луконог*, 1568 (Корела; І. А. Кюршунова зіставляє першу частину з рос. *лука* 'вигин [...]'), яке підказує, що *луконогий – 'той, у кого вигнуті (викривлені) ноги'; вік утворення вона не зазначає). Псл. *lꙋконогъ – ад'єктивний композит *lꙋкъ 'вигин, дуга' & безсуф. прикметника до *noga, пор. **lꙋконосъ(ь)* в ЕССЯ.

*suxopęť: д.-пол. (похідне) *Suchopiątek*: Nobilis Stanislaus dictus *Suchopyantek*, 1442 [18: VII, с. 245], рос. *Сухопет* – сучасне прізвище. Композит ад'єктивної морфології *suxь & *pęta 'п'ятка'.

*trinogъ: *Trinoga* (*Darinoga*), X ст. – слов'янське особове ім'я у венеціанських документах, пол. *Trzynoga* – прізвище [17, с. 11836]. Іменний композит нум. *tri 'три' & adj. **ногъ(ь)*, як у рос. *дву-ногий*, *одно-ногий* і под., пор. укр. *Трирога*, 1720 г. (*Triroha*) – прізвище (Закарпаття) ~ *три роги* [9, с. 559].

Висновки. Групова реконструкція праслов'янських слів, які використовувалися для позначення специфічних рис людської зовнішності, дає підстави зробити кілька висновків практичного характеру.

1. Всі реконструйовані лексеми-композити з погляду історичної морфології слов'янських мов первісно належали до ад'єктивів, і цей факт пояснює їхню здатність деталізувати атрибути людської зовнішності.

2. До складу ад'єктивів-композитів на правах препозитивної частини входили основи іменників (*bъrna, *kuka (*koka), *kolo, *ꙋсъ), прикметників (*bělъ, *čъръ, *dьlgъ, *golъ, **kostь(ь)*, *krasъnъ, *krivъ, *lixъ, **l'utъ*, *lꙋкъ, *milъ, *polъjь, *rědъ, *rębъ, *slěpъ, *suxъ, *širъ, *tvьrdъ, *тъnъkъ, *virъ, *zьlъ), дієприкметників (*къръ, *vitъ), числівників (*šestъ, *tri) і дієслів (**bъrd-*, *dьrbati, *prędo, *pręsti, *prꙋditi, *vьrtěti).

3. Постпозитивним елементом були: соматичні терміни (назви частин тіла), назви волосся (в тому числі у вигляді зачіски), вусів, а також лексема на позначення зовнішності загалом (*vidъ).

Перспективи подальших розвідок ми бачимо в залученні більшої кількості матеріалу, завдяки якому потенційно можлива глибока деталізація «соматичного атласу» людини як способу вивчення *idea hominis* у мові давніх слов'ян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр.: показчик населених пунктів. Київ: Друк. МВС України, 1959. 184 с.
2. Горпинич В. О. Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. 404 с.
3. Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII–XVIII ст.) / [Упор., підгот. до друку та передмова В. О. Мокляка]. Полтава: АСМІ, 2007. Т. I. 400 с.
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [За ред. О. С. Мельничука]. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
5. Микулчић И. Антички градови во Македонија. Скопје: МАНУ, 1999. Књ. 8. 457 с.
6. Михајловић В. Српски презименик. Нови Сад: Аурора, 2002. 735 с.
7. Пура Я. О. Край наш у назвах. Рівне: [Б. в.], 1999. Ч. 3. 287 с.
8. Скорук І. Д. Прізвища-композиції в антропоніміконі м. Луцька. *Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наукових читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька*. Київ: НАНУ, 2005. С. 207–217.
9. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. XLVIII, 701 с.
10. Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ: Довіра, 2008. 413 с.
11. Vjelanović Ž. Rječnik antroponima Bukovine. *Ономатолошки прилози*. Београд: САНУ, 1989. Књ. X. С. 176–363.
12. *Gesta regum sclavorum* (= Извори за српску историју. Књ. 7) / [Изд. приред. и текст прев. Драгана Кунчер]. Београд: Историјски институт, 2009. 181 с.
13. Iliadi A. I. Proto-Slavonic Reconstruction and Slavonic Anthroponymy. Kirovograd (manuscript). 375 p.
14. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Institut za jezik, 1976. 772 s.
15. Liewehr F. Zur Ausdrucksverstärkung im Slavischen. *Zeitschrift für slavische Philologie*. 1954. Bd XXIII/1. S. 89–115.
16. Listář k dějinám Školství Kutnohorského (1520–1623) / [Sest. dr. Vojtěch J. Nováček]. *Historický archiv*. Praha, 1894. Č. 5. 231 s.
17. Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku / [Oprac. K. Rymut]. Kraków, 2003 (електронна версія).

18. Słownik staropolskich nazw osobowych / [Pod red. W. Taszyckiego]. Wrocław etc.: PAN, 1965–1985. T. I–VII.

REFERENCES

1. Generalny opys Livoberezhnoyi Ukrayiny 1765–1769 rr. [The complete description of Left-Bank Ukraine]. Kyiv: Druk. MVS Ukrayiny, 1959. 184 p.
2. Gorpynych V. O. Prizvyshcha stepovoyi Ukrayiny: Slovnyk [The Surnames of Steppe Ukraine]. Dnipropetrovs'k: DDU, 2000. 404 p.
3. Dzherela z istoriyi Poltav'skogo polku (seredyna XVII–XVIII st.) [Sources on the History of Poltava regiment]. Poltava:ASMI, 2007. T. I. 400 p.
4. Etymologichny slovnyk ukrayins'koyi movy [An Etymological Dictionary of Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012. T. 1–6.
5. Mikulčić I. Antički gradovi vo Makedonija [The Antique Cities in Macedonia]. Skopje: MANU, 1999. Knj. 8. 457 p.
6. Mihajlović V. Srpski prezimenik [Serbian Namelist]. Novi Sad: Aurora, 2002. 735 p.
7. Pura Ya. O. Kray nash u nazvakh [Names of Our Land]. Rivne: [B. v.], 1999. Ch. 3. 287 p.
8. Skoruk I. D. Prizvyshcha-kompozyty v antroponimikoni m. Luc'ka [Nominal Compounds (Surnames) in the Anthroponymicon of Lutsk]. *Aktualni pytannia antroponimiyi [Issues of Anthroponymy]*. Kyiv: NANU, 2005. P. 207–217.
9. Chuchka P. P. Prizvyshcha zakarpats'kykh ukrayintsiv. Istoryko-etymologichny slovnyk [Surnames of Ukrainians of Zakarpathia]. Lviv: Svit, 2005. XLVIII, 701 p.
10. Shulgach V. P. Narysy z praslov'âns'koyi antroponimiyi [Essays on Proto-Slavonic Anthroponymy]. Kyiv: Dovira, 2008. 413 p.
11. Bjelanović Ž. Rječnik antroponima Bukovice. *Onomatološki prilozi*. Beograd: SANU, 1989. Knj. X. P. 176–363.
12. Gesta regum sclavorum. Beograd: Istorijiski institut, 2009. Knj. 7. 181 p.
13. Iliadi A. I. Proto-Slavonic Reconstruction and Slavonic Anthroponymy. Kirovograd (manuscript). 375 p.
14. Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Institut za jezik, 1976. 772 s.
15. Liewehr F. Zur Ausdrucksverstärkung im Slavischen. *Zeitschrift für slavische Philologie*. 1954. Bd XXIII/1. S. 89–115.
16. Listář k dějinám Školství Kutnohorského (1520–1623) / [Sest. dr. Vojtěch J. Nováček]. *Historický archiv*. Praha, 1894. Č. 5. 231 s.

17. Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku / [Oprac. K. Rymut]. Kraków, 2003 (електронна версія).

18. Słownik staropolskich nazw osobowych / [Pod red. W. Taszyckiego]. Wrocław etc.: PAN, 1965–1985. T. I–VII.

УДК 372.882

Методика викладання літератури

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ LEARNINGAPPS.ORG ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Казаков І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-7536-6723
kazakov.i@j.ua*

Брусіловська М. Л.

*магістрантка філологічного факультету
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
marybrusilovska@gmail.com*

Стаття присвячена вивченню можливостей застосування тренажерів сервісу LearningApps.org як супровідного електронного ресурсу під час навчання зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти. Важливою складовою сучасного інформаційного освітнього середовища є різноманітні інформаційно-освітні ресурси, зокрема онлайн-сервіси, що належать до сфери Web 2.0. Серед сервісів Web 2.0 є такі, що були створені спеціально для використання у навчальному процесі. Одним із них є проєкт LearningApps.org, який було реалізовано у Німеччині для підтримки навчання та процесу викладання за допомогою інтерактивних модулів. LearningApps.org – онлайн-сервіс Web 2.0 для електронного супроводу процесу навчання за допомогою інтерактивних тренажерів. Метою цієї платформи є створення загальнодоступної бібліотеки незалежних інтерактивних блоків (вправ), придатних для повторного

використання та змін. В межах проведеного дослідження вправи сервісу LearningApps.org були розподілені на декілька категорій і схарактеризовані ті шаблони, що найбільш доречні для використання у процесі вивчення зарубіжної літератури: 1. Вікторини та тести з правильними одиночними або множинними відповідями (шаблони «Вікторина (1 відповідь)», «Перший мільйон», «Знайди слова»). 2. Вправи на встановлення відповідності (шаблони «Знайди пару», «Класифікація», «Пазл»). 3. Вправи на визначення хронологічного порядку розташування фрагментів інформації (шаблони «Просте упорядкування», «Числова пряма»). 4. Вправи на заповнення відсутніх слів (шаблони «Вікторина з друкуванням», «Вільна текстова відповідь», «Заповнити пропуски», «Заповнити таблицю»). 5. Онлайн-ігри (шаблони «Де це?», «Скачки»). Визначено переваги використання сервісу LearningApps.org як для учнів, так і викладачів.

Ключові слова: LearningApps.org, Web 2.0., інтерактивний тренажер, інтерактивна вправа, інформаційно-освітні ресурси.

USING THE LEARNINGAPPS.ORG SERVICE DURING STUDY OF FOREIGN LITERATURE AT GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Kazakov I. M.

*Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor,
Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-7536-6723
kazakov.i@j.ua*

Brusilovska M. L.

*Master student of the Faculty of Philology,
Donbas State Teachers' Training University
Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
marybrusilovska@gmail.com*

The article is devoted to studying the possibilities of using LearningApps.org service trainers as a supportive electronic resource during study of foreign literature at general secondary education institutions. One of the important components of the modern information educational environment is various information and educational resources, including online services that belong to the Web 2.0 sphere. Among the Web 2.0 services are those that were created specifically for

use in the educational process. One of them is the LearningApps.org project, which was implemented in Germany to support learning and teaching processes using interactive modules. LearningApps.org is an online Web 2.0 service for electronic support of the learning process through interactive trainers. The purpose of this platform is to create a publicly available library of independent interactive blocks (exercises) suitable for reuse and modification. Within the conducted research, the exercises of the LearningApps.org service were divided into several categories, and the templates that are most relevant for use in the process of studying foreign literature were characterized: 1. Quizzes and tests with correct single or multiple answers (templates «Multiple-Choice Quiz», «The Millionaire Game», «Word grid»). 2. Matching exercises (templates «Matching Pairs», «Group assignment», «Group-Puzzle»). 3. Exercises on determining the chronological order of information fragments (templates «Simple order», «Number line»). 4. Exercises on filling in missing words (templates «Quiz with text input», «Freetext input», «Cloze text», «Fill table»). 5. Online games (templates «Where is what?», «Horse race»). The advantages of using the LearningApps.org service were identified for both students and teachers.

Keywords: LearningApps, Web 2.0, interactive trainer, interactive exercise, information and educational resources.

Постановка проблеми. Навчання з використанням сучасних інформаційних технологій стає дедалі актуальнішим. З розвитком освітніх систем збільшується попит на використання цифрових технологій, активно впроваджуються елементи електронного і дистанційного навчання.

Важливою складовою інформаційного освітнього середовища (ІОС) є різноманітні інформаційно-освітні ресурси, зокрема онлайн-сервіси, що належать до сфери Web 2.0. Web 2.0 – це концепція створення веб систем, яка надає «...можливість участі користувачів у формуванні контенту. Іншими словами, використання колективного розуму для покращення якості інформаційної системи» [6].

Головний вектор розвитку «Веб 2.0» – зниження рівня спеціальних умінь, необхідних для того, щоб взяти участь у наповненні Інтернету. Авторам, які публікують свої тексти та медіафайли в Інтернеті, вже не потрібно знати мову HTML. Внаслідок зниження порогу входу люди, які раніше були лише читачами та глядачами, стають авторами, редакторами та співучасниками розвитку мережевого змісту. Загальновідомими прикладами Web 2.0 є онлайн-енциклопедія «Вікіпедія», відеосервіс «Youtube», картографічний веб-сервіс «Google Maps» тощо.

Серед сервісів Web 2.0 є й такі, що були створені спеціально для використання у навчальному процесі. Одним із них є проєкт LearningApps.org, який було реалізовано у Німеччині для підтримки навчання та процесу викладання за допомогою інтерактивних модулів.

Аналіз останніх досліджень. Відзначимо ґрунтовний рівень вивчення вітчизняними науковцями проблеми створення електронного освітнього середовища та питань реалізації віддаленого освітнього простору. Загальні теоретико-практичні, педагогічні засади електронного навчання в контексті розвитку освіти вивчають В. Биков, Н. Морзе, С. Семеріков та інші науковці. Проблемами використання електронних ресурсів у навчально-виховному процесі займаються С. Авдєєва, А. Андреев, А. Анісімова, Ю. Богачков, Г. Корицька, О. Пасічник, О. Рибалко, Н. Сиротенок та ін. Питання застосування в навчально-виховному процесі хмарних технологій, створення хмаро орієнтованих навчальних середовищ (ХОНС) розглядають В. Биков, М. Бовтенко, М. Бухаркіна, Г. Дегтярьова, Ю. Запорожченко, В. Заседатель, Г. Корицька, Н. Ладиженська, С. Литвинова, Н. Морзе, Т. Папернова, Т. Руденко, О. Собаєва, Н. Сороко, О. Спирін, А. Стрюк, М. Шишкіна. Місце освітніх веб-технологій у навчанні предмета досліджують М. Бовтенко, М. Бухаркіна, Г. Гаврілова, Г. Корицька, М. Курвітс, Т. Павельєва, М. Попова, П. Сисоєв, Г. Стеценко, А. Філатова та ін.

Чимало науковців і вчителів вивчають можливості застосування платформи LearningApps.org у процесі викладання різних предметів [2, 3, 4]. Разом з тим відзначимо недостатність робіт, присвячених використанню вправ LearningApps.org на уроках зарубіжної літератури.

Мета пропонованої статті – вивчити можливості застосування тренажерів сервісу LearningApps.org як супровідного електронного ресурсу в процесі навчання зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. LearningApps.org – онлайн-сервіс Web 2.0 для електронного супроводу процесу навчання за допомогою інтерактивних тренажерів (саме така назва найточніше передає педагогічне призначення цих модулів). В описі на самому ресурсі позначено мету проєкту – «створити загальнодоступну бібліотеку незалежних блоків, придатних для повторного використання та змін. Блоки (вони називаються вправами) не включені в жодні конкретні сценарії або програми, тому вони не розглядаються як цілісні уроки чи завдання, натомість їх можна використати у будь-якому доречному методичному сценарії» [5].

Тренажер передбачає неодноразове використання будь-якого шаблону за потребою. Після того, як вправа створена, її потрібно встановити та переглянути в попередньому режимі, потім доопрацювати або одразу зберегти в папці «Мої матеріали». Вправу можна використовувати відразу, редагувати, публікувати та робити доступною для всіх користувачів сервісу.

Вправи сервісу LearningApps.org можна розділити на декілька категорій:

1. Вікторини та тести з правильними одиночними або множинними відповідями.

Шаблон «Вікторина (1 відповідь)» дозволяє зробити завдання на вибір з низки компонентів інформації, в тому числі з мультимедійним контентом.

Шаблон «Перший мільйон» передбачає побудову завдання з шести питань різного рівня складності, але в кожному рівні можна додавати кілька запитань. Це гарний варіант завдання для комплексного повторення цілої теми.

Шаблон «Знайти слова» дозволяє створювати філворди, складати слова, задавати різне розташування слів (по діагоналі, по вертикалі), створювати підказки у вигляді тексту, зображень, аудіо та відео.

2. Вправи на встановлення відповідності.

Шаблон «Знайди пару» дозволяє створити вправу на співвіднесення двох елементів (текст, зображення, аудіо, відео), наприклад: письменника та його портрет або твір, персонажа та його висловлювання або характеристику.

Шаблон «Класифікація», що передбачає сортування компонентів (слів, зображень, аудіо, відео) по двох, трьох або чотирьох групах, знаходить широке застосування для вправ, пов'язаних з будь-яким розподілом, наприклад: літературні напрями / письменники, літературні жанри / літературні твори, письменники / художні твори, літературні твори / персонажі тощо.

Шаблон «Пазл» дозволяє підсилити ігровий момент пошуку відповідностей. З кожною правильною відповіддю відкривається пазл із частиною зображення або відео. Після правильного розв'язання вправи картинка / відео з'являється повністю.

3. Вправи на визначення хронологічного порядку розташування фрагментів інформації.

Шаблон «Просте упорядкування» призначений для визначення правильного порядку розташування слів, речень, текстів, картинок, аудіо. Його можна використовувати для відновлення будь-якої послідовності: літературних явищ, перебігу подій у художньому творі тощо.

Шаблон «Числова пряма» передбачає розташування елементів на хронологічній лінійці, що робить його зручним інструментом для перевірки знання біографії письменника, дат публікації літературних творів тощо.

4. Вправи на заповнення відсутніх слів, фрагментів тексту, кросворди, які можна використовувати, наприклад, для перевірки знання фактичного літературного матеріалу або розуміння теоретико-літературних понять.

Шаблон «Вгадай слово» – найпростіший із цієї категорії, його можна використовувати для дітей молодшого шкільного віку.

Шаблони «Вікторина з друкуванням» і «Вільна текстова відповідь» передбачають запис відповіді, це гарний варіант для організації літературних диктантів.

Шаблон «Заповнити пропуски» спрямований на вибір правильних слів (форм) з меню або їх вписування. Його можна використовувати для перевірки дослівного знання літературних текстів (віршів або фрагментів прозових творів).

Шаблон «Заповнити таблицю» передбачає розподіл компонентів інформації з груп (до п'яти стовпців), відповіді вписуються. Доречно використовувати для систематизації знань за цілою темою.

5. Онлайн-ігри, що включають шаблони для створення вправ-змагань, при виконанні яких здобувач освіти змагається з комп'ютером або іншими учнями.

Шаблон «Де це?», у першу чергу, орієнтований на використання в якості фонового зображення будь-якої мапи, що дозволяє перевірити знання «літературної географії»: країн (міст, вулиць), які пов'язані з певним літературним явищем / письменником / персонажем.

Шаблон «Скачки» дає можливість створити вікторину на швидкість відповідей на запитання та влаштувати змагання між кількома учнями або групами.

Окремо зазначимо, що функціонал LearningApps.org дає змогу інтегрувати розміщені на сервісі вправи безпосередньо у середовище професійних LMS (наприклад, Moodle) завдяки експорту SCORM-пакетів [1]. Це дозволяє урізноманітнити завдання для самоконтролю та суттєво підвищити рівень їхньої гейміфікації в існуючих системах управління навчанням.

Можна помітити, що LearningApps.org має багато переваг для учнів:

– інтерактивність та можливість застосування в роботі на уроці та поза уроком;

- індивідуальна траєкторія виконання завдання, орієнтована на рівень підготовки учня, швидкість оволодіння навичкою;
  - можливість отримання консультації (у структурі самого тренажера) у випадку затруднення;
  - можливість багаторазового використання;
  - ігровий компонент, заснований на різноманітності шаблонів до виконання вправ;
  - наявність україномовного інтерфейсу.
- До переваг сервісу для викладачів можна віднести:
- безкоштовний доступ;
  - велика кількість різних шаблонів, які дозволяють використовувати тренажери на всіх етапах навчального процесу при вивченні різних тем;
  - легкість освоєння шаблонів вправ, які можна створювати самостійно або подібно до вже існуючих: сервіс має велику базу розподілених за тематичними категоріями та видами шаблонів, які можна використовувати у власній освітній діяльності;
  - можливість інтеграції вправ у професійні LMS (системи управління навчанням);
  - генерація унікальних QR-кодів до кожної вправи.

Найголовніший недолік тренажерів сервісу LearningApps.org – неможливість оперативного оцінювання за допомогою бальної системи. Проте контролювати виконання завдання у класі та вдома можливо: здобувачі, які виконали завдання та отримали на екрані сигнал про успішне завершення («Молодець!», «Чудово, правильне рішення знайдено!» або ін.) демонструють викладачеві екрани своїх гаджетів, або надсилають скріншот сторінки, якщо це домашнє виконання. А у випадку інтеграції вправи до середовища LMS інформація про проходження завдання кожним користувачем відображається автоматично. Разом з тим відсутність можливості диференціації оцінок робить ці вправи переважно засобом самоконтролю.

Висновки. Платформа LearningApps.org надає додаткові можливості вчителю в організації інтерактивного навчання, дозволяє посилити пізнавальний інтерес учнів завдяки ігровій формі перевірки та закріплення знань. Відмінною особливістю даного сервісу є те, що всі вправи LearningApps.org є мультимедійними (можливе використання не лише тексту та зображень, а й аудіо- та відеофайлів), завдяки чому вчитель може представляти навчальний матеріал у більш яскравому та захоплюючому вигляді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігун М. І. Використання інтерактивних вправ LearningApps у якості контрольованого виду діяльності в дистанційних курсах Moodle. URL: <https://2018.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=15>
2. Волкова О. Б., Бількевич Л. Ю. Використання Інтернет-сервісу LearningApps на уроках інформатики в початковій школі: збірник вправ. Біла Церква, 2018. 60 с. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01000eie-9bb3.docx.html>
3. Волох Т. Ю. Можливості використання платформи LEARNING APPS для формування лексичних і граматичних умінь і навичок під час вивчення української мови іноземцями. *Гуманітарна складова у світлі сучасних освітніх парадигм*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 19–20 квіт. 2018 р. Харків: Вид-во НФаУ, 2018. С. 25–29.
4. Клімішина А. Я. Використання сервісу LearningApps.org під час вивчення математики за умов дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 1. С. 69–74.
5. Що таке LearningApps.org? URL: <https://learningapps.org/impressum.php>
6. Що таке Web 2.0? URL: <https://sites.google.com/site/saytlyashky/so-take-web-2-0>

REFERENCES

1. Bihun M. I. Vykorystannia interaktyvnykh vprav LearningApps u yakosti kontrolovanoho vydu diialnosti v dystantsiinykh kursakh Moodle [Use of interactive exercises LearningApps as a controlled activity in distance courses on Moodle]. URL: <https://2018.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=15> [in Ukrainian].
2. Volkova O. B., Bilkevych L. Yu. Vykorystannia Internet-servisu LearningApps na urokakh informatyky v pochatkovii shkoli: zbirnyk vprav [Use of the Internet service LearningApps in computer science lessons in primary school: a collection of exercises]. Bila Tserkva, 2018. 60 p. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01000eie-9bb3.docx.html> [in Ukrainian].
3. Volokh T. Yu. Mozhlyvosti vykorystannia platformy LEARNING APPS dlia formuvannia leksychnykh i hramatychnykh umin i navychok pid chas vyvchennia ukrainskoi movy inozemtsiamy [Possibilities of using the LEARNING APPS platform for the formation of lexical and grammatical abilities and skills during the study of the Ukrainian language by foreigners]. *Humanitarna skladova u svitli suchasnykh osvitnikh paradyhm: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu*, m. Kharkiv, 19–20 kvit. 2018 r. Kharkiv : Vyd-vo NFaU, 2018. P. 25–29. [in Ukrainian].

4. Klimishyna A. Ya. Vykorystannia servisu LearningApps.org pid chas vyvchennia matematyky za umov dystantsiinoho navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Use of the service LearningApps.org in the study of mathematics under conditions of distance learning in institutions of general secondary education]. *Innovatsiina pedahohika* Vyp. 25. T. 1. 2020. Pp. 69–74. [in Ukrainian].

5. Shcho take LearningApps.org? [What is LearningApps.org?] URL: <https://learningapps.org/impressum.php> [in Ukrainian].

6. Shcho take Web 2.0? [What is Web 2.0?] URL: <https://sites.google.com/site/saytlyashky/so-take-web-2-0> [in Ukrainian].

УДК 811.111:811.161.

Перекладознавство

**НЕОЛЕКСИКА ЕПОХИ КОРОНАВІРУСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА
УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ
(словотворчий і лінгвокогнітивний аспекти)**

Коломієць К. О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
ОП «Середня освіта (Мова і література (англійська, німецька))»
філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету*

Піскунов О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна, 84116
orcid 0000-0002-7176-7423
piskunov.oleksandr@gmail.com*

Дослідження вивчає питання появи нових слів на матеріалі корпусу англійської та української мов, характеризує особливості утворення та функціонування неологізмів. Мета роботи – проаналізувати особливості виникнення та функціонування неологізмів, пов'язаних із коронавірусом в англійській і українській мовах в медійному просторі. Основний склад лексики пандемії коронавірусу – нові слова і вирази, що відносяться до просторічно-повсякденної медичної лексики. Лексика пандемії коронавірусу часто має метафоричний характер, властивий лексиці науково-

популярного медичного дискурсу. Найбільш продуктивним способом утворення неологізмів є злиття, що підтверджує ідею про домінуючий на сучасному етапі принцип лінгвістичної економії. Лексичні одиниці, які були неологізмами деякий час назад, починають брати активну участь у словотворенні після асиміляції в мові, що підтверджує дію закону мовних засобів. Для більш прозорої семантики новоутворення використовуються способи словотворення, при яких опорний елемент зазнає найменших змін. Використання «традиційних» методів словотворення (афіксації та словоскладання) для створення абсолютно нових значень відбиває системний характер мови, підтверджений також тим фактом, що елементи, створені за допомогою скорочень різного типу, використовуються як складові елементи слів, утворених іншим способом. Збагачення арсеналу словотворчих засобів відбувається за рахунок появи нових афіксів. Ймовірно, що багато COVID-неологізмів вийдуть із ужитку, як тільки пандемія коронавірусу перестане бути щоденною загрозою для суспільства. Однак, вивчення сучасних неологізмів дозволяє отримати уявлення про основні способи словотворення в мові й виділити найбільш продуктивні з них. Перспективу дослідження «COVID-лексики» ми вбачаємо у вивченні не лише неологізмів, але також у розгляді та аналізі стратегій, тактик і мовних прийомів, що використовуються в «COVID-дискурсі» в цілому.

Ключові слова: неологізм, лексема, словотворчий аспект, контамінація, абрєвіація.

NEOLEXICS OF THE CORONAVIRUS ERA IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES (word-forming and linguistic cognitive aspects)

Kolomiets K. O.

*4th year student majoring in Secondary Education (Language and
Literature (English, German)) of the Faculty of Philology
Donbas State Teachers' Training University*

Piskunov O. V.

*Candidate of Philology, PhD, Associate Professor of Department of
Germanic and Slavonic Linguistics
Donbas State Teachers' Training University
19, General Batiuk Str., Sloviansk, Ukraine, 84116
orcid 0000-0002-7176-7423
piskunov.oleksandr@gmail.com*

The study examines the emergence of new words based on the corpus of English and Ukrainian languages, characterises the peculiarities of the formation and functioning of neologisms. The aim of the study is to analyse the peculiarities of the emergence and functioning of neologisms related to the coronavirus in English and Ukrainian in the media space. The main composition of the coronavirus pandemic vocabulary is new words and expressions that belong to the vernacular and everyday medical vocabulary. The vocabulary of the coronavirus pandemic is often metaphorical, which is typical of the vocabulary of popular science medical discourse. The most productive way of forming neologisms is through merging, which confirms the idea of the principle of linguistic economy that is dominant at the present stage. Lexical units that were neologisms some time ago begin to take an active part in word formation after assimilation into the language, which confirms the law of linguistic means. For a more transparent semantics of a new formation, word formation methods are used in which the basic element undergoes the least changes. The use of «traditional» methods of word formation (affixation and word compounding) to create completely new meanings reflects the systemic nature of the language, which is also confirmed by the fact that elements created by means of abbreviations of various types are used as constituent elements of words formed in other ways. The arsenal of word-formation tools is enriched by the emergence of new affixes. It is likely that many COVID-neologisms will fall out of use as soon as the coronavirus pandemic ceases to be a daily threat to society. However, the study of modern neologisms allows us to get an idea of the main ways of word formation in the language and highlight the most productive ones. We see the prospect of studying COVID-lexicon not only in the study of neologisms, but also in the consideration and analysis of strategies, tactics and linguistic techniques used in COVID-discourse in general.

Keywords: *neologism, lexeme, word-formation aspect, contamination, abbreviation.*

Дискурс пандемії COVID-19 представляє складне комунікативно-мовне явище, що становить вид соціальної комунікації, в основі якої лежить мовна діяльність людей у певному історико-культурологічному контексті на базі загального предмета – коронавірусної інфекції. **Метою** дослідження є аналіз особливостей неологізмів, утворених в період пандемії коронавірусної інфекції. Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі **завдання**: дослідити лінгвокогнітивний і словотворчий аспекти неолексики епохи коронавірусу; указати продуктивні способи словотворення. **Об'єктом** вивчення нашої роботи є структурні та функціональні особливості неологізмів, утворених контамінацією в період пандемії коронавірусної інфекції.

Предметом дослідження є приклади лексичних одиниць, виявлені методом суцільної вибірки з онлайн версій додатків до тлумачних словників Мерріама-Вебстера, Кембриджського словника, соціальних мережах, тощо.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми творення та перекладу лексики у свої працях розглядають такі вітчизняні мовознавці, як: Бойчук М. В., Бондаренко О. М., Касаткіна–Кубишкіна О. В., Козаченко І. В. [1, с. 164–166; 2, с. 127–130; 3, с. 194–198; 4, с. 49–51; 5, с. 166–168]. Проблеми дискурсу пандемії COVID-19 досліджувалися в роботах Алексеєвої І. О. [9], Костенко О. Г. [6], Рухленко Є. С., Піскунова О. В. [7; 8] та ін. Костенко О. Г. вивчає сучасні англійські неологізми та способи їхнього перекладу українською мовою [6, с. 97–100]. Деякі роботи досліджують специфіку перекладу неологізмів, що відносяться до номінативного поля «епідемія», акцентуючи увагу на особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 способами транслітерації та транскрипції [7; 8]. Комплексному характеру впливу на слухача за допомогою поєднання макроструктурних елементів, інформування і спонукання, використання тематичного і розмовного вокабуляра, а також шляхом використання імперативних конструкцій як засобів впливу на слухача або читача присвячено певні студії [10; 11; 12]. Бойчук М. В. приділяє увагу аналізу творення неологізмів-телескопів у сучасних ЗМІ [1, с. 164–166].

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом дослідження лінгвокогнітивного та словотворчого аспектів неолексики є відібрані лексичні одиниці, виявлені методом суцільної вибірки з онлайн версій додатків до тлумачних словників Мерріама-Вебстера, Кембриджський словник тощо. Когнітивний аналіз неологізмів – це новий підхід у вивченні мовних новоутворень, новий погляд на словотворчість, відхід від чисто формальних настанов. Відповідно до когнітивної лінгвістики номінативний акт пов'язаний з пошуком словесної форми для будь-якого результату пізнання. [13]. Аналіз неологізмів дискурсу пандемії COVID-19 та приклади їхнього вживання, дозволяє розподілити лексеми на п'ять категорій.

1. Лексеми, що описують життя і побут людей в умовах пандемії. Неологізми: *коронабод*; *ізорободка* описують наслідки відсутності можливості доглядати за собою в умовах карантину [14].

2. Лексеми, що описують нову реальність, стан суспільства, економіки, наприклад: *корона всесвіт*, *карантин*, *коронапокаліпсис* [14].

3. Лексеми, що описують емоційний стан людей, наприклад: *коронакоастер*, *коронафобія*, *локасталгія* [14].

4. Лексеми, що описують поведінку людей, їхнє ставлення до заходів і обмежень, наприклад: *карантин, ковідол, ковідіот, covidol* [14].

5. Лексеми, що описують дозвілля та розваги людей на карантині: *quarantinder, quarantine, locktail* свідчить про те, що з доступних розваг у людей залишилися Інтернет і алкоголь. Отже, мовні інновації відображають зміни, що відбуваються в світі, і називають нові реалії навколишньої дійсності [14].

Аналіз словотворчого аспекту неологізмів дозволив зробити висновок про те, що найбільш продуктивним способом словотворення є контамінація (блендінг), наприклад: *blursday* (blur + Thursday) – «any day of the week during the lockdown because they all blur together»; *cluttercore* (clutter + normcore) – «an aesthetic or decorating style that embraces clutter»; *covidpreneur* (covid + entrepreneur) – «a person or organization that exploits panic related to the Covid-19 pandemic by purchasing and reselling consumer goods»; *homecation* (home + vacation) – «a holiday spent completely at home»; *homeference* – home + conference) – «an online conference taken from home»; *inflammageing* (inflammation + ageing) – «aging caused by inflammation»; *maskhole* (mask + asshole) – «an unwise person who refuses to wear a mask»; *zombie* (zoom + zombie) – «a person who is exhausted by endless Zoom conferences» та ін. [14]. У результаті дослідження структурних особливостей неоконтамінантів було встановлено, що дані лексеми складаються з квазіморфем, і за умови відповідної відтворюваності деякі з них можуть перетворюватися на самостійні словотвірні елементи афіксального типу невисокого ступеня продуктивності, наприклад: *coron-/corona-/rona-*: *coronacation* (corona + vacation), *coronanoia* (corona + paranoia), *coronapocalypse* (corona + apocalypse), *cov-/covid-*: *covidiot* (covid + idiot), *covidivorce* (covid + divorce), *covidpreneur* (covid + entrepreneur); *mask-*: *maskhole* (mask + hole), *maskne* (mask + acne),- *cation/-kation*: *coronacation* (corona + vacation), *safecation* (safe + vacation), *workation* (work + vacation). Було встановлено, що значення утворюється в результаті накладення семантики донора і семантики реципієнта. Так, у контамінанті *coronageddon* (coronavirus + armageddon) родовим простором є мотив «апокаліпсису», «страшної руйнівної сили, непідвладної людині», лексемою-реципієнтом є слово *armageddon*, лексемою-донором – *coronavirus*. Раптове значення контамінанта – «*the nearcertain, end-of-times condition created either by the actual COVID-19 virus or the massive social, financial and political devastation generated on the back of global hysteria*» [14] «майже неминучий стан кінця світу, створений або фактичним вірусом COVID-19, або масовим соціальним, фінансовим і політичним спустошенням,

викликаним глобальною істерією». Отже, у даному прикладі відбувається перекатегоризація поняття, у результаті якої контамінант здійснює функцію називання нової концептуальної структури про нові умови життя, обумовлені вірусом, що раптово виник і стрімко поширюється. контамінація в дискурсі пандемії COVID-19 являє собою особливу систему, що фіксує нові структурні знання, які включають інтегровані структури за допомогою їхнього використання однієї з найбільш оптимальних мовних форм – контаміновану лексему, що є одиницею зберігання, вилучення і систематизації нового знання. Для англійської мови основним способом формування неологізмів у досліджуваний період є так званий блендинг, який відноситься до лексико-синтаксичного способу словотворення формальної неології.

Ще одним формальним способом словотворення в англійській мові є аббревіація. Так, способом аббревіації утворено власне назву вірусу COVID – COrona VІrus Disease. Прикладом смислової неології в англійській мові може бути словосполучення *zoom fatigue*, що означає «втома, виснаження, викликане низкою незліченних онлайн зустрічей і нарад»: «*Other things that might help to fight off Zoom fatigue are to block off times before and after meetings to catch your breath, and limit nonurgent calls to one or two per week*». [14; 15] – «Інші речі, які можуть допомогти боротися з втомою від Zoom, – це виділяти час до і після зустрічей, щоб віддихатися, і обмежити дзвінки одним або двома на тиждень». До синтаксичної неології (зміни значення слова шляхом переходу з однієї частини мови в іншу) можна віднести такі приклади, як «*to coronize*» в значенні «поширювати інфекцію навмисним шляхом» «*to get coroned*» – заразитися коронавірусом: «*Don't go to Rotherdam dude, it has been coroned*» – «Не їдь в Роттердам, хлопець, там всюди коронавірус» [14].

Крім неології, запозичень, українській мові властива смислова неологія, заснована на наявності нового сенсу або додаткової конотації у вже наявного слова. Так, нових відтінків значень набувають такі лексеми, як «підозрілий», вживається в контексті «індивіда з підозрінням на коронавірусну інфекцію», «контактний» у значенні «мав контакт з інфекцією». «Соціальна дистанція» тепер сприймається суспільством не як дистанція за соціальним статусом, а як фізична дистанція між індивідами. Крім того, багато вузькоспеціальних слів асимілюються в розмовну сферу, це відбувається не лише щодо медичного аргю, але також і для сфери фрлансу, звідки в мову приходить така лексема, як «дистанціонка».

Суфіксальним способом за аналогією з уже асимільованим у мові «гулити» і «скайпиту» з'являється така лексема, як «зумитися» (похідне від програми Zoom) – спілкуватися онлайн за допомогою додатку Zoom. Крім того, в українській мові від лексем

«ковід» і «коронавірус» суфіксальним способом утворені й ковідний, коронавірусний тощо.

Висновки. Проаналізувавши неологізми та особливості їхнього формування, можна виокремити основні способи їхнього утворення в мові. Так, для англійської мови найбільш характерними способами неології є такі, які відносяться до формальної неології, а саме, аббревіація. Крім того, в англійському дискурсі поширені лексичні одиниці, утворені шляхом смислової та синтаксичної неології. В українській мові в якості основних способів неології ми виділяємо запозичення, в основному з англійської мови. Крім цього, як способи формування неологізмів виступають суфіксальні способи й смислова неологія.

Варто зазначити, що наявність неологізмів у мові, як і мовні зміни, тісно пов'язані з життям самих носіїв мови, їх колективним співзнанням і тією епохою, у якій вони функціонують. Існування того чи іншого слова залежить від таких факторів, як популярність і попит на цю одиницю в щоденному дискурсі представників тієї чи іншої лінгвокультури, її актуальність для конкретного періоду. **Перспективу** дослідження зазначеної лексики вбачаємо у розгляді та аналізі стратегій, тактик і мовних прийомів, що використовуються в «COVID-дискурсі» в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук М. В. Функціонування неологізмів-телескопізмів у англійській мові засобах масової інформації. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2016. № 25. Т. 1. С. 164–166.
2. Бондаренко О. М., Черневич А. О. Англійські неологізми: нове у використанні способів утворення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 127–130.
3. Бондаренко О., Радзієвська О. Неологізми: способи творення та перекладу. *Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Випуск 12–13. С. 194–198.
4. Касаткіна–Кубишкіна О. В., Курята Ю. В. До проблеми перекладу неологізмів українською мовою. *Наукові записки. Острог*. 2012. Вип. 25. С. 49–51.
5. Козаченко І. В. Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. № 25. Том 2. 2014. С. 166–168.
6. Костенко О. Г. Сучасні англійські неологізми та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 13. Т. 2. 2021. С. 97–100.

7. Рухленко Є. С. Особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 способами транслітерації та транскрипції у соціальних мережах. *Мова та література в полікультурному суспільстві: тези доповідей учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Київ, 17 листопада 2022 року) / Відповідальні за випуск: Н. Городнюк, Ю. Ходова. Київ, 2022. 233 с

8. Рухленко Є. С., Піскунов О. В. Особливості перекладу неологізмів періоду Covid-19 у соціальних мережах. *The III International Scientific and Practical Conference «Theories, methods and practices of the latest technologies»*. November 07–09, Tokyo, Japan. 387 p. p. 305–307.

9. Alyeksyeyeva I. O., Chaiuk T. A., & Galitska E. A. Coronaspeak as key to coronaculture: Studying new cultural practices through neologisms. *International Journal of English Linguistics*, 10(6), 2020. P. 202–212. URL: <https://doi.org/10.5539/ijel.v10n6p202>

10. Brooks S. K., Webster R. K., Smith L. E., Woodlan L., Wessely S., Greenberg N., Rubin G. J. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. In: *The Lancet* 395 (2020). P. 912–920. Published: February 26, 2020. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)

11. Courtenay K., Perera B. COVID-19 and people with intellectual disability: impacts of a pandemic. In: *Irish Journal of Psychological Medicine*. Published online by Cambridge University Press: 14 May 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.45>.

12. Mazza C., Ricci E., Biondi S., Colasanti M., Ferracuti S., Napoli Ch., Roma P. A Nationwide Survey of Psychological Distress among Italian People during the COVID-19 Pandemic: Immediate Psychological Responses and Associated Factors. *Int. J. Environ. In: Res Public Health*. 2020, 17(9) (2020) 3165 DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17093165>.

13. Rudzka-Ostyn B. *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds. A cognitive approach*: Berlin: Walter de Gruyter, 2003. 206 p.

14. Merriam-Webster Dictionary: A Guide to Coronavirus-Related Words [електронний ресурс]. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-atplay/coronavirus-words-guide>.

15. The Coronavirus corpus [електронний ресурс]. URL: <https://www.englishcorpora.org/corona/>.

REFERENCES

1. Boichuk M. V. Funktsionuvannia neolohizmiv-teleskopizmiv u anhlomovnykh zasobakh masovoi informatsii [Functioning of neologisms-

telescopes in the English-speaking mass media]. *Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii Filolohiia*. 2016. № 25. T. 1. S. 164–166.

2. Bondarenko O. M., Chernevych A. O. Anhliiski neolohizmy: nove u vykorystanni sposobiv utvorennia [English neologisms: the new in word formation usage]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. № 1, 2010, S. 127–130.

3. Bondarenko O., Radziievska O. Neolohizmy: sposoby tvorennia ta perekladu [Neologisms: ways of word formation and translation]. *Movoznavchyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats*. 2011. Vypusk 12–13. S. 194–198.

4. Kasatkina–Kubyshkina O. V., Kuriata Yu. V. Do problemy perekladu neolohizmiv ukrainskoiu movoiu [On the problem of neologisms translation by means of Ukrainian]. *Naukovi zapysky*. Ostroh. 2012. Vyp. 25. S. 49–51.

5. Kozachenko I. V. Osoblyvosti perekladu neolohizmiv anhliiskoi movy [Features of English neologisms translation]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. № 25. Tom 2. 2014. S. 166–168.

6. Kostenko O. H. Suchasni anhliiski neolohizmy ta sposoby yikh perekladu ukrainskoiu movoiu [Modern English neologisms and translation ways by means of Ukrainian]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vypusk 13. T. 2. 2021. S. 97–100.

7. Rukhlenko Ye. S. Osoblyvosti perekladu neolohizmiv periodu Covid-19 sposobamy transliteratsii ta transkryptsii u sotsialnykh merezhakh [Features of translation of Covid-19 period neologisms in social networking by means of transliteration and transcription]. *Mova ta literatura v polikulturnomu suspilstvi: tezy dopovidei uchasnykiv Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (m. Kyiv, 17 lystopada 2022 roku) / Vidpovidalni za vypusk: N. Horodniuk, Yu. Khodova. Kyiv, 2022. 233 s

8. Rukhlenko Ye. S., Piskunov O. V. Osoblyvosti perekladu neolohizmiv periodu Covid-19 u sotsialnykh merezhakh [Features of translation of Covid-19 period neologisms in social networking]. *The III International Scientific and Practical Conference «Theories, methods and practices of the latest technologies»*. November 07–09, Tokyo, Japan. p. 305–307.

9. Alyeksyeyeva I. O., Chaiuk T. A., & Galitska E. A.. Coronaspeak as key to coronaculture: Studying new cultural practices through neologisms. *International Journal of English Linguistics*, 10(6), 2020. P. 202–212. URL: <https://doi.org/10.5539/ijel.v10n6p202>

10. Brooks S. K., Webster R. K., Smith L. E., Woodlan L., Wessely S., Greenberg N., Rubin G. J. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. In: *The Lancet* 395 (2020). P. 912–920. Published: February 26, 2020. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
11. Courtenay K., Perera B. COVID-19 and people with intellectual disability: impacts of a pandemic. In: *Irish Journal of Psychological Medicine*. Published online by Cambridge University Press: 14 May 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/ipm.2020.45>
12. Mazza C., Ricci E., Biondi S., Colasanti M., Ferracuti S., Napoli Ch., Roma P. A Nationwide Survey of Psychological Distress among Italian People during the COVID-19 Pandemic: Immediate Psychological Responses and Associated Factors. *Int. J. Environ. In: Res Public Health*. 2020, 17(9) (2020) 3165 DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17093165>
13. Rudzka-Ostyn B. *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds. A cognitive approach*: Berlin: Walter de Gruyter, 2003. 206 p.
14. Merriam-Webster Dictionary: A Guide to Coronavirus-Related Words [електронний ресурс]. – URL: <https://www.merriam-webster.com/words-atplay/coronavirus-words-guide>.
15. The Coronavirus corpus [електронний ресурс]. URL: <https://www.englishcorpora.org/corona/>.

УДК 378+81'276.1+316.77+81-115

Зіставне мовознавство

СОЦІОЛЕКТ МОЛОДІ СЬОГОДЕННЯ

Корольова Т. М.

*доктор філологічних наук, професор кафедри філології
Одеський національний морський університет
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid <https://orcid.org/0000-3441-196X>
kortami863@gmail.com*

Александрова О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
гуманітарних факультетів
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
orcid <https://orcid.org/0000-0002-1224-5916>*

Інтерес до проблем мовної варіативності в сучасній соціолінгвістиці пов'язаний з історичними та соціокультурними особливостями, під впливом яких можна спостерігати тенденції до демократизації літературної норми в багатьох мовах. У дослідженні, проведеному на матеріалі неблизькоспоріднених мов (англійської та української), здійснено комплексне вивчення соціолекту молоді (СМ) як системи взаємодіючих елементів на всіх мовних рівнях. Систематизовано типологічно спільні та специфічні лінгвістичні характеристики соціально маркованих систем двох мов.

Результати дослідження довели, що обидві мови характеризуються спільністю на всіх мовних рівнях: лексичному – використання стилістично знижених і соціально маркованих елементів (лексичних соціолектизмів), граматичному – на синтаксичному рівні: повторюваність звороту, повтору, еліптичних конструкцій, парцеляція, риторичні запитання; на морфологічному рівні: розподіл загальноприйнятих засобів словотворення (афіксація, усічення, семантичний перенос: метафоричний і метонімічний); фонетичний – актуалізація однорідних механізмів створення реплік на сегментному та надсегментному рівнях.

Аналіз лексики засвідчив, що засоби в субстандартних лексичних системах СМ схожі: вульгаризми найменш поширені в обох досліджуваних мовах (в українській – 10%, в англійській – 13%); друге місце за поширеністю в мовленні молоді посідає просторіччя (18% в українській та 12% в англійській), найбільш репрезентативною є група молодіжних сленгізмів (72% в українській та 75% в англійській).

Специфічними ознаками обох мов є такі: наявність подвійного заперечення, скорочених форм дієслова, використання стверджувальних форм речень у питальному значенні, неузгодженість підмета та присудка в числі можна відзначити як специфічні лінгвістичні особливості англійського СМ. У мовленні української молоді є поодинокі випадки вживання англійських словосполучень, цілих фраз, вигуків, які можна розглядати лише як іншомовні неасимільовані в мовленні запозичення (немає підстав вважати їх закономірностями). Слід зазначити, що відмінні риси СМ спрямовані на здійснення певного прагматичного впливу на реципієнта.

Ключові слова: типологічно спільні характеристики, особливості, соціально марковані системи, прагматичний вплив.

MODERN YOUTH SOCIOLECT

Korolova T. M.

*Doctor of Science (Linguistics), Professor,
Department of Philology
Odesa National Maritime University
Mechnikov str., 34? Odesa, Ukraine
orcid <https://orcid.org/0000-3441-196X>
kortami863@gmail.com*

Aleksandrova O. V.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor
Department of Foreign Languages for Humanitarian Faculties
Odesa National University
Dvorianska str., 2, Odesa, Ukraine
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
гуманітарних факультетів
orcid <https://orcid.org/0000-0002-1224-5916>
olgaaleks2016@gmail.com*

Interest to the problems of linguistic variability in modern sociolinguistics is connected with historical and socio-cultural peculiarities, under the influence of which one can observe tendencies towards the democratization of the literary norm in many languages. In the research, carried out at the material of not closely related languages (English and Ukrainian), a comprehensive study of the youth sociolect (YS) as a system of interacting elements at all language levels was carried out. Typologically common and specific linguistic characteristics of the socially marked systems of the two languages were systematized.

The research results have proved that both languages are characterized by common features at all linguistic levels: lexical - the use of stylistically reduced and socially marked elements (lexical sociolectisms), grammatical - at the syntactic level: the recurrence of inversion, repetition, elliptical constructions, parcellation, rhetorical questions; at the morphological level: distribution of common means of word formation (affixation, truncation, semantic transfer: metaphorical and metonymic); phonetic - actualization of homogeneous mechanisms to create replicas at the segmental and suprasegmental levels.

The analysis of the vocabulary demonstrated that the means in substandard lexical systems of the YS are alike: vulgarisms are the least common in both studied languages (they come to 10% in Ukrainian and 13% in English); colloquialisms occupy the second place in terms of prevalence in the speech of young people (18% in Ukrainian and 12% in

English), the most representative is the group of youth slangisms (72% in Ukrainian and 75% in English).

Specific characters fo either language are as follows: presence of double negation, abbreviated verb forms, the use of affirmative sentence forms in the interrogative sense, inconsistency of subject and predicate in number can be noted as specific linguistic features of English CM. In the speech of Ukrainian youth, there are isolated cases of the use of English phrases, whole phrases, exclamations, which can be considered only as foreign language unassimilated borrowings in speech (there is no ground to treat them as regularities). It should be noted that distinctive features of YS are aimed at exercuting a certain pragmatic influence on the recipient.

Key words: *typologically common characterisitics, specific features, socially marked systems, pragmatic influence.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна стратифікація сучасного суспільства в період глобалізації та активації інтегративних процесів виражається у багатоманітності існування варіативних форм мови. Інтерес до проблем мовної варіативності в сучасній соціолінгвістиці обумовлений історичним і соціально-культурним контекстом сучасності, під впливом якого в багатьох мовах спостерігаються тенденції до демократизації літературної норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проблеми мовного варіювання, соціальних оцінок нормативних настанов, виявлення закономірностей розвитку соціолінгвістичних підсистем мови, комунікативно-прагматичної зумовленості мовлення, що детермінує мовленнєву поведінку членів певного лінгвосоціуму, перебувають у ракурсі постійних лінгвістичних пошуків та піддані всебічному аналізу в наукових розвідках вітчизняних та іноземних мовознавців [1; 5; 7; 4; 16; 17; 18 та ін.].

Молодіжна мова демонструє обумовленість мовної диференціації неоднорідністю соціуму, постає важливою та перспективною областю лінгвістичного дослідження та аналізу. Мовна поведінка молоді виступає модифікованим дзеркалом суспільних змін, визначає напрям розвитку інших мовних підсистем, у тому числі розмовного мовлення та літературної мови [10]. Сучасний етап розвитку лінгвістики свідчить про активізацію досліджень функціонування мови у молодіжному лінгвосоціумі. Об'єктами лінгвістичних студій поточного століття постають різноманітні аспекти соціолекту молоді (СМ), які досліджуються на матеріалі французької

[6, 13], німецької [0; 14; 13]; української мов [4]. Розвідки українського СМ відображають когнітивні параметри молодіжного сленгу [4] та особливостей міського молодіжного сленгу [8]; вивчення англійського СМ представлено працею Р. В. Боднар [2], присвяченій соціокультурному аспекту соціолекту підлітків, та К. О. Мележик, яка вивчає соціолінгвістичну варіативність дискурсу англійського «реального» телебачення [9]; зіставний аспект досліджень українського та англійського СМ репрезентований дослідженням К. Л. Бондаренко, яке присвячене лінгвокультурним особливостям українського та англійського сленгу [3].

Актуальність роботи визначається загальною орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення усного мовлення з комунікативно-функціональних позицій, що враховує обставини спілкування та характеристики комунікантів. Актуальність дослідження також визначається необхідністю проведення комплексного дослідження СМ як системи взаємодіючих елементів усіх мовних рівнів; потребою систематизації спільних і конкретно-мовних характеристик соціально маркованих систем неблизькоспоріднених мов.

Формулювання мети статті. Мета роботи полягає у виявленні типологічно схожих і конкретно-мовних особливостей СМ на матеріалі української та англійської мов. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

- висвітлити сучасне трактування норми як соціолінгвістичної категорії;
- вивчити варіативність різнорівневих лінгвістичних засобів актуалізації СМ в українській та англійській мовах;
- ослідити процес кореляції різнорівневих лінгвістичних засобів у досліджуваних мовах у межах СМ.

Матеріал дослідження охоплює квазіспонтанні озвучені тексти діалогічного характеру з художніх фільмів, що відображають специфіку українського та англійського СМ (загальний обсяг звучання становить 18 годин).

У роботі використано комплексну методику, що об'єднує *описово-аналітичний метод*, який полягає у критичному вивченні науково-теоретичних джерел із проблематики дослідження; *метод лексико-семантичного аналізу* для дослідження структурної специфіки субстандартної лексики СМ; *метод зіставного аналізу*, що використовувався при зіставленні лінгвістичних особливостей СМ на матеріалі досліджуваних мов, що вивчаються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонально-семантичний аналіз діалогічного мовлення СМ спирається на функціонально-комунікативний підхід до вивчення мови, його проекцією на лінгвістичний рівень з урахуванням соціолінгвістичних

та прагматичних змінних, що дозволяє виявити характер мовленнєвої взаємодії і визначити функції мовленнєвих дій на підставі цілей її учасників [14]. Слід враховувати особливості діалогічного спілкування в матеріалі дослідження, яке розвивається в певному соціально-комунікаційному просторі, у центр якого ставить себе мовець, з просторовими координатами «вище – нижче» і «ближнє (коло) – дальнє (коло)», відповідними соціальним орієнтирам «вищий – нижчий» і «свій – чужий». Слід зазначити, що інтеракція в СМ у межах експериментального матеріалу носить неформальний характер, що передбачає велику свободу спілкування, засновану на солідарних відносинах рівних і своїх, і не скуту межами офіційності.

В роботі здійснено аналіз структурного, граматичного, лексичного та фонетичного рівнів діалогічного мовлення молоді та особливості їхньої взаємодії. Розглянемо особливості кожного з вищезазначених рівнів діалогічного мовлення та схарактеризуємо їхні диференційні ознаки.

Структурний рівень. Структура діалогу в статті розглядається з позицій теорії мовленнєвої комунікації, заснованої на мовленнєвій діяльності, на соціолінгвістичних та психолінгвістичних передумовах. У межах даної концепції спілкування розуміється як соціальна взаємодія, зовнішньою стороною якого є мовленнєва взаємодія, в якій реалізуються соціальні відносини між людьми; визнання змісту соціальної взаємодії кооперації і регулювання спільної діяльності людей, уявлення про операційний характер спілкування, що виступає як дія у складі іншої, зовнішньої діяльності, оскільки цілі й мотиви мовленнєвих актів лежать за межами власне мовлення.

Аналіз матеріалу дослідження надав можливість виділити дві основні моделі мовленнєвої взаємодії: одна, фатична, двочленна, й інша – інформативна, тричленна, що містить крім співрозмовників ще й об'єкт їхніх дій – предмет мовлення. Модель фатичної взаємодії передбачає лише двох співрозмовників, які обмінюються мовленнєвими діями. Крім того, в мовленнєвій дії може бути виділена і третя складова, яка зводиться до мовного самовираження (пожартувати, позлословити, вилаятися та інше) і не передбачає обов'язкового об'єкту.

Стосовно структурних особливостей фактичного матеріалу дослідження зазначимо варіативність кількісного складу висловлювань у межах однієї репліки комуніканта у межах одного акта: превалювання односкладних реплік (66% в українському СМ та 58% в англійському СМ від загальної кількості досліджуваного матеріалу), дво- та більше складові – 34% та 42%, відповідно.

Функціонально-семантичний аналіз діалогічного молодіжного мовлення дозволяє констатувати чітку залежність між соціальними

характеристиками комунікантів та особливостями їхньої вербальної взаємодії. Молодь мобільна, конкретна, не скута межами стереотипного мислення, нормами мовленнєвого етикету, що знаходить відображення в її мовленні, обумовлюючи функціональну та семантичну варіативність діалогічної комунікації СМ. Спонтанність реакцій, безпосередність, загострене суб'єктивне відображення дійсності, прагнення самоствердитися (часто за рахунок інших) визначають інтенсивність емоційно-модальної забарвленості мовлення, з превалюванням негативних конотацій.

Грамматичний рівень. Грамматичні параметри молодіжного мовлення визначаються особливостями його функціонування (усне діалогічне мовлення) та соціолінгвістичними параметрами комунікантів. Емоційне забарвлення, спонтанність, ситуативність, контактність мовлення зумовлюють добір певних конструкцій та словотворчих моделей.

Синтаксичні особливості СМ, спільні для двох досліджуваних мов, репрезентовано різними типами експресивного синтаксису: інверсією, повторами, еліптичними конструкціями, парцеляцією, риторичними питаннями.

Інверсія

укр. мова:

*Приїхати, то приїхали ми, але ще не прийшли.
Дістав цей інститут!*

англ. мова:

*Have I got my technique down man, I don't tickle or nothin'.
Had I known it!*

Повтори

укр. мова:

*Сталося? Сталося!
Як з собою проколовся! Як з собою проколовся!*

англ. мова:

I dare ya, I double dare ya motherfucker, say "What" one more goddamn time!

Еліптичні конструкції

укр. мова:

Ще далеко? Ти що? Да так!

англ. мова:

Not yet. What about? Do you?

Парцеляція

укр. мова:

Ми сьогодні... Не ми... Сьогодні у нас Вікі... відзначилась. Вона знайшла цінний для історії експонат.

англ. мова:

You remember? Antwan Rockamora? Half-black half-Samoan?

Риторичні питання

укр. мова: *Скільки ти можеш мені робити зла? За що? Що я тобі зробив? Скільки ти можеш знущатися над мною?*

англ. мова: *Some wetback gettin' paid \$1.50 an hour ...really give a fuck you're stealin' from the owner?*

У якості конкретно-мовних граматичних ознак англійського СМ можна відзначити наявність подвійного заперечення, скорочених дієслівних форм, вживання форм стверджувальних речень у значенні питального, неузгодженість суб'єкта та предиката в числі.

Подвійне заперечення:

It ain't no ballpark either. I don't tickle or nothin'.

Скорочення дієслівних форм:

He ain't gonna have a sense of humor about that shit. Given a lot of 'em?.

Форма стверджувальних речень у значенні питального:

You want to know that? You're gonna be takin' Mia out on a date?

Неузгодженість суб'єкта і предиката в числі

A foot massagedon't mean nothing. He don't let her get lonely.

Проведений у праці аналіз засобів поповнення субстандартної лексичної системи СМ на матеріалі досліджуваних мов дозволяє констатувати як спільні продуктивні словотворчі моделі, так і конкретно-мовні.

До спільних засобів словотворення у межах аналізованої вибірки віднесено афіксацію, усікання, семантичний перенос: метафоричний та метонімічний.

Афіксація постає розповсюдженим словотворчим засобом в українському та англійському молодіжному мовленні, при цьому вживаються загальні афіксальні морфеми словотворчого потенціалу мов:

укр. мова: *халявщик, депресняк, всрняк, хавчик, відфейсувати, гризло, замутка, зездець, качок, відфейсовати, відшопити, залогінитися.*

англ. мова: *drunkie, greener, jumper, coffeholic, jellyhead.*

Усікання повною мірою відповідає прагненням мовців економити зусилля в мовленні:

укр. мова: *чєл, шиза, попса, інфа, музон, комп.*

англ. мова: *mon (money), biz (business), fess (professor), info (information), decaf (decaffeinatedcoffee), cig (cigarette), comfy (comfortable), prob (problem), preg (pregnant).*

У якості конкретно-мовних словотворчих способів англійського СМ можна зазначити інфіксацію та конверсію.

У факті появи соціолектизмів внаслідок конверсії вбачається принцип мовної економії: *to bust, to coop, to frag, shake-up*. У лексичних одиницях англійського СМ використовуються інфікси - *fucking-, -motherfucking-, -goddamn-*, які можуть також функціонувати і у якості лексичних одиниць. Виступаючи у якості інфіксів, вони піддаються десемантизації, набуваючи функції емотивної інтенсифікації висловлювання:

Аналіз граматичних характеристик СМ на матеріалі двох досліджуваних мов дозволяє зробити висновок про варіативність використовуваних у молодіжному мовленні граматичних конструкцій, обумовлених соціальними параметрами комунікації та носіїв молодіжного мовлення. Спільним для двох досліджуваних мов є реалізація різних типів експресивного синтаксису. У якості конкретно-мовних особливостей американського СМ виступають подвійне заперечення, скорочені дієслівні форми, стверджувальні речення у значенні питальних, неузгодженість суб'єкта та предиката в числі.

На морфологічному рівні до спільних засобів словотворення у межах аналізованої вибірки віднесено афіксацію, яка відбувається за загальними словотворчими моделями, що мають конкретно-мовну зумовленість. Усікання, семантичний перенос, що є також спільними засобами словотворення в обох досліджуваних мовах, сприяють емоційній забарвленості молодіжного мовлення, свідчать про прагнення молоді до інтенсифікації свого мовлення. Тими ж принципами зумовлені конкретно-мовні словотворчі засоби англійської мови.

Лексико-семантичний рівень. Структура лексичної системи сучасних СМ української та англійської мов варіативна та охоплює стандартну та субстандартну (соціолектну) частини. Стандартна частина представлена загальнонародною стандартною лексикою. Соціолектна (субстандартна, просторічна) лексична підсистема СМ представлена лексичним просторіччям,

В результаті аналізу експериментального матеріалу можна виділити однакові структурні елементи в субстандартних лексичних підсистемах, які лягли в основу класифікації структури СМ на матеріалі даного дослідження з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. У межах просторічного вокабуляру СМ виділяємо такі типи лексичних соціолектизмів: загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми.

Загальні колоквіалізми визначаються як шар загальновідомої та загальноживаної побутової лексики та фразеології з жартівливо-іронічною та фамільярно-глузливою експресією й основною комунікативно-емотивною функцією. Вони межують, з одного боку, з літературними колоквіалізмами – компонентом літературного

стандарту (норми першого рівня), а з іншого боку, із загальними сленгізмами, будучи сполучною ланкою між літературним стандартом та експресивним просторіччям (нормою другого рівня), сприяючи проникненню елементів просторіччя до стандартного вокабуляру.

Сленгізми є шаром побутової лексики та фразеології з пейоративною експресією та основною емотивною функцією. Зазначимо складність розмежування таких понять, як молодіжний сленг та загальний сленг (як шарів просторічної лексичної підсистеми СМ), адже сам молодіжний сленг може мати ознаки загального. Той факт, що респонденти можуть пояснити значення слова, не може вважатися визначальним при віднесенні лексеми до певного різновиду сленгу. Натомість, важливим постає функціональний аспект використання мовного знаку, прагматичне навантаження сленгізму. У цьому аспекті зазначимо, що прагматика мовного знаку, що використовується у мовленні комунікантів старшого віку та в мові засобів інформації часто не збігається з прагматикою тих же слів, що використовуються у невимушеному спілкуванні молоді.

Під *вульгаризмами* розуміємо шар загальновідомої лексики з вульгарною експресією й основною функцією дисфемізації мови.

Зазначимо, що загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми не мають явно вираженого соціально-професійного маркування як основної диференціюючої ознаки (хоча загальні сленгізми і можуть його слабо проявляти), що відрізняє їх від професійних і корпоративних жаргонізмів і арготизмів (кентизмів).

Звернемо увагу на той факт, що визначені у межах субстандартної лексичної підсистеми СМ компоненти є лише мікросистемами лексичних макросистем відповідних екзистенціальних форм мови, а не самі екзистенційні форми. У цілому вживання зазначених лексичних елементів СМ в мові не створює ситуації лексичної диглосії, оскільки вони комунікативно не підміняють собою лексику літературного стандарту. Виняток становлять сленгізми, які створюють часткову ситуацію соціально-стилістичної лексичної диглосії, оскільки їхня лексико-семантична система може частково протистояти відповідній системі літературного стандарту.

Загальні колоквіалізми, сленгізми та вульгаризми у сфері експресивного просторіччя розрізняються глибиною етико-стилістичної зниженості – найбільшою у вульгаризмів, найменшою у низьких колоквіалізмів і перехідної якості у загальних сленгізмів

Зазначимо, що представлена градація субколоквіальної лексики внаслідок розмитості кордонів має досить умовний характер. Динамічність слова, в першу чергу, визначається позалінгвальними чинниками: з одного боку, зміни соціальних умов існування

суспільства сприяють зміні співвідношення між різними сферами вживання мови. З іншого боку, чим більше посилюються диференційні тенденції, тим очевидніше їм протистоять тенденції інтегральні, що підтримують цілісність національної мови.

Аналіз системи лексичного просторіччя СМ дозволяє констатувати такий розподіл між виокремленими компонентами.

Найменшу поширеність в обох досліджуваних мовах демонструють вульгаризми, які складають 10 % в українській мові та 13 % в англійській:

укр. мова: *мудак, сука, ідіот, ублюдок, хрен, падло, урод, срака, дурило, хамло, гадюка, гімнюк, гімнючка, дристун, трахати;*

англ. мова: *motherfucker, shit, fucking, prick, asshole, leak, hot shit, cunt, gigger, fruit, shit fucker, stupid ass, idiot, bastard.*

Друге місце за ступенем розповсюдженості в мовленні молоді посідають загальні колоквіалізми, складаючи 18 % в українській мові та 12 % в англійській:

укр. мова: *дрихнути, зриватися, молоти, кіпішити, манатки, розкрамсати, влупити, хавати, кумарити, діставати, валити, заливати, балачки.*

англ. мова: *wetback, to piss, gyp, stash, stuck up, dumps, calling card, champ, to party, tech, at each other's throat(s), half-baked, wad, lambaste, rain check.*

Найбільш репрезентативною виявляється група молодіжних сленгізмів, які складають 72 % в українській та 75 % та англійській мовах. Аналіз тематики лексики СМ української та англійської мов дозволив виділити найбільш репрезентативні тематичні групи соціолектних одиниць відповідно до об'єктів і цілей номінацій: 1) номінації осіб, 2) номінації предметів або явищ дійсності, 3) номінації дій і станів (у тому числі відносини між людьми), 4) номінації грошей, 5) номінації, пов'язані з алкоголем та наркотиками.

Найпродуктивнішою тематичною групою слід визнати «номінації дій і станів», при цьому слід зазначити, що лексеми у межах цієї групи відрізняються найбільшою диференційованістю:

укр. мова: *забити, забацати, грузити, воняти, линяти, зависати, знати, бздіти, ковбасити, відтягуватися, драйв, гапляк, депресняк, відпад, капець;*

англ. мова: *to swim, to tackle, to take the rap, to get to piss, to dig, to take a beating, to back out, to let down, to drive to the wall, bang, jig, bust, catch, flop, guff.*

Менш репрезентативними є лексичні соціолектизми, віднесені до тематичних груп «номінації осіб» і «номінації предметів або явищ дійсності».

Тематична група «номінації осіб»:

укр. мова: *баба, вівця, дошка, балабол, баран, братуха, бухарик, чувак, дятел, гопник, бариґа, мент, трепло, даун, кобила, бичка, герла, жлоб;*

англ. мова: *baby, butch, dude, fag, zod, fucktard, bastard, call-girl, bigmouth, cop, creep, deadbeat, man, mother fucker, sucker, rents, dummy.*

Тематична група «номінації предметів або явищ дійсності»:

укр. мова: *бейдж, бенд, гадюшник, флетер, прайс, замутка, етик, бомба, чейндж, гандончик, западло, стидуґа, баттл;*

англ. мова: *blow-job, guff, jam, bullshit, hogwash, thread(s), hardball, bad job, johny.*

Слід зазначити у межах даної групи достатньо чисельну групу соматизмів:

укр. мова: *будка, гризло, срака, фейс, заточка, диня;*

англ. мова: *boobs, knockers, tits, grill, tap, mug.*

Тематична група «номінації, пов'язані з алкоголем та наркотиками» також виявляється репрезентативною в обох мовах, соціолектизми, віднесені до цієї групи, складають 19% і 16% в українській та англійській мовах відповідно

укр. мова: *бухий, бодяжити, удовбаний, готовий, колеса, косяк, наркота, вторяки;*

англ. мова: *prick, blow, dope, hooked, merry, pissed, shit-faced, wet, tight, wrecked.*

Найменш продуктивною в обох мовах слід визнати тематичну групу «номінації грошей», конституенти якої складають 5% в українській і 7% в англійській мові від сукупності всіх зафіксованих під час дослідження лексичних соціолектизмів:

укр. мова: *бабки, бакси, башлі, гріни, бабоси, ствол (сто), штука;*

англ. мова: *cabbage, dough, fast back, bucks, chase paper, ching, scratch.*

Проведений лексико-семантичний аналіз підтвердив положення про існування тенденції до асиметрії в молодіжній лексиці, що виявляється в нечисельності тематичних груп та відносній щільності синонімічних рядів.

Можна виділити достатньо репрезентативну частину соціолектизмів, представлених англо-американськими запозиченнями, більшість з яких можна віднести до новітнього етапу мовного контактування української та англійської мов. Відзначимо, що переважна частина запозичень піддається фонетичній та граматичній адаптації в мові-реципієнті, отримує відповідні граматичні категорії. Багато хто з запозичених лексем утворює

похідні слова за словотворчими моделям мови-реципієнта, наприклад:

флет - флетер, фейс - відфейсовати, прайс - прайсовати, чейндж - чейнджити, шоп - шопінгувати, відшопити, піар - піарити.

Проте в мовленні української молоді зустрічаються поодинокі випадки вживання англійських словосполучень, цілих фраз, вигуків, які можна розглядати лише у якості іншомовних вкраплень у мовленні, періодичність появи яких не дає підстав розглядати їх як закономірності. При цьому вихідна звукова оболонка піддається фонетичній субституції в українській мові, наприклад:

Ай ем зе бест! Фак мі! Крейзі піпл! Сорі! Ау, фак! Фак! Оу ес! Вау! ОК

Доцільним вважаємо зазначити, що субстандартні лексичні соціолектизми (загальні колоквиалізми, сленгізми, вульгаризми) поряд з істотними відмінностями мають спільність емотивної функції [19], яка виявляється в здатності цих одиниць чинити певний прагматичний вплив на реципієнта. Прагматичні конотації висловлюють супутні позначуваному поняттю чинники, обумовлені соціальною природою людини, до яких, наприклад, належать знання комунікантами існуючих у суспільстві норм спілкування, з чого випливає їхня здатність задовольняти висуваним мовленнєвим експектаціям залежно від ролі, статусу, статі, віку комунікантів та інших фактів, що сприяють ефективності комунікації.

Фонетичний рівень. В роботі схарактеризовано особливості МС на сегментному та супрасегментному рівнях.

На *сегментному рівні* в загальному масиві експериментального матеріалу відзначено виділення головного наголошеного складу за рахунок протягування голосного звуку, подовження ініціального та медіального приголосного звуків у слові, поскладову вимову слова. При цьому лексеми, в яких були констатовані зазначені звукові модифікації, не були виокремлені з потоку мовлення, а подавались представленими у складі інтонаційних груп в обох досліджуваних мовах. Можна співвідносити цей феномен з явно вираженими реалізаціями позитивних емоційно-модальних значень: «зацікавлено», «вражено».

Подовження ініціального та медіального приголосного звуку в слові в обох досліджуваних мовах, відзначене дослідником та співвіднесене з вираженими негативними емоційно-модальними значеннями: «обурено» та «агресивно». Визначено залежність ступеня подовження приголосного з рівнем експлікації негативної емоції. Подовження ініціального та медіального приголосного звуку в слові в обох досліджуваних мовах співвіднесене з вираженими негативними емоційно-модальними значеннями: «обурено» та

«агресивно». Тривалість подовженого приголосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «агресивно», помітно перевищує тривалість приголосного у межах інтонаційної групи, в якій реалізується емоційно-модальне значення «обурено».

Супрасегментний рівень. Аналіз параметрів, які мають більшою мірою вплив у межах інтонаційної групи та на її ділянках: мелодичний контур, фразовий наголос, гучність, темп, паузація надав можливість надійти до таких висновків. .

Всі просодичні параметри тією чи іншою мірою беруть участь в просодичному оформленні мовлення, проте у якості основних були відзначені мелодичний контур та інтенсивність.

Найбільша варіативність мелодійного тону відзначена в інтоногрупах, в яких були реалізовані негативні емоційно-модальні значення, в цьому випадку спостерігалось підвищення загальної інтенсивності звуку.

Комбінація різних функцій просодії у процесі молодіжної комунікації при визначальній ролі емоційно-модальної складової постає найважливішим компонентом актуалізації прагматики висловлювання.

Констатовано, що просодичні ознаки молодіжної комунікації у СМ української та англійської мов мають релевантні спільні та конкретно-мовні засоби актуалізації дистинктивних інтонаційних характеристик на рівні мелодичних, динамічних і темпоральних характеристик.

Дослідження, проведене на матеріалі українського та англійського молодіжного мовлення, надало можливість надійти до таких **ВИСНОВКІВ:**

1. СМ є відносно стійкою напівавтономною формою існування національної мови, що обслуговує молодіжний соціум, має специфічну лексичну систему та інвентар граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв і соціолінгвістичними параметрами молодіжної комунікації, що варіюються за якістю та кількістю.

2. Варіативність СМ як системи є його інгерентною властивістю та пронизує всі аспекти його структури та функціонування. Функціонування СМ регламентовано поєднанням норми мови, що проявляється у кодифікованій нормативності, яка є суттєвою диференціальною ознакою літературного стандарту та виступає у якості нейтрального фону

3. СМ характеризується типологічно спільними рисами лексичного (стилістично знижені та соціально марковані елементи (лексичні соціолектизми, граматичного (інверсія, повтори, еліптичні

конструкції, парцеляція, риторичні питання) та фонетичного рівнів (механізм оформлення реплік на сегментному та супрасегментному рівнях).

4. Найважливішим в оформленні молодіжного мовлення є параметр емотивності, що використовується при реалізації прагматичної функції комунікації.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні низки актуальних питань: вивчення функціонування системи СМ з урахуванням рольових відносин між учасниками комунікативного акту, вивчення мовлення молоді з урахуванням таких соціолінгвістичних параметрів, як освіта, місце народження та проживання, приналежність до малих груп та інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. М.: РГГУ, 2001. 439 с.

2. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2007. 20 с.

3. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльне–історичне та типологічне мовознавство». Донецький національний університет. Донецьк, 2007. 19 с.

4. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.

5. Исаев Д. В. Социолингвистическая мотивация как определяющий фактор развития национального варианта (на примере Канады). *Перспективные научные исследования в языкознании*: [колл. монографія]. М.: Наука, 2012. С. 31–52.

6. Копытина Н. Н. Социолектные особенности французской молодежной речи : дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: специальность 10.02.05 «Романские языки». Белгород, 2006. 163 с.

7. Коровушкин В. П. Теоретические основы контрастивной социолектологии: [монографія]. Череповец: ГОУ ВПО ЧГУ, 2009. 246 с.

8. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01 «Українська мова». Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 21 с.

9. Мележик К. О. Соціолінгвістична варіативність дискурсу англійського «реального» телебачення (на матеріалі реаліті шоу «Великий Брат»): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спеціальність 10.02.04 «Германські мови». Донецьк: ДНУ, 2010. 21 с.

10. Петренко А. Д. Социальная стратификация языка и проблемы социофонетической вариативности. *Культура народов Причерноморья*. 2001. № 19. С. 44-51.

11. Поздняков О.В. Номінативні процеси в сучасному німецькому молодіжному слензі (системно-квантитативне дослідження словників і періодичних видань): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.04 «Германські мови». Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010. 20 с.

12. Польская Д. М. Язык молодёжи в словаре и тексте (на материале немецкой молодёжной литературы и прессы): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук: специальность 10.02.04 «Германские языки». Смоленск, 2013. 22 с.

13. Россихина М. Ю. Молодежный жаргон в русской и немецкой лексикографии XIX–XXI вв.: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.19 «Русский язык». Брянск, 2009. 20 с.

14. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков. *Вопросы языкознания*. 1992. № 3. С. 94–101.

15. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2009. 18 с.

16. Bell R. T. *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*. London: Batsford, 1976. 324 p.

17. Gumperz J. J. *Language in Social Groups*. Stanford University Press, 1971. 350 p.

18. Labov W. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 347 p.

19. Partridge E. *Slang To-day and Yesterday*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1970. 380 p.

REFERENCES

1. Belikov V. I., Krisin L. P. *Sotsiolingvistika [Sociolinguistics]*. M.: RGGU, 2001. 439 s.

2. Bodnar R. V. *Sotsiolekt pidlitkiv yak subkultura suchasnogo lingvosotsiumu (na materiali angliiskoï movi 90-kh rokiv KhKh – pochatku*

KhKhl stolittya) [The sociolect of teenagers as a subculture of modern linguosocium (based on the material of the English language of the 90s of the 20th – beginning of the 21st century)]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04 «Germanski movi». Kiïv, 2007. 20 s.

3. Bondarenko K. L. Lingvokulturni osoblivosti ukraïnskogo ta angliiskogo slengu [Linguistic and cultural features of Ukrainian and English slang]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.17 «Porivnyalne-istorichne ta tipologichne movoznavstvo». Donetskii natsionalnii universitet. Donetsk, 2007. 19 s.

4. Grabovii P. M. Kognitivni parametri ukraïnskogo molodizhnogo slengu [Cognitive parameters of Ukrainian youth slang]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukraïnska mova». Kiïv, 2010. 20 s.

5. Isaev D. V. Sotsiolingvisticheskaya motivatsiya kak opredelyayushchii faktor razvitiya natsionalnogo varianta (na primere Kanadi) [Sociolinguistic motivation as a determining factor for the development of a national variant (on the example of Canada)]. *Perspektivnie nauchnie issledovaniya v yazikoznanii*: [koll. Monografiya]. M.: Nauka, 2012. С. 31-52.

6. Kopitina N. N. Sotsiolektne osobennosti frantsuzskoi molodezhnoi rechi [Sociolect features of French youth speech]: dis. na soisk. uchen. step. kand. filol. nauk: spetsialnost 10.02.05 «Romanskie yaziki». Belgorod, 2006. 163 c.

7. Korovushkin V. P. Teoreticheskie osnovi kontrastivnoi sotsiolektologii: [Theoretical foundations of contrastive sociolectology]: [monografiya]. Cherepovets: GOU VPO ChGU, 2009. 246 s.

8. Martos S. A. Molodizhnii sleng u movlenneviï strukturi m. Khersona [Youth slang in the speech structure of the city of Kherson]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.01 «Ukraïnska mova». Luganskii natsionalnii pedagogichnii universitet imeni Tarasa Shevchenka. Lugansk, 2006. 21 s.

9. Melezhik K. O. Sotsiolingvistichna variativnist diskursu angliiskogo «realnogo» telebachennya (na materiali realiti shou «Velikii Brat») [Sociolinguistic variability of the discourse of English «reality» television (based on the reality show «Big Brother»)]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stup. kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04 «Germanski movi». Donetsk: DNU, 2010. 21 s.

10. Petrenko A. D. Sotsialnaya stratifikatsiya yazika i problemi sotsiofoneticheskoi variativnosti [Social stratification of language and problems of sociophonetic variability]. *Kultura narodov Prichernomorya*. 2001. № 19. S. 44–51.

11. Pozdnyakov O. V. Nominativni protsesi v suchasnomu nimetskomu molodizhnomu slenzi (sistemno-kvantitativne doslidzhennya slovniv i periodichnikh vidan) [Nominative processes in modern German youth slang (system-quantitative study of dictionaries and periodicals)]: avtoref. dis.. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04 «Germanski movi». Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnikova. Odesa: ONU im. I. I. Mechnikova, 2010. 20 s.

12. Polskaya D. M. Yazik molodyozhi v slovare i tekste (na materiale nemetskoi molodyozhnoi literaturi i pressi): avtoref. dis. na soiskanie uchen. step. kand. filol. nauk: spetsialnost 10.02.04 «Germanskii yazyki». Smolensk, 2013. 22 s.

13. Rossikhina M. Yu. Molodezhnii zhargon v russkoi i nemetskoi leksikografii XIX–XXI vv. [Youth language in the dictionary and text (based on the material of German youth literature and press)]: avtoref. dis. na soisk. uch. step. kand. filol. nauk: spets. 10.02.01, 10.02.19 «Russkii yazyk». Bryansk, 2009. 20 s.

14. Khomyakov V. A. Nekotore tipologicheskie osobennosti nestandartnoi leksiki angliiskogo, frantsuzskogo i russkogo yazykov [Youth jargon in Russian and German lexicography of the 19th–21st centuries]. *Voprosi yazykoznaviia*. 1992. № 3. S. 94–101.

15. Khristenko O. S. Nimetskii molodizhnii sleng: lingvokognitivnii ta sotsiolingvistichnii aspekti) [German youth slang: linguocognitive and sociolinguistic aspects]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04 «Germanski movi». Kiiv, 2009. 18 s.

16. Bell R. T. Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems. London: Batsford, 1976. 324 p.

17. Gumperz J. J. Language in Social Groups. Stanford University Press, 1971. 350 p.

18. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. 347 s.

19. Partridge E. Slang To–day and Yesterday. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1970. 380 s.

УДК 37.018.43:004.7:[81'243+811.112.2]

Методика викладання іноземних мов

**АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ
В КУРСІ «НІМЕЦЬКА МОВА – РІВЕНЬ А 1.1»
ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ «КАМПСТЕР»**

Ледняк Ю. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0003-3621-1582
lednyak.yulya@gmail.com

Ледняк Г. В.

старший викладач кафедри іноземних мов
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0009-0007-1632-4754
lednyak1972@gmail.com

Статтю присвячено аналізу навчальних матеріалів та організації роботи з ними в курсі «Німецька мова – рівень А 1.1», який пропонує освітня онлайн-платформа «Кампстер».

Система неформальної освіти дає можливість задовольняти освітні потреби людей різного віку. Одна з найбільш затребуваних галузей такої освіти – вивчення іноземних мов, що, зокрема, зумовлено розвитком економічних і культурних зв'язків між різними країнами та міграцією населення. Цю нішу заповнюють курси іноземних мов, запропоновані на різних освітніх платформах (наприклад, «Prometheus» і «Кампстер»), онлайн-школи іноземних мов і численні блогери. Курсам на платформах перевагу надають ті, кому потрібен сертифікат, який може бути зараховано як підтвердження підвищення кваліфікації. Проте якість матеріалу та методика роботи з ним в різних курсах може бути дуже різною.

Аналіз курсу «Німецька мова – рівень А 1.1» онлайн-платформи «Кампстер» показав, що до переваг даного курсу належать його безкоштовність (на даний момент), можливість навчатися у зручний для користувача час та в зручному темпі, можливість отримати підтвердження про проходження курсу й сертифікати українською та англійською мовами, зручний інтерфейс.

Основними недоліками є значна кількість некоректних коментарів, наявність в окремих випадках неправильних перекладів слів або речень, проблеми з аудіозаписами в частині курсу, замала кількість тренувальних вправ, необхідних для засвоєння навчального матеріалу.

Для тих, хто обрав для вивчення німецької мови аналізований курс, пропонуються наступні рекомендації: по-перше, завжди перевіряти переклад, користуючись незалежними перевіреними

джерелами; по-друге, за можливості радитися з фахівцями та / або користуватися додатковою літературою (наприклад, довідниками); по-третє, спробувати знайти партнера, з яким створювати та розігрувати діалоги, щоб опрацювати вивчену лексику та граматичні конструкції; по-четверте, додатково звернутися до безкоштовного навчального серіалу відповідного рівня (наприклад, до «Nikos Weg» [3]).

Перспективи дослідження автори статті вбачають в аналізі інших безкоштовних інтернет-ресурсів для вивчення німецької мови (блогів, сервісу LingoHut, додатку Lingualeo та ін.).

Ключові слова: неформальна освіта, вивчення іноземних мов, онлайн-платформа «Кампстер», курс німецької мови, рівень А 1.1.

**ANALYSIS OF EDUCATIONAL MATERIALS AND WORK
ORGANIZATION IN THE COURSE
«GERMAN LANGUAGE – LEVEL A 1.1» OF THE «CAMPSTER»
ONLINE-PLATFORM**

Lednyak Y. V.

*Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor,
Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0003-3621-1582
lednyak.yulya@gmail.com*

Ledniak Y. V.

*Senior Lecturer of the Department of
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0009-0007-1632-4754
lednyak1972@gmail.com*

The article is devoted to the analysis of educational materials and the organization of work with them in the course «German language – level A 1.1» offered by the online educational platform «Campster».

The system of non-formal education makes it possible to meet the educational needs of people of different ages. One of the most popular branches of such education is the study of foreign languages, which is due, in particular, to the development of economic and cultural ties between different countries and population migration. This niche is filled by foreign language courses offered on various educational platforms (for

example, Prometheus and Campster), online foreign language schools, and numerous bloggers. Courses on the platforms are preferred by those who need a certificate that can be counted as proof of advanced training. However, the quality of the material and the method of working with it in different courses can be very different.

The analysis of the course "German language – level A 1.1" of the online platform "Campster" showed that the advantages of this course include its freeness (at the moment), the opportunity to study at a time convenient for the user and at a convenient pace, the opportunity to receive confirmation of completion of the course and certificates in Ukrainian and English, convenient interface.

The main disadvantages are a significant number of incorrect comments, the presence in some cases of incorrect translations of words or sentences, problems with audio recordings in a part of the course, and an insufficient number of training exercises necessary for learning the educational material.

The following recommendations are offered for those who have chosen an analyzed course to study German: first, always check the translation using independent verified sources; secondly, if possible, consult with specialists and / or use additional literature (for example, reference books); thirdly, try to find a partner with whom to create and act out dialogues in order to work out the learned vocabulary and grammatical constructions; fourth, additionally refer to a free educational series of the appropriate level (for example, to "Nikos Weg" [3]).

The authors of the article see research perspectives in the analysis of other free Internet resources for learning the German language (blogs, LingoHut service, Lingualeo application, etc.).

Key words: non-formal education, learning foreign languages, «Campster» online-platform, German language course, Level A 1.1.

Постановка проблеми. Неформальна освіта, або освіта протягом життя, - важлива частина освітнього простору та життя як країни, так і кожної людини, яка хоче бути успішною та прагне задовольнити свої освітні потреби. Д. Д. Плинокос і М. О. Коваленко справедливо зазначають, що «розвиток Internet-комунікацій дав поштовх до розвитку неформальної освіти та зокрема електронного навчання, яке визнано в розвинених країнах як таке, що найбільш резонує з ринком праці та сприяє підвищенню темпів розвитку національної економіки» [2, с. 58].

Одна з найбільш затребуваних галузей такої освіти – вивчення іноземних мов, що, зокрема, зумовлено розвитком економічних і культурних зв'язків між різними країнами та міграцією населення. Цю нішу заповнюють курси іноземних мов, запропоновані на різних

освітніх платформах (наприклад, «Prometheus» і «Кампстер»), онлайн-школи іноземних мов і численні блогери. Таке навчання може бути безкоштовним, що є особливо привабливим для тих людей, які знаходяться в матеріально скрутному становищі. При виборі курсу, як правило, зважають на кількість підписників та відгуки про курс. Курсам на платформах перевагу надають ті, кому потрібен сертифікат, який може бути зараховано як підтвердження підвищення кваліфікації. Проте якість матеріалу та методика його подання на таких курсах може бути різною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значний інтерес вітчизняних науковців до питань неформальної освіти (дослідження В. Андрущенка, Л. Лук'янової, Д. Плинокоса та М. Коваленко, Н. Терьохіної та ін.), аналізу якості матеріалів та специфіці організації вивчення іноземних мов у межах конкретних курсів увага практично не приділялася.

Метою даної статті є аналіз навчальних матеріалів та організації роботи з вивчення німецької мови в межах навчального курсу «Німецька мова – рівень А 1.1» онлайн-платформи «Кампстер». Зазначена мета реалізується в наступних **завданнях**: охарактеризувати специфіку організації опанування німецької мови в аналізованому курсі; дослідити якість запропонованих матеріалів; на підставі отриманих результатів надати загальні рекомендації для майбутніх користувачів.

Виклад основного матеріалу. Німецька мова на сьогодні – одна з найбільш затребуваних серед громадян України іноземних мов. Відповідно до цього суспільного запиту з'явилася величезна кількість пропозицій. Безумовно, найбільш авторитетними курсами з німецької мови є ті, які пропонує Goethe-Institut. Проте, по-перше, більша частина цих курсів – платні, по-друге – їх проходження не підтверджується сертифікатом, тому визначені курси підходять не всім.

Безкоштовні курси німецької мови рівнів А 1.1 – А 2 пропонує інтерактивна платформа для навчання онлайн «Кампстер». Всі, хто успішно закінчив той чи інший курс, отримують підтвердження про відвідування курсів і сертифікати українською та англійською мовами.

У нашій статті ми пропонуємо аналіз матеріалів і методики роботи з ними на основі контенту курсу «Німецька мова – рівень А 1.1». Наша першочергова увага саме до цього рівня зумовлена тим, що від того, як засвоєно основи курсу, буде значною мірою залежати подальше вивчення мови, проте той, хто тільки починає вивчати нову мову, не може абсолютно адекватно оцінити якість матеріалів, побачити помилки, допущені укладачами.

На початку курсу, який розраховано на 30 годин, користувачам дається інформація про те, які знання вони мають отримати та як побудовано курс. Аналізований курс розбито на 4 рівні, в межах яких виділяються кроки – 13, 8, 11 і 10 відповідно. У межах цих кроків є контрольні вправи, правильне виконання яких дозволяє продовжити навчання (кількість таких вправ у кроці залежить від обсягу та складності матеріалу). На кожен крок визначається орієнтовний час, проте, на нашу думку, робиться це довільно.

Перший невеличкий діалог-знайомство користувачам пропонується прочитати, а потім прослухати:

«Jonas: Hallo, ich heiÙe Jonas. Wie heiÙt du?

[Привіт, мене звать Йонас. Як тебе звати?]

Anna: Ich heiÙe Anna!

[Мене звати Анна!]

Jonas: Hallo Anna!

[Привіт Анна!]

(Тут і далі ми посилаємося на відповідний розділ курсу, електронна адреса якого вказана під номером 1 у списку літератури до даної статті.)

Ми вважаємо, що спочатку треба прослухати та повторити, а потім подивитися на текст та спробувати запам'ятати, як пишуть певні слова, адже у користувачів, які не знають правил читання в німецькій мові, виникне ціла низка питань, оскільки в тексті є, наприклад, буквосполучення *ch*, *ei* та специфічна літера *ß* (про помилки, допущені в українському тексті, ми навіть не говоримо).

Потім наводиться ще один невеличкий діалог, в якому додається кілька нових висловів за темою. Після цього розглядаються форми ввічливості з таким коментарем: «Форми ввічливості в німецькій мові отримуються за допомогою займенника *Sie* і закінчення *-en* для дієслів», причому при наведенні курсора на слово «*Sie*» впливає переклад «вона / вони», хоча в даному випадку використана ввічлива форма «Ви» (маємо омоніми; коментар щодо форми дієслова теж викликає питання). Далі йде закріплення матеріалу кроку «Знайомство»: пропонується з аудіозаписом такі фрази:

«Wie heiÙt du? - Як тебе звати?

Wie heiÙen Sie? - Як Вас звати?

Mein Name ist Anna Becker - Мене звать Анна Беккер.

Ihr Name ist Anna Becker – Її звати Анна Беккер.

Schön dich kennenzulernen - Приємно познайомитися!

Schön Sie kennenzulernen - Приємно познайомитися!

(Ввічливо)

Angenehm - Приємно познайомитися»!

На нашу думку, по-перше, треба чітко показати різницю між

першим і третім та другим і четвертим реченнями, для чого запропонувати ще й дослівний переклад: «Як ти зवेशся?», «Як Ви зветесь?», «Моє ім'я – Анна Беккер», «Її ім'я – Анна Беккер». Можна також увести слова «der Vorname» (власне ім'я) й «der Nachname / der Familienname» (прізвище).

До двох наступних речень ми вважаємо доцільним також запропонувати й дослівний переклад: «Приємно з тобою познайомитися», «Приємно з Вами познайомитися», а в перекладі останнього слова-речення «познайомитися» бажано взяти в дужки, адже воно обумовлюється контекстом, а слово «angenehm», яке має значення «приємно, приємний», може використовуватися в різних ситуаціях.

У кроці «Вітання» до фрази «Bis nächstes Mal» спочатку пропонується переклад «Побачимось наступного разу», а тестове питання вже містить дослівний переклад: «Як Ви скажете «До наступного разу» німецькою мовою?», тому ми вважаємо, що краще одразу запропонувати другий варіант.

Третій крок – «Правильний порядок» - передбачає упорядкування реплік діалогу.

В четвертому та п'ятому кроках розглядаються алфавіт і правила читання (пропонується спрощена транскрипція латиницею). Тут є незначні недоліки в коментарях: «Ä вимовляється як е, але як відкрита, «латинська» е»; «подовжене „i“» і т. ін. Літера пишеться та читається, а вимовляється звук, причому останнє слово – чоловічого роду. Звісно, далеко не всі користувачі звернуть увагу на таку «дрібницю», але для нас, наприклад, це важливо. Шостий крок – повторення правил читання (тестова перевірка).

Сьомий крок у цьому рівні – знайомство з особовими займенниками. Восьмий крок містить досить простий тест. Відзначимо два некоректно сформульовані завдання:

«Введіть правильний особовий займенник

Hallo,ichbinLuna.»;

«Наберіть правильну відповідь, щоб речення означало "Я радий зустрітися з тобою".

Schön,dichkennenzulernen.»

Набирати тут нічого не треба – слід правильно розбити набір літер на окремі слова. У другому прикладі є ще один недолік: у завданні дано неправильний переклад фрази, яку користувачі повинні представити як відповідь (у першому кроці бачимо правильний переклад). Подібні речі лише заплутують користувачів.

У наступних чотирьох кроках розглядається категорія роду в німецькій мові. Матеріал відібрано та в цілому представлено непогано, до кроків 10 - 12 серйозних зауважень у нас немає.

Викликають нарікання пояснення з дев'ятого кроку. Укладачі зазначають, що відмінність родів «видно перш за все, коли ми говоримо про визначений або невизначений артикль», після чого наводиться таблиця з прикладами:

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
ein Mann - один чоловік	eine Frau - одна жінка	ein Kind – одна дитина
der Mann - той чоловік	die Frau - ця жінка	das Kind - ця дитина

«Ein і eine є невизначеними артиклями, а der, die і das - визначеними артиклями», - ця фраза після таблиці є єдиним коментарем щодо артиклів.

Якщо людина вже вивчала мову, в якій є артиклі, можливо, їй буде все зрозуміло, якщо ж ні – такий коментар ніякої користі не принесе.

На нашу думку, набагато правильніше було б сказати, що важливим показником роду в німецькій мові є особлива службова частина мови – артикль, після чого стисло показати різницю між означеним і неозначеним артиклями. До того ж, приклади з таблиці свідчать, що за формою неозначені артиклі чоловічого та середнього роду в певних відмінках співпадають, тому й рід за формою артикля в таких випадках точно визначити неможливо.

Є в цьому кроці й інші невдалі коментарі, наприклад:

«При **зміні відмінка іменника**, суфікси для певного відмінка залежать від роду іменника. В рамках цього курсу ми будемо розбиратися зі знахідним і давальним відмінками.

Подивіться на приклади:

Ich kaufe den Regenschirm – Я купую парасольку. (**der** Regenschirm)

Ich nehme die Lampe - Я беру лампу. (**die** Lampe)».

Ми пропонуємо інший варіант коментаря: «Іменники в німецькій мові, як і в українській, змінюються за відмінками. Але в німецькій мові відмінків лише чотири (з ними ми будемо знайомитися пізніше). Артиклі також відмінюються, причому для кожного роду мають свій набір закінчень. Таким чином, в однині артикль може бути показником не тільки роду, але й відмінка».

Крок тринадцятий – тест, який, як і попередній, є доволі

простим, що, з одного боку, створює для користувача ситуацію успіху й мотивує до подальшого навчання, проте з іншого – не дає можливості якісно перевірити ступінь засвоєння матеріалу.

Наступний рівень складається з восьми кроків. Вивчаються форми теперішнього часу дієслова *sein* (дієслову *haben* окрема увага чомусь не приділяється); паралельно вводяться окремі прикметники, які характеризують людину. Потім вводяться іменники на позначення членів родини, вивчаються присвійні займенники, які укладачі неправильно називають прикметниками. Про те, що форма жіночого роду присвійних займенників співпадає з формою множини відповідної особи, не йдеться, хоча приклади далі наводяться. І знову коментар, безграмотний з точки зору лінгвістики: «...в німецькій мові існує зіставлення займенника з іменником, яке залежить від роду іменника...». Займенники (на цей раз частину мови названо правильно) не зіставляються з іменниками, а узгоджуються з ними. Після цього йдуть невеличкий текст про одну родину, маленька (чотири завдання на вибір правильного перекладу із трьох запропонованих варіантів) вправа та тест.

Вісімнадцятий крок називається «Питальна і заперечна форми дієслова *sein*». Проте таких форм просто не існує, а йдеться про загальнозаперечні речення з дієсловом *sein*, в яких використовується заперечення *nicht*, та про питальні речення з дієсловом *sein*, в яких дієслово ставиться на перше місце («Ist es? = Воно є?» та ін.). Далі – новий «шедевр»: після незрозумілого «Важливо зауважити, що в німецькій мові не існує скорочених форм дієслів» пропонується розглянути к приклади речення зі складеним іменним присудком, в якому в ролі іменної частини виступає прикметник. Наведемо лише один із цих прикладів:

«*Ich bin glücklich* :)»

= *Я щасливий*».

Як бачимо, укладачі курсу мали на увазі прикметники у складі присудка, проте заплуталися, намагаючись зіставити явища української та німецької мов.

Після чергового тесту переходимо до дев'ятнадцятого кроку, присвяченого відмінюванню іменників. Укладачі курсу говорять про називний, родовий, давальний та знахідний відмінки, проте ми вважаємо за правильне вживати назви *Nominativ*, *Genitiv*, *Dativ* та *Akkusativ*. Якщо *Nominativ* дійсно можна співвіднести з називним відмінком української мови (в німецькій мові цей відмінок виконує ще й кличну функцію), то з іншими відмінками ситуація не така проста, тому в деяких випадках треба просто запам'ятати, в якому відмінку вживаються іменники після тих чи інших прийменників.

Трохи більше уваги приділяється двом відмінкам - *Dativ* та *Akkusativ*:

вводяться відповідні питальні слова, розглядаються закінчення, пропонується маленька вправа, в якій треба назвати відмінок певного іменника або обрати правильну відмінкову форму. У даній вправі без пояснень вводяться дієслівні форми, над якими ще не працювали: *muss* та *möchte*.

В наступному кроці вивчаються т. зв. «корисні фрази» - наприклад, питання «Woher kommst du?» та деякі інші й відповіді на них (як правило, їх вивчають набагато раніше), опрацьовується діалог, у якому вживаються відповідні фрази (при цьому знов ми бачимо певні проблеми із запропонованим перекладом та відсутність коментарів там, де вони дійсно потрібні); пропонується невеличка вправа тестового характеру. Завершує рівень завдання на упорядкування фраз діалогу.

Протягом наступних двох рівнів (кроки 23 – 42) розглядаються форми множини іменників, кількісні числівники, теперішній час дієслів, дієслова з відокремлюваними префіксами (загальне уявлення), речення із запереченнями, модальні дієслова, продовжується вивчення Dativ та Akkusativ; опрацьовується низка прийменників із просторовим значенням. Користувачі вчать питати про час (наприклад, «Wie spät ist es?») і відповідати на питання, засвоюють назви частин доби, днів тижня, місяців, пів року; опрацьовують такі теми, як «Щоденні види діяльності», «Квартира», «Професії», «В магазині», вчать розповідати про свій стан та про свої прості бажання.

Ми не розглядаємо детально всі кроки цих рівнів, оскільки тут повторюються недоліки, виділені нами раніше. Додаються ще й проблеми з аудіозаписами: в окремих випадках відзначаємо неправильну вимову слів, інтонаційні помилки, невідповідність даних текстів та аудіо до них. Серйозний граматичний матеріал і значна кількість лексики опрацьовуються недостатньо.

Значною перевагою аналізованого курсу є зручний інтерфейс: вбудований словник, можливість поставити питання на форумі, зберегти свої примітки та ін.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. До переваг аналізованого курсу належать його безкоштовність (на даний момент), можливість навчатися у зручний для користувача час та в зручному темпі, можливість отримати підтвердження про проходження курсу та сертифікати українською й англійською мовами, зручний інтерфейс.

2. Основними недоліками ми вважаємо значну кількість некоректних коментарів, наявність в окремих випадках неправильних перекладів слів або речень, проблеми з аудіозаписами в частині курсу, замалу кількість тренувальних вправ, необхідних для

засвоєння навчального матеріалу.

3. Ми вважаємо, що людині, яка не має філологічної освіти та ще самостійно не вивчала іноземні мови, краще взагалі обрати інший варіант. Якщо ж обрано аналізований курс, радимо, по-перше, завжди перевіряти переклад, користуючись незалежними перевіреними джерелами; по-друге, за можливості радитися з фахівцями та / або користуватися додатковою літературою (наприклад, довідниками); по-третє, спробувати знайти партнера, з яким створювати та розігрувати діалоги, щоб опрацьовувати вивчену лексику та граматичні конструкції; по-четверте, додатково звернутися до безкоштовного навчального серіалу відповідного рівня (наприклад, до «Nikos Weg» [3]).

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в аналізі інших безкоштовних інтернет-ресурсів для вивчення німецької мови (блогів, сервісу LingoHut, додатку Lingualeo та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Німецька мова – рівень А 1.1: онлайн-курс – Campster. URL: <https://www.thecampster.com/ua/course/view?id=12031>.

2. Плинокос Д. Д., Коваленко М. О. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 2016. Вип. 29. С. 53 – 60.

3. <https://learngerman.dw.com/uk/nicos-weg/c-57366636>.

REFERENCES

1. Nimetska mova – riven A 1.1: onlain-kurs – Campster. URL: <https://www.thecampster.com/ua/course/view?id=12031>.

2. Plynokos D. D., Kovalenko M. O. Neformalna osvita: teoretychni aspekty i naukovi pidkhody. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2016. Vyp. 29. S. 53 – 60.

3. <https://learngerman.dw.com/uk/nicos-weg/c-57366636>.

УДК 81-115"18/19"

Лінгвістична історіографія

ГОТСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ

Лихачова А. В.

викладач кафедри германської філології

Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого
навчального закладу «Донбаський державний педагогічний
університет»,
вул. Василя Першина, 24, Бахмут, Україна
orcid 0000-0002-4834-0026
e-mail: anzhelikalikhachova@gmail.com

Метою статті є розкриття особливостей дослідження мертвої готської мови у зв'язку з іншими германськими в компаративістиці XIX ст. – початку XXI ст. у контексті генеалогічної класифікації. У роботі застосовано актуалістичний метод. Відзначено, що готська мова є першою з германських мов, якою було написано значні суцільні тексти, що дійшли до нас. Тому поряд з рунічними написами готські писемні пам'ятки дають багатий матеріал для визначення найдавніших закономірностей розвитку германських мов. Є вагомі підстави вважати, що готська мова мала багато спільного з мовами решти східногерманських племен – вандальською, бургундською тощо, про які германістам відомо набагато менше. Оскільки структура готської мови зберігає багато архаїчних рис, аналіз готських текстів становить велику цінність для вивчення давнього періоду історії германських мов.

Стисло описано дослідження готської мови (Я. Грім, А. Шлейхер, М. Єллінек, В. Штрейтберг, Х. Хірт, В. Брауне, В. Краузе, М. М. Гухман, С. Д. Кацнельсон, В. М. Жирмунський, О. С. Кубрякова, Е. А. Макаєв, В. Я. Плоткін та ін.). Авторкою статті акцентовано увагу на тому, що в цілому структура готської мови зберігала багато архаїчних особливостей, що є близькими до рис прагерманської мови. Особливо добре збереглися в готській мові архаїчні риси германської морфологічної системи. Так, у відмінюванні іменників лише в готській мові виразно виступають давні закономірності чергування голосного основи. У системі дієслова найповніше представлені синтетичні форми пасивного стану (медіопасив). Тільки в готській мові був клас редукованих дієслів. У ній збереглися спеціальні форми двоїни. Готська мова ще не знала багатьох інновацій, властивих іншим германським мовам: у фонетиці не розвинулися різні типи умлауту, у морфології не було аналітичних форм минулого часу тощо. Розкрито особливості, спільні в готській мові з північногерманськими. Стисло схарактеризовано готське письмо.

У статті підкреслюється, що історія готів, до якої постійно звертаються мовознавці – дослідники історії готської мови, підтверджує північне (скандинавське) походження готів.

Ключові слова: генеалогічна класифікація індоєвропейських мов, порівняльно-історичне мовознавство, лінгвістична реконструкція, східногерманські мови, готська мова, лінгвоісторіографічний аспект.

THE GOTHIC LANGUAGE IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC GENEALOGY

Lykhachova A. V.

*Teacher of the department of Germanic philology
Horlivka Institute for Foreign Languages of State Higher Educational
Establishment «Donbas State Pedagogical University»
Vasyliia Pershyna Str., 24, Bakhmut, Ukraine
orcid 0000-0002-4834-0026
e-mail: anzhelikalikhachova@gmail.com*

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the study of the dead Gothic language in connection with other Germanic languages in the comparative linguistics throughout the 19th to early 21st centuries in the context of genealogical classification. The work uses the actualist method. It is noted that the Gothic language is the first of the Germanic languages in which significant continuous texts that have come down to us were written. Therefore, along with runic inscriptions, Gothic written monuments provide rich material for determining the most ancient patterns of the Germanic languages' development. There are good reasons to believe that the Gothic language had a lot in common with the languages of the rest of the East Germanic tribes – Vandal, Burgundian, etc., about which Germanists know much less. Since the structure of the Gothic language preserves many archaic features, the analysis of Gothic texts is of great value for the study of the ancient period of the history of the Germanic languages.

The study of the Gothic language is briefly described (J. Grimm, A. Schleicher, M. Jellinek, W. Streitberg, H. Hirt, W. Braune, W. Krause, M. M. Guchman, S. D. Katsnelson, V. M. Zhirmunsky, E. S. Kubryakova, E. A. Makaev, V. Y. Plotkin, etc.). The author of the article focuses on the fact that, in general, the structure of the Gothic language preserved many archaic features that are close to the features of the Proto-Germanic language. Archaic features of the Germanic morphological system are especially well remained in the Gothic language. Thus, in the declension of nouns only in the Gothic language, the ancient regularities of alternation of the vowel stem clearly stand out. In the system of the verb, synthetic forms of the passive state (mediopassiv) are most fully represented. Only in Gothic, there was a class of reduplicated verbs.

Special forms of the dual have been preserved in it. The Gothic language has not yet undergone many changes that are characteristic of other Germanic languages: in phonetics, different types of umlauts did not develop and in morphology, there were no analytical forms of the past tense, etc. Features common to the Gothic and North Germanic languages are revealed. Gothic writing is briefly characterized.

The article emphasizes that the history of the Goths, which is constantly referred to by linguists of the history of the Gothic language, confirms the northern (Scandinavian) origin of the Goths.

Keywords: *genealogical classification of Indo-European languages, comparative-historical linguistics, linguistic reconstruction, the East Germanic languages, the Gothic language, linguohistoriographic aspect.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мертва готська мова, що належить до східногерманських мов, досліджується в межах германістики – науки, об'єктом якої є германські мови. Германістика вивчає походження, розвиток і структуру мов германської групи індоєвропейської сім'ї, їхні взаємні зв'язки, спільні закономірності й тенденції розвитку; германістику цікавить структура германських мов на всіх рівнях і співвідношення цих мов з мовами інших груп індоєвропейської сім'ї.

Одним з важливих завдань германістики є реконструкція давніх германських мовних форм і структурних одиниць, які існували в дописемний період. Велика увага, яку германське мовознавство приділяє давнім епохам мовного розвитку, пояснюється тим, що ціла низка важливих процесів відбувалася в мовах упродовж тривалого часу, і через це в багатьох випадках ті чи ті особливості сучасної будови германських мов не можна пояснити, якщо не вивчати їх у діахронії.

Германське мовознавство ґрунтується на засадах загальної лінгвістики. Воно тісно пов'язане також з такими лінгвістичними дисциплінами, як порівняльно-історичне мовознавство, діалектологія, лінгвістична географія. При цьому германістика постійно користується здобутками суміжних з мовознавством наук – історії, археології, етнографії, історії мистецтва тощо. Останнім часом встановилася традиція розглядати як окремі галузі германського мовознавства скандинавістику, англістику тощо.

Історично германські мови виникли з праіндоєвропейської мови (мови-основи), яка існувала за кілька тисячоліть до н. е. як мова певної сукупності етнічно споріднених індоєвропейських племен. Поширившись на просторах Євразії, індоєвропейці неминуче мушили поділитися на велику кількість племен і племінних союзів. У зв'язку з

цим у мові-основі поступово виникали місцеві відмінності, вирізнялися мовні ареали, на основі яких з часом створювалися окремі діалекти. Діалектне розчленування поступово поглиблювалося, і впродовж тривалого періоду відбувалося перетворення мови-основи на цілу низку окремих споріднених мов. Вважають, що «розпад» праіндоєвропейської мови стався в другому тисячолітті до н. е.

В останній період свого існування праіндоєвропейська мова була вже досить розвиненою й мала порівняно складну будову. Ті індоєвропейські мови, які виділялися з мови-основи, успадкували її фонетичні та граматичні риси, а також досить значний спільний лексичний фонд. «Поділ» праіндоєвропейської мови на діалекти та створення на їх основі різних індоєвропейських мов були наслідком передусім територіального відокремлення певних частин індоєвропейської етнічної спільності.

У західній частині території, на якій жили індоєвропейці, досить рано визначилася певна група діалектів, яку кваліфікують як західний ареал праіндоєвропейської мови. З нього в середині першого тисячоліття до н. е. й виділилася єдність, яка в майбутньому лягла в основу германських мов. Прагерманська мова, зберігаючи основні риси індоєвропейської будови, водночас виробляла специфічні германські особливості, що визначили специфіку майбутніх германських мов і стали основою їхнього дальшого окремого розвитку.

Згідно із сучасною генеалогічною класифікацією, у складі германської групи мов виділяються північногерманська, західногерманська й східногерманська підгрупи, причому у східногерманську підгрупу входять виключно мертві мови. Серед цих останніх найбільш відомі готська, вандальська й бургундська мови.

Готська мова є першою з германських мов, якою було написано значні суцільні тексти, що дійшли до нас. Тому поряд з рунічними написами готські писемні пам'ятки дають багатий матеріал для визначення найдавніших закономірностей розвитку германських мов. Є вагомим підставою вважати, що готська мова мала багато спільного з мовами решти східногерманських племен – вандальською, бургундською тощо, про які германістам відомо набагато менше. Оскільки структура готської мови зберігає багато архаїчних рис, аналіз готських текстів становить велику цінність для вивчення давнього періоду історії германських мов. Завдяки своїй консервативності матеріал готської мови має першорядне значення при побудові порівняльно-історичної граматики германських мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед студій початку ХХІ ст. можна назвати, зокрема, монографію Ж. Фейє

(J. Feuillet) (2014) [11], яка, проте, не є лінгвоісторіографічним дослідженням. Те саме слід сказати про студії таких дослідників, як А. Раткус (A. Ratkus) (2018) [12] і К. Фаллуоміні (C. Falluomini) (2020) [10]. Матеріал лінгвоісторіографічного характеру поданий ними дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Констатуємо, що спеціальних праць лінгвоісторіографічного характеру, присвячених готській мові, у лінгвістиці немає. Проте необхідність таких студій видається очевидною. Цим і зумовлена підготовка для публікації пропонованої статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розкриття особливостей дослідження мертвої готської мови у зв'язку з іншими германськими в компаративістиці XIX ст. – початку XXI ст. у контексті генеалогічної класифікації.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) висвітлити обставини відкриття й дослідження готської мови; 2) показати місце готської мови серед інших германських мов індоєвропейської сім'ї; 3) подати стисло характеристику готської мови на різних рівнях мовної системи; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дати оцінку дослідженням готської мови у світлі завдань сучасної індоєвропейістики.

Методологія дослідження. Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження в статті застосовано актуалістичний метод. Він є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання; без застосування цього методу неможливе існування історіографії будь-якої науки, у тому числі й історіографії лінгвістики [1]. Операційний компонент актуалістичного методу може бути експлікований як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція [там же].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як галузь знання германістика виділилася в XVII ст., коли в германомовних країнах посилювався інтерес до національних пам'яток давньої писемності. Готська мова вводиться в коло германістичних студій (Франциск Юній, перший видавець Срібного кодексу, 1665). Пізніше Дж. Хікс ставить питання про історичні взаємовідношення германських мов, а Л. тен Кате формулює ідею історичних закономірностей їхнього розвитку.

Наукова германістика сформувалася в першій половині XIX ст. Твердження про праіндоєвропейську мову та про виділення з неї шляхом дивергенції прагерманської мови було висунуто у працях

основоположників порівняльно-історичного методу: Ф. Боппа (1791–1867), Я. Грімма (1785–1863), Р. Раска (1787–1832).

Ф. Бопп створив порівняльно-історичну граматику індоєвропейських мов. Порівнюючи головним чином дієвідмінювання індоєвропейських мов (санскриту, давньогрецької мови, латини, готської мови, інших германських мов), Ф. Бопп доводив спільність їхнього походження, встановлював генетично тотожні елементи їхньої граматичної будови, з'ясовував перспективи їх вивчення. Чільне місце у студіях Ф. Боппа посідала готська мова. Німецький дослідник підкреслював її архаїчний характер, близькість до прагерманської мови.

Цю тезу обґрунтовували також Р. Раск і Я. Грімм, які особливу увагу приділяли лексиці й фонетиці готської та інших германських мов. Мертву готську мову було кваліфіковано як східногерманську; у підгрупу східногерманських мов було включено й мертві вандальську та бургундську (Р. Раск і Я. Грімм констатували брак достовірних даних про ці мови). Р. Раск і Я. Грімм сформулювали положення про регулярні звукові відповідності в однокорінних словах і формах споріднених індоєвропейських мов [9, S. 14–17]. Подібні спостереження можна побачити й у студіях Я. Бредсдорфа. Р. Раск, Я. Грімм і Я. Бредсдорф незалежно один від одного сформулювали закон першого германського пересуви приголосних (зокрема, **p > f**, **k > h**, див. приклади нижче), який отримав назву закону Грімма (в україномовних, англomовних та інших джерелах його називають також законом Раска – Грімма). Цей закон вважають видатним відкриттям у царині історичної фонетики германських мов.

Наведемо приклади, що ілюструють закон Раска – Грімма (характерно, що бачимо тут багато прикладів із готської мови). При порівнянні слів германських мов зі словами інших індоєвропейських мов (зокрема латинської, давньогрецької, санскриту) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати таким чином: 1) індоєвропейським глухим проривним **p**, **t**, **k** відповідають у германських мовах глухі щілинні **f**, **þ**, **h**: лат. **plenus**, давньогр. **pleos** – гот. **fulls**, давньоангл. **full**; лат. **pater**, давньогр. **patér** – гот. **fadar**, давньоангл. **father**; лат. **tu**, укр. **mu** – гот. **þu**; лат. **tres**, укр. **mpu** – гот. **þreis**, давньоангл. **þreo**; лат. **canis** – гот. **hunds**, давньоангл. **hund**; лат. **cor**, **cordis** – гот. **hairto**, давньоангл. **heort**; 2) індоєвропейським дзвінким проривним **b**, **d**, **g** відповідають у германських мовах глухі зімкнені **p**, **t**, **k**: укр. **болото**, лит. **balà** – давньоангл. **pōl**; лат. **decem**, укр. **десять** – гот. **taihun**, давньоангл. **tien**; лат. **ego** – нідерл. **ik**; 3) індоєвропейським дзвінким проривним придиховим **bh**, **dh**, **gh** відповідають у германських мовах дзвінкі зімкнені без придиху **b**, **d**, **g**: санскр. **bhrata**, укр. **брат** – гот. **broþar**,

давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

Розвиваючи ідеї основоположників порівняльно-історичного методу, А. Шлейхер (1821–1868) плідно досліджував історію індоєвропейських мов, зокрема германських і серед них – готської. Учений висунув і обґрунтував теорію «родовідного дерева» (із включенням у відповідну схему східногерманських мов: готської, вандальської й бургундської) та поняття «архетипу» («праформи») [13].

Так поступово складалося порівняльно-історичне мовознавство і його чи не основне досягнення – генеалогічна класифікація індоєвропейських мов, у якій чільне місце посіли германські мови і серед них – архаїчна готська.

На якісно новий рівень германістика піднялася в 70-і – 80-і рр. XIX ст., коли дослідники почали приділяти більше уваги дослідженню живих германських мов і лінгвістичній реконструкції прагерманської мови.

У праці В. Шерера «До історії німецької мови» (1868) було здійснено спробу застосувати фізіологічні засади до вивчення фонетики германських мов, зокрема точніше визначити характер звуків давньогерманських мов.

Вивчення живих мов і фізіології звуків справило великий вплив на мовознавство. Дослідження показали, що фонетичні закони (термін *фонетичний закон* належить Ф. Боппу) не припускають випадкових звукових зміщень.

Особливо підкреслювали значення звукових законів германісти останньої третини XIX ст. – так звані молодограматика (учені Лейпцизької лінгвістичної школи). Молодограматика виконали велику роботу з систематизації значного наукового матеріалу. К. Бругман і Б. Дельбрюк у своєму п'ятитомному нарисі «Порівняльної граматики індоєвропейських мов» зробили спробу узагальнити здобутки Лейпцизької школи. На відміну від А. Шлейхера, вони ставили метою не реконструкцію форм праіндоєвропейської мови, а дослідження розвитку мови від первинного до сучасного її стану. У книзі Г. Пауля «Принципи історії мови» (1880) було викладено основи вчення молодограматиків, які вбачали зміст мовного розвитку в дії звукових законів, а також в утвореннях за аналогією.

Під редакцією молодограматика Г. Пауля вийшла капітальна праця «Основи германської філології» в трьох томах (1889), де були докладні розділи з історії германістики, фонетики й граматики германських мов, нариси з історії германських літератур, германського права, міфології, етнографії, етнології германців тощо.

Наприкінці XIX ст. вийшла серія граматик окремих германських мов: готської В. Брауне, давньоанглійської Е. Зіверса тощо.

Залучення до історичного порівняння з живими германськими мовами мертвої готської сприяло високому ступеню достовірності реконструкції. Значних успіхів досягла діалектологія. У кінці XIX ст. з діалектології виділилася лінгвістична географія.

Водночас студіям молодогограматиків були притаманні певні вади. Вивчення германських мов у працях молодогограматиків здебільшого носило односторонній характер, обмежувалося питаннями фонетики й морфології і залишало осторонь розробку питань синтаксису й лексики. Розвиток мови молодогограматики моделювали переважно як прямолінійну трансформацію індоєвропейської прамови.

Розвиток теоретичного мовознавства XX ст., яке змогло подолати вади молодогограматизму, спричинилося до перебудови германістики. Так, у діалектології виявилася помилковість традиційного вчення про збіг меж діалектів з межами поширення давніх германських племен. Хибним постало й традиційне вчення про споконвічне членування германських мов на північний, західний і східний ареали. Дослідження Ф. Маурера (1942) показало, що традиційна класифікація германських мов не пояснює зв'язків готської мови зі скандинавськими мовами, з одного боку, і з південнонімецькими діалектами, з іншого.

По-новому розв'язавши питання про близькостпоріднені зв'язки германських мов, що були різними в різні історичні періоди, В. М. Жирмунський обґрунтував тезу про те, що споконвічно германські мови поділялися на дві групи – північну й південну, причому готська мова разом з іншими «східногерманськими» відносилася до північної групи [4, с. 267–268].

Давні східногерманські мови – готська, вандальська, бургундська та інші – вимерли ще в ранньому Середньовіччі, а їх носії асимілювалися з іншомовним населенням завойованих германцями територій. Від мов вандалів, бургундів, бастарнів дійшли до нас лише окремі слова – імена та назви місцевостей. Тільки готська мова відома нам більш-менш повно завдяки великим зв'язним текстам, що дійшли до наших днів.

Зусиллями М. Єллінека (M. Jellinek), В. Штрейтберга (W. Streitberg), Х. Хірта (H. Hirt), В. Брауне (W. Braune), В. Краузе (W. Krause), М. М. Гухман, С. Д. Кацнельсона, В. М. Жирмунського, О. С. Кубрякової, Е. А. Макаєва, В. Я. Плоткіна та інших дослідників було внесено важливі уточнення в характеристику готської мови на фонологічному, дериваційному, морфологічному й синтаксичному рівнях.

Зазначимо, які особливості готської мови було встановлено та схарактеризовано кількома поколіннями германістів.

У цілому структура готської мови зберігала багато архаїчних особливостей, що є близькими до рис прагерманської мови. Особливо добре збереглися в готській мові архаїчні риси германської морфологічної системи. Так, у відмінюванні іменників лише в готській мові виразно виступають давні закономірності чергування голосного основи. У системі дієслова найповніше представлені синтетичні форми пасивного стану (так званий медіопасив). Тільки в готській мові був клас редукованих дієслів. У ній збереглися спеціальні форми двоїни. Готська мова ще не знала багатьох інновацій, властивих іншим германським мовам: у фонетиці не розвинулися різні типи умлауту, у морфології не було аналітичних форм минулого часу тощо.

Схарактеризуємо зазначені особливості готської мови докладніше.

Фонологічна система готської мови, відновлювана для епохи створення готської писемності, характеризується архаїчністю системи голосних і приголосних. У цілому фонологічна система готської мови була близька прагерманській [7, с. 14]. Архаїчною була, зокрема, підсистема голосних і підсистема шумних приголосних фонем. Реконструюється, зокрема, позиційне чергування дзвінких проривних і дзвінких щілинних, лабіовелярні *hw* і *kw*, дуже обмежена кількість комбінаторних змін голосних [там же, с. 15].

Готська орфографія не дає послідовного розрізнення довготи/короткості голосних і не виділяє наголошені склади. Тому особливості готського короткого і довгого вокалізму та наголоси встановлюються на підставі даних самої готської мови із залученням порівняльно-історичного матеріалу інших давньогерманських мов [3, с. 314–316].

Крім того, у готській мові існувало три дифтонги:

ái	[a]	+	[i]	láisjan 'навчати'
áu	[a]	+	[u]	áuso 'вухо'
iu	[i]	+	[u]	diups 'глибокий'

Це трактування, висунуте Я. Гріммом [9, S. 27], залишається дискусійним. З погляду В. М. Жирмунського, диграфи *ái*, *áu* споконвічно позначали дифтонги, які з часом перейшли в монофтонги, що знайшло відбиття в діалекті Вульфіли – перекладача Біблії [3, с. 322–325].

Для готської мови реконструюється сильний динамічний наголос на першому складі [7, с. 78].

Словотворення в готській мові здійснювалося за допомогою суфіксації, префіксації, та внутрішньої флексії [5, с. 15–146].

З погляду морфології готська була мовою флективного типу. Для системи відмінювання характерні: диференціація за типом основи залежно від основотвірного суфікса, наявність трьох родів (чоловічого, жіночого й середнього), категорії числа (у готській була одинина, множина й релікти двоїни), чотирьох відмінків (називного, родового, давального, знахідного; в однині вживався й кличний відмінок). У системі прикметника спостерігаються сліди диференціації за типом основи, сильний і слабкий тип відмінювання, три ступені порівняння. Серед займенників зафіксовано особові, присвійні, вказівні, відносні, питальні, неозначені. У системі дієслова розрізняються сильні дієслова (де граматичні значення виражаються засобами «внутрішньої флексії»), слабкі дієслова (граматичні значення виражаються за допомогою суфіксації), неправильні дієслова. Спеціальної форми майбутнього часу не було. До іменних форм належали інфінітив і дієприкметники теперішнього й минулого часу. Артиклів у готській мові не було; артиклетодібне вживання вказівного займенника було зумовлено орієнтацією готських текстів на давньогрецькі зразки [2, с. 81–179; 11, р. 28–392; 12].

Специфіка готського синтаксису в цілому була зумовлена перекладним характером текстів (орієнтацією перекладача на давньогрецькі й латинські моделі). Водночас структура простого речення в готській у найважливіших ознаках збігається зі структурою речення в інших германських мовах. У готській мові вживалися двоскладні й односкладні речення. У функції підмета виступали іменник, займенник, субстантивовані прикметники та прислівники, інфінітив. Присудок у готській мові був простим і складеним (іменним або дієсловним). Порядок слів був вільним. Синтаксис складнопідрядного речення характеризується численними структурними зразками. Уживалися абсолютні конструкції (які не завжди були зумовлені давньогрецьким оригіналом): абсолютний давальний, абсолютний знахідний, абсолютний називний. Часто вживалася конструкція *accusativus cum infinitivo* [14, S. 141–206; 2, с. 180–259; 11, р. 393–431].

Лексика готської мови зберігає близькість до прагерманського словника, хоча в низці випадків спостерігаються інновації, зумовлені очевидно, відокремленим становищем готської серед інших германських мов. У готській мові є певний пласт лексичних запозичень з латини й давньогрецької. Багато цих запозичень датується дописемним періодом (іноді, судячи з непрямих даних,

через посередництво інших мов). До дописемної епохи належать і деякі запозичення зі слов'янських мов. З іншого боку, готська послужила джерелом лексичних запозичень у слов'янські мови (пор. давньор. **мечь, шоломъ, дългъ, хлѣбъ, хлѣвъ** тощо) [14, S. 34–67; 2, с. 12–44].

Як відзначають дослідники, у готській мові є деякі особливості, спільні з північногерманськими мовами, а саме: 1. Германська група **-jj-** після короткого наголошеного голосного переходить у готській у **-ddj-**; у скандинавських мовах – у **-ggj-**. У західногерманських мовах цього переходу немає, пор.: гот. **twaddje** (двох), д. ісл. **tweggja** – д. в. нім. **zweio**. 2. Германська група **-ww-** після короткого наголошеного голосного в західногерманських мовах зберігається, а в готській і в скандинавських переходить в **-ggw-**, пор.: гот. **triggws**, д. ісл. **tryggr** (вірний) – д. в. нім. **triuwe**, д. англ. **treowe**. 3. Друга особа однини минулого часу сильних дієслів утворюється в готській і в північногерманських мовах від кореня другої основної форми дієслова за допомогою закінчення **-t**; у західногерманських мовах ця форма утворюється від кореня третьої основної форми із закінченням **-i**, пор.: гот. **namt**, д. ісл. **namt** (ти взяв) – д. в. нім. **nami**, д. англ. **nome**. 4. У готській і скандинавських мовах існує тип слабкої відміни прикметників з основою на **-in**. У західногерманських мовах такого типу немає. 5. Тільки в готській і в північногерманських мовах є група дієслів на **-na** (**n**) з неперехідним зворотним значенням, пор.: гот. **fullnan**, д. ісл. **fullna** (наповнюватися), гот. **gawaknan**, д. ісл. **vakna** (покидатися) [2, с. 81–179; 7, с. 45–59; 11, р. 28–392; 12].

Ці та деякі інші спільні особливості у фонетиці, морфології й лексиці свідчать про давню спорідненість готської й скандинавських мов, що підтверджує тезу про північногерманське походження готів. Є деякі спільні риси в готській мові із західногерманськими мовами, зокрема з давньоверхньонімецькою, але вони виникли пізніше, коли після переселень на континенті готи ввійшли в контакт із західними германцями [7, с. 101–103].

Як відзначав ще Франциск Юній, готське письмо було створене в IV ст. єпископом Вульфілою (Ульфілою) (бл. 311 р. – бл. 383 р.) під час християнізації готів, які населяли територію нижнього Дунаю. Використовувалося це письмо для написання літургійних книг. В основі готського письма лежить давньогрецький алфавіт. Під впливом латинського алфавіту (після переселення готів до Італії та Іспанії) написання літер стало більш прямим. За своїм характером готське письмо є маюскульним [14; 6; 10].

Готам також приписують два рунічні написи: а) на персні з П'єтроаси (Румунія) і б) на вістрі списа, знайденого в районі Ковеля, але з приводу їхнього готського характеру висловлюються й сумніви.

Готи дотримувалися аріанства – віровчення, засудженого християнською церквою. Коли готи прийняли католицизм і римський обряд богослужіння, готське письмо й готська мова були вилучені з ужитку [14; 6; 10].

Переклад Біблії, який здійснив єпископ Вульфїла, вважається основною пам'яткою готської мови й готської писемності. Збереглося п'ять Біблій V–VI ст., у тому числі славнозвісний «Срібний кодекс» VI ст. У розпорядженні германістів опинилося також кілька дрібних готських пам'яток: уривок з коментаря до євангелія від Іоанна (8 аркушів), уривки готського календаря, окремі готські глоси до латинських текстів тощо [14; 6; 10].

Отже, початок готської писемності відносять до IV ст. – періоду перебування вестготів у Дакії й Мезії, але найвищого розквіту (хоч і недовгого) вона досягла в часи існування остготського королівства в Італії [14; 6; 10].

Як відомо, готський алфавіт складається з 27 знаків. З давньогрецькою традицією пов'язане використання диграфів для позначення монофтонгів, а також літер із числовим значенням. Зображення деяких літер бере початок у латиниці. На думку дослідників, готське письмо у цілому добре відповідає системі фонем готської мови: пор. уживання спеціальних графем для позначення лабіовелярних *hw* і *kw*, позначення однією графемою дзвінких проривних приголосних та їхніх щілинних варіантів. Звукове значення низки графем (зокрема, *ai*, *au*, *g*) остаточно не встановлено [8].

Історія готів, до якої постійно звертаються мовознавці – дослідники історії готської мови, підтверджує північне (скандинавське) походження готів і складний історичний шлях готів, включаючи християнізацію.

Східні германські племена, що перебували далеко від сфери римської культури, вели рухливий спосіб життя. Саме переміщення східних германців послужили початком «великого переселення народів».

Особливо важливу роль тут відіграли готи. В епоху Таціта готи жили на узбережжі Балтійського моря по нижній течії Вісли. За переказами, про які повідомляє готський історик Йордан (за походженням остгот, жив у VI ст.), вони прийшли на континент «з острова Скандза», тобто зі Скандинавії. На півдні Скандинавського півострова справді, навіть уже в історичну епоху, жило плем'я гаутів, яке було, напевно, спорідненим з готами. Готами (*gotar*) називали себе також мешканці острова Готланд.

Більшість германістів погоджується в тому, що готи й інші східногерманські племена (вандали, бургунди, бастарни, герули, ругії, скіри) спочатку входили до північної (скандинавської) групи

германських племен. У III–I ст. до н. е. готи переселилися з південної частини Скандинавського півострова на балтійське узбережжя між Одрою й Віслою, де їх і застають античні письменники (Цезар, Тацит та інші) по сусідству з племенами балтійськими (айсти) та слов'янськими (венеди).

У II ст. н. е. готи рушають на південь і на початку III ст. з'являються в Причорномор'ї, де розселяються по степах від Дніпра до Дунаю, вийшовши на східні кордони Римської імперії. Тут вони мешкали близько 150 років, розпавшись на дві племінні групи: західну, що звалася *візиготи* (Visigoti), і східну, що мала назву *остроготи* (Austrogoti). Ці назви були пізніше переосмислені й набрали форми відповідно «вестготи» і «остготи».

Близько 250 р. готи увійшли на територію Криму.

Рано прийнявши християнство від візантійських місіонерів, кримські готи упродовж багатьох століть користувалися відносною автономією, номінально перебуваючи спершу під владою Візантії, а пізніше під владою хазар, татар і турків.

Цікаво, що мова кримських готів зберігалася ще в XVI ст. У 1560–1562 рр. фламандець Бусбек зустрів у Константинополі кількох кримських готів і записав від них 86 слів і кілька речень готською мовою. Це поки що єдине джерело, звідки ми маємо відомості про кримську готську мову. На думку дослідників, кримські готи зберігали свою етнічну відмінність до XVIII ст.

На схід від Дністра, за свідченням Йордана, у середині IV ст. склався великий міжплемінний союз, куди входили сармати, слов'яни, скіфи та інші племена, але керівна роль належала готам. У 375 р. зі сходу прийшли гунни й розгромили готський союз.

Під натиском гуннів вестготи в 376 р. перейшли Дунай і вступили в римську провінцію Мезію (тепер Болгарія). У 378 р. у битві біля Адріанополя вестготи розгромили римське військо. Імператор Валент, який його очолював, загинув.

Новий імператор Феодосій I домовився з вестготами й оселив їх на Балканах. Тут частина вестготів прийняла християнство у формі аріанства, яке пізніше було засуджене в Візантії як єретичне. Саме в цей час готський єпископ Вульфїла переклав готською мовою євангелія.

Після смерті Феодосія Римська імперія поділилася на Східну й Західну частини, між якими точилася запекла боротьба. Східний імператор нацьковував вестготів проти Західної Римської імперії.

410 року вестготи взяли Рим. Пізніше вони перейшли в Південну Галлію, де в 419 р. створили перше варварське королівство на території Римської імперії – Аквітанію. Вестготське королівство існувало до 711–713 рр.

Германські племена неухильно просувалися вглиб Римської імперії. Вона ставала все більш і більш слабкою. На початку V ст. імперія остаточно розпалася під натиском германців.

Остготи разом з гуннами брали участь у походах проти римлян. У першій третині V ст. король Аттіла об'єднав гуннів і повів їх у похід на західну Галлію. 15 червня 451 р. на Каталаунських полях сталася славнозвісна «битва народів». На боці римлян билися вестготи, бургунди, франки, на боці гуннів – остготи, сармати й інші племена. Аттіла зазнав у цій битві поразки. Гуннське королівство розпалося.

Східногерманські племена вандалів і свевів знялися з місця майже одночасно з готами. 429 року під тиском вестготів вандалі переправилися на узбережжя Північної Африки, де створили власне королівство. Воно було знищене в 533–534 рр. військом візантійського імператора Юстиніана. Схеви поступово розчинилися в населенні Іспанії.

У 476 р. германський воєначальник Одоакр оголосив себе королем Італії. Але владарював він недовго: 488 року в Італії з'явилися остготи. Вождь остготів Теодорік перемиг Одоакра і став сам царювати в Італії. Та відразу після смерті Теодоріка остготське королівство в Італії було вигублене з корінням і насінням візантійцями. Остготи частково були знищені, частково змішалися з рештою населення Італії.

Для історії готів та інших давніх германців, для вивчення їхніх мов має велике значення дослідження назв місцевостей (топонімів), імен і прізвищ (антропонімів). У деяких випадках, коли від тієї чи іншої германської мови не лишилося ніяких писемних пам'яток, ці назви становлять єдине джерело, за яким можна скласти хоч приблизне уявлення про характер цієї мови. Велику користь приносять також дані археології, даючи змогу проникнути глибше в доісторичне минуле й відновити ті його етапи, від яких ми не маємо писемних джерел.

Висновки з дослідження. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) готську мову було введено в коло германістичних студій в XVII ст. (Франциск Юній, 1665). Дж. Хікс поставив питання про історичні взаємовідношення германських мов, а Л. тен Кате сформулював ідею історичних закономірностей їхнього розвитку; 2) наукова германістика сформувалася в першій половині XIX ст. (Ф. Бопп, Я. Грімм, Р. Раск, А. Шлейхер та ін.). Перші компаративісти особливу увагу приділяли лексиці й фонетиці готської та інших германських мов; було сформульовано закон Раска – Грімма. Мертву готську мову було кваліфіковано як східногерманську; у підгрупу східногерманських мов було включено й мертві вандальську та бургундську; 3) на якісно

новий рівень германістика піднялася в 70-і – 80-і рр. XIX ст., коли дослідники почали приділяти більше уваги дослідженню живих германських мов і лінгвістичній реконструкції прагерманської мови (Лейпцизька лінгвістична школа молодогограматиків). Залучення до історичного порівняння з живими германськими мовами мертвої готської сприяло високому ступеню достовірності реконструкції. Водночас вивчення германських мов у працях молодогограматиків здебільшого носило односторонній характер, обмежувалося питаннями фонетики й морфології. Розвиток мови молодогограматики моделювали переважно як прямолінійну трансформацію індоєвропейської прамови; 4) розвиток теоретичного мовознавства XX ст., яке змогло подолати вади молодогограматизму, спричинилося до перебудови германістики. Виявилася помилковість традиційного вчення про збіг меж діалектів з межами поширення давніх германських племен. Хибним постало й традиційне вчення про споконвічне членування германських мов на північний, західний і східний ареали (Ф. Маурер). Було обґрунтовано тезу про те, що споконвічно германські мови поділялися на дві групи – північну й південну, причому готська мова разом з іншими «східногерманськими» відносилася до північної групи (В. М. Жирмунський); 5) зусиллями германістів було реконструйовано готську мову на фонологічному, лексичному, дериваційному, морфологічному й синтаксичному рівнях (М. Єллінек (M. Jellinek), В. Штрейтберг (W. Streitberg), Х. Хірт (H. Hirt), В. Брауне (W. Braune), В. Краузе (W. Krause), М. М. Гухман, С. Д. Кацнельсон, В. М. Жирмунський, О. С. Кубрякова, Е. А. Макаєв, В. Я. Плоткін та ін.); було розкрито особливості, спільні в готській мові з північногерманськими; 6) значну увагу в студіях германістів було приділено характеристиці готського письма; 7) германісти – дослідники готської мови – постійно звертаються до історії готів, яка підтверджує північне (скандинавське) походження готів.

Перспективи подальших лінгвістичноісторіографічних розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні інших давніх «мертвих» мов індоєвропейської сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глуценко В. А., Роман В. В., Руденко М. Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
2. Гухман М. М. Готский язык. М. : Либроком, 2012. 294 с.

3. Жирмунский В. М. Готские *ai*, *au* с точки зрения сравнительной грамматики и фонологии. *Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание*. Л. : Наука, 1976а. С. 313–326.

4. Жирмунский В. М. Существовал ли общегерманский язык-основа? *Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание*. Л. : Наука, 1976б. С. 253–277.

5. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа : на материале германских языков. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 328 с.

6. Лефтерова О. Л. Готське письмо. *Енциклопедичний словник класичних мов* / за ред. Л. Л. Звонської. К. : Київський університет, 2017. С. 134–135.

7. Плоткин В. Я. Эволюция фонологических систем : на материале германских языков. М. : Наука, 1982. 129 с.

8. Смирницкая О. А. Готское письмо. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. М. : Сов. энциклопедия, 1990. С. 111–112.

9. Grimm J. *Deutsche Grammatik*. Göttingen, 1822. Bd. 1. 122 s.

10. Falluomini C. Traces of Wulfila's Bible Translation in Visigothic Gaul. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*. 2020. Bd. 80. S. 5–24.

11. Feuillet J. *Grammaire du gotique*. Paris : Honoré Champion, 2014. 441 p.

12. Ratkus A. Weak adjectives need not be definite : the evidence of variation in Gothic. *Indogermanische Forschungen*. 2018. Bd. 123. S. 1–38.

13. Schleicher A. *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Weimar, 1861–1862. Bd. 1. XLI, 624 s.

14. Streitberg W. *Gotisches Elementarbuch*. Heidelberg, 1920. 350 S.

REFERENCES

1. Hlushchenko V. A., Roman V. V., Rudenko M. Yu. Do pytannya pro aktualistychnyy metod yak metod studiy iz linhvistychnoyi istoriohrafii [On the question of the actualistic method as a method of studies on linguistic historiography]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiya. 2020. № 45. T. 1. S. 90–93.

2. Guhman M. M. *Gotskij jazyk* [The Gothic Language]. M. : Librokom, 2012. 294 s.

3. Zhirmunskij V. M. Gotskie *ai*, *au* s tochki zrenija sravnitel'noj grammatiki i fonologii [Gothic *ai*, *au* in terms of comparative grammar and phonology]. *Zhirmunskij V. M. Obshhee i germanskoe jazykoznanie*. L. : Nauka, 1976a. S. 313–326.

4. Zhirmunskij V. M. Sushhestvoval li obshhegermanskij jazyk-osnova [Did the Germanic proto-language exist]? *Zhirmunskij V. M. Obshhee i germanskoe jazykoznanie*. L. : Nauka, 1976b. S. 253–277.
5. Kubrjakova E. S. Osnovy morfologicheskogo analiza : na materiale germanskijh jazykov [Principles of morphological analysis : on the material of the Germanic languages]. M. : Izd-vo LKI, 2008. 328 s.
6. Lefterova O. L. Hots'ke pys'mo [Gothic script]. *Entsyklopedychnyy slovnyk klasychnykh mov / za red. L. L. Zvons'koyi*. K. : Kyyivs'kyy universytet, 2017. S. 134–135.
7. Plotkin V. Ja. Jevoljucija fonologicheskijh sistem : na materiale germanskijh jazykov [The evolution of phonological systems : on the material of the Germanic languages]. M. : Nauka, 1982. 129 s.
8. Smirnitskaja O. A. Gotskoe pis'mo [Gothic script]. *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' / gl. red. V. N. Jarceva*. M. : Sov. jenciklopedija, 1990. S. 111–112.
9. Grimm J. Deutsche Grammatik. Göttingen, 1822. Bd. 1. 122 s.
10. Falluomini C. Traces of Wulfila's Bible Translation in Visigothic Gaul. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*. 2020. Bd. 80. S. 5–24.
11. Feuillet J. Grammaire du gotique. Paris : Honoré Champion, 2014. 441 p.
12. Ratkus A. Weak adjectives need not be definite : the evidence of variation in Gothic. *Indogermanische Forschungen*. 2018. Bd. 123. S. 1–38.
13. Schleicher A. Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Weimar, 1861–1862. Bd. 1. XLI, 624 s.
14. Streitberg W. Gotisches Elementarbuch. Heidelberg, 1920. 350 S.

УДК 378.091.214.18:821.162.1(091)

Польська література

**НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ШИРОКОГО ВИБОРУ
(на матеріалі презентацій курсів з історії польської літератури)**

Маторіна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри
полоністики і перекладу факультету філології та журналістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025
n.m.matorina@gmail.com*

У статті йдеться про дисципліни широкого вибору згідно з пропозицією ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна), які є частиною вибіркового складника навчальних планів усіх освітніх програм. Такі дисципліни сприяють створенню для здобувачів вищої освіти власної індивідуальної освітньої траєкторії – персонального шляху реалізації особистісного потенціалу, що формується з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Отже, об'єктом дослідження наукової розвідки є дисципліни широкого вибору, предметом обрано історію польської літератури, яку авторка статті пропонує вивчати в курсах «Сучасна польська література для молоді» й «Польські письменники – лауреати Нобелівської премії» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) і «Сучасна польська література в українськомовних перекладах», «Польські лауреати Нобелівської премії» (другий (магістерський) рівень вищої освіти). Оприлюднено інформацію щодо змістовного наповнення презентацій окреслених навчальних дисциплін, які розміщені на сайті університету. Перспективним подальших наукових розвідок вважаємо комплексне прикладне дослідження індивідуальної освітньої траєкторії, індивідуальної освітньої програми й індивідуального освітнього маршруту як взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів навчального процесу, що вможливорює реалізацію особистісно-фахового потенціалу здобувачів вищої освіти, який вони обрали згідно зі своїми потребами, мотивами, здібностями та можливостями для досягнення важливих освітніх результатів.

Ключові слова: дисципліна широкого вибору, індивідуальна освітня траєкторія, презентація навчальної дисципліни, польська література.

Matorina N. M.

*Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Doctoral Applicant of the Department of Polonistics and Translation of the Faculty of Philology and Journalism, Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025
n.m.matorina@gmail.com*

---

orcid 0000-0001-6012-5663
Scopus-Author ID: 57290990800

EDUCATIONAL DISCIPLINES OF A WIDE CHOICE **(based on presentations of courses on History of Polish Literature)**

The article deals with disciplines of a wide choice according to the proposal of Donbas State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine), which are part of the selective component of the curricula of all educational programs. Such disciplines help applicants for higher education to create their individual educational trajectory – a personal way of realizing the applicant’s personal potential, which is formed taking into account his/her abilities, interests, needs, motivation, opportunities, and experience, based on the applicant’s choice of types, forms, and pace of education, subjects of educational activities and educational programs offered by them, educational disciplines and their level of complexity, methods, and means of education. Therefore, the object of study of scientific intelligence is a wide choice of disciplines, the subject of which is the history of Polish literature, which the author of the article offers to study in the courses of «Modern Polish Literature for Young People» and «Polish Writers – Nobel Prize Laureates» (the first (bachelor’s) level of higher education) and «Modern Polish Literature in Ukrainian Translations» and «Polish Nobel Laureates» (the second (master’s) level of higher education). Information about the content of the presentations of the outlined academic disciplines, which are posted on the university’s website, has been made public. The information about the content of the presentations of the outlined academic disciplines, which are posted on the university’s website, has been made public. The perspective of further studies by the author of the article is a comprehensive applied study of an individual educational trajectory, an individual educational program, and an individual educational route as interconnected and mutually conditioned components of the educational process, which determines the personal path of realizing the personal and professional potential of applicants for higher education, which they chose in accordance with their needs, motives, abilities, and opportunities to achieve educational results that are important to them.

Keywords: *discipline of wide choice, individual educational trajectory, presentation of educational discipline, Polish literature.*

Постановка проблеми. Вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у

закладі вищої освіти у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією. Вища освіта у ХХІ столітті не є рівнозначною програмою для всіх здобувачів, яку лише «завантажують» у пам'ять. Сьогодення передбачає розкриття здібностей особистості, можливість максимально вигідно обрати майбутню професію й підготуватися до конкуренції на ринку праці: сучасна вища школа – не для того, щоб усі здобувачі вищої освіти мали однаковий мінімум знань, а для того, аби вони змогли отримати потрібне саме для свого особистісного подальшого фахового становлення. Основним підґрунтям для цього є індивідуальна освітня траєкторія – «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [6, с. 6], основним компонентом для опанування якої є т. зв. дисципліни широкого вибору. Вочевидь набуття вищої освіти такого спрямування посприяє вихованню успішної в глобалізованому суспільстві, всебічно розвиненої, самостійної, самодостатньої особистості, яка буде керуватися в подальшому власними знаннями, досвідом і переконаннями.

Аналіз останніх досліджень. Особливості організації індивідуальної освітньої траєкторії (далі ІОТ) здобувача в умовах сучасних закладів освіти досліджують такі науковці: Г. Балл, С. Березенська, І. Бех, О. Бондаревська, Е. Зеєр, І. Козубовська, Т. Коростіянець, І. Краснощок, В. Кремень, О. Нешерет, Н. Олійник, Т. Олійник, Т. Осипова, О. Пехота, О. Пометун, Т. Руденко, Г. Селевко, Е. Симанюк, П. Сисоєв, І. Якиманська та ін.¹ Аналіз публікацій з окресленої проблеми засвідчує, що здебільшого ІОТ вивчають у теоретичному аспекті, переважно йдеться про індивідуальну освітню траєкторію учнів у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти. Проблема організації ІОТ здобувачів вищої освіти, зокрема й у прикладному аспекті, на нашу думку, є недостатньо вивченою. Це засвідчує **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Метою статті є онтологізація матеріалів для презентацій навчальних дисциплін широкого вибору «Сучасна польська література для молоді» й «Польські письменники – лауреати

---

¹ У списку літератури до наукової розвідки зазначаємо лише праці тих науковців, які слугували джерельною базою пропонованого дослідження, зокрема статтю І. П. Краснощок [2].

Нобелівської премії» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) і «Сучасна польська література в українськомовних перекладах» і «Польські лауреати Нобелівської премії» (другий (магістерський) рівень вищої освіти) у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна).

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) дослідити змістове наповнення термінопонять *індивідуальна освітня траєкторія* і *дисципліна широкого вибору*; 2) узагальнити інформацію, знання й досвід, асоційовані з окресленою в науковій розвідці проблемою; 3) схарактеризувати основні особливості навчальних курсів широкого вибору, репрезентованих у розвідці; 4) окреслити роль і значення вивчення дисциплін широкого вибору в формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти, а також компетентностей майбутніх фахівців, які вони набувають у складних умовах під час війни та застосовуватимуть у повоєнній відбудові України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізацію права здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів освіти на індивідуальну освітню траєкторію навчання з урахуванням власного потенціалу, особистісного росту, своїх фахових інтересів та освітньо-культурних запитів у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» гарантує «Положення про формування індивідуальної освітньої траєкторії студента...» [7]. У «Положенні про розроблення навчальних планів та реалізацію вибіркової варіативної складової навчальних планів...» ДДПУ зазначено: «Для набуття здобувачами соціальних навичок (soft skills) на кожному курсі, крім першого, у семестрі з парним номером має бути зарезервовано одну позицію для навчальної дисципліни широкого вибору. Обсяг такої дисципліни становить 3 кредити, форма контролю – залік. Для другого (магістерського) рівня вищої освіти така дисципліна планується у 2 семестрі» [6, с. 11].

Кожна дисципліна широкого профілю доступна для всіх здобувачів вищої освіти без обмежень; має силабус, робочу програму, супроводжувану дистанційним курсом; передбачає навчання завдяки лекції-візуалізації, інтерактивній лекції, навчальній дискусії, мультимедійній презентації, індивідуальній презентації, практичним заняттям, зокрема обговоренню та взаємооцінюванню здобувачами вищої освіти виконаних практичних завдань, творчим проектам, тестовим технологіям тощо. Дисципліни широкого вибору вивчають у збірних групах.

Перше знайомство здобувачів вищої освіти ДДПУ з дисциплінами широкого вибору відбувається завдяки заздалегідь

підготовленими викладачами вишу презентаційними матеріалами, які розміщені на сайті університету.

Оприлюднюємо інформацію щодо оформлення презентацій дисциплін широкого вибору «Сучасна польська література для молоді», «Польські письменники – лауреати Нобелівської премії» (для бакалаврів) і «Сучасна польська література в українськомовних перекладах», «Польські лауреати Нобелівської премії» (для магістрів).

Структурні компоненти документа (можуть варіюватися):
1. Титульний лист. 2. Рекламні матеріали. 3. Забезпечення курсу. 4. Анотація до дисципліни. 5. Мета вивчення дисципліни; основні завдання, компетентності; очікувані результати навчання. 6. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни. 7. Додаткова інформація (за потреби). 8. Чому рекомендуємо обрати саме цей курс? (замість висновків).

Розглянемо докладніше презентацію курсу «Польські лауреати Нобелівської премії» (другий (магістерський) рівень вищої освіти).

Слайд 1

Польські лауреати Нобелівської премії

Polscy laureaci Nagrody Nobla

Нобелівська премія – це визнання не тільки для окремого науковця, політика чи письменника, а також величезна честь для його країни.

Слайд 2¹

РЕКЛАМА (замість вступу)

Республіка Польща (пол. Rzeczpospolita Polska) – наш близький сусід, країна з багатою історією та різноманітною культурною спадщиною. Вочевидь ми багато чого про неї знаємо хоча б зі шкільних уроків географії, історії, зарубіжної літератури чи з власного досвіду поїздок до цієї країни. Та в нашому курсі ми спробуємо вас

---

¹ Для більшого унаочнення репрезентованих презентацій у кінці матеріалів цієї презентації оприлюднено зміст окремих слайдів і для інших дисциплін широкого вибору.

здивувати й розповісти такі факти про Польщу, зокрема про польських лауреатів Нобелівської премії, яких ви могли не знати раніше або не надавали цьому значення.

Для початку пропонуємо перевірити знання про Польщу.

Тест на ерудицію «Перевірте свої знання про Польщу й польських лауреатів Нобелівської премії» (відповідь – *так* чи *ні*).

1. Поляків вважають однією з найосвіченіших націй.

2. Нобелівська премія – одна з найпрестижніших міжнародних премій, яку щодвароки присуджують за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства.

3. Польща – країна Нобелівських лауреатів.

4. Поляки виграли 20 Нобелівських премій.

5. Серед польських лауреатів Нобелівської премії першість належить письменникам: вони здобували її чотири рази.

[Відповіді: 1. Так. 2. Ні: це щорічна премія. 3. Так. 4. Ні: поляки виграли 17 Нобелівських премій. 5. Так.]¹

Дайте відповідь на питання.

1. Хто з українців був нагороджений Нобелівською премією?

2. Які цікаві факти про Польщу й польських лауреатів Нобелівської премії ви знаєте?

3. Як українці виявляють інтерес до польської культури?

Відповіді на ці питання (і не лише) отримаєте вже під час опанування курсу «Польські лауреати Нобелівської премії». Чекаємо на вас, дорогі друзі! Обіцяємо, що ви не пожалкуєте: спілкування буде цікавим і корисним! CZEŚĆ!

Слайд 3. Містить усебічну інформацію про автора курсу, як-от: прізвище, ім'я та по батькові; фото, науковий ступінь, вчене звання, посада; профайл та e-mail викладача; розклад консультацій тощо.

Слайд 4. Навчальна дисципліна покликана на зразках польських лауреатів Нобелівської премії формувати, збагачувати світогляд здобувачів вищої освіти, позитивно впливати на розвиток самосвідомості, виховувати морально-етичні засади, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки. Знайомство з польськими лауреатами Нобелівської премії сприятиме формуванню освіченої особистості, яка поєднує творчий потенціал у навчанні, ініціативність у саморозвитку та самонавчанні в умовах сучасного світу, здатність ідентифікувати себе як ерудовану, інтелектуальну, обізнану, начитану професійну особистість, що загалом допоможе здобувачам вищої освіти – майбутнім фахівцям – знайти й посісти

¹ Вочевидь, що правильні відповіді на презентаційних слайдах не розміщено.

достойне місце в сучасному глобальному громадянському суспільстві.

Слайд 5. Метою вивчення навчальної дисципліни є презентація здобувачам вищої освіти матеріалів про Нобелівську премію та польських нобелівських лауреатів, залучення здобувачів до культурно-історичного контексту цієї найпрестижнішої міжнародної премії, акцентування на окремих знакових постатях польських нобелівських лауреатів. Основними завданнями вивчення дисципліни є такі: ознайомити здобувачів вищої освіти з найважливішими процесами, посталями, явищами польського нобелівського преміального дискурсу. Курс охоплює як загальні тенденції, так і явища, притаманні діяльності окремих нобелівських лауреатів, окреслює історичні, культурні, біографічні, політичні контексти. Вивчення дисципліни передбачає формування таких компетентностей: 1) *загальні*: здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність проведення досліджень на належному рівні; 2) *спеціальні*: здатність вільно орієнтуватися в сучасному преміальному дискурсі, застосовувати досягнення сучасної науки; використовувати знання польської мови (за наявності); 3) здатність критично осмислювати історичні надбання й новітні досягнення, відмічені престижною премією тощо. Очікувані результати навчання: здобувач вищої освіти повинен *знати* факти про присудження Нобелівської премії, життя й діяльності її визначних лауреатів; естетичні програми, гасла, засади польських нобелівських лауреатів; основні події, їх суспільно-історичний контекст щодо вручення Нобелівської премії; *уміти*: аналізувати особливості преміальних процесів у світі й у сучасній Польщі у власне польському, загальноєвропейському та світовому культурних контекстах, здійснювати синхронічні й діахронічні зіставлення тощо.

Слайд 6. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Вступ. Інтелектуальна гра «Що ви знаєте про Республіку Польща та її традиції?».

Візитна картка Польщі (презентація).

Нобелівська премія – найпопулярніша й найпрестижніша наукова нагорода.

Статистика щодо нагородження Нобелівською премію або Нобелівська премія в цифрах.

Польські лауреати Нобелівської премії.

Лауреати Нобелівської премії з літератури.

Найвідоміші книги лауреатів Нобелівської премії.

Польські лауреати Нобелівської премії в галузі літератури та їхній творчий доробок.

Книги польських лауреатів Нобелівської премії, перекладених українською.

Польські інтелектуали, лауреати Нобелівської премії, у творчих зв'язках з Україною.

Нобелівська премія миру.

Нобелівська премія 2023.

Слайд 7. Чому рекомендуємо обрати саме цей курс?

Результативна програма.

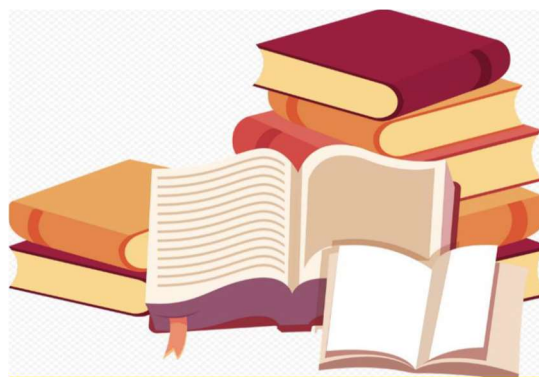
Ефективна методика.

Індивідуальна підтримка викладача.

Підвищення рівня знання польської мови (за потреби).

Навчаємо: інформаційно, наповнено, доступно, цікаво!

З найкращими побажаннями! До зустрічі на курсі!

Пропонуємо зміст окремих слайдів (фрагменти) презентацій інших дисциплін широкого вибору:

Слайд 1. Титульний лист

Сучасна польська література для молоді

Те, що в Україні польську літературу люблять – а отже, перекладають, видають, читають і обговорюють, – безперечно, правда.

Остап Сливинський

Nowoczesna literatura polska dla młodzieży

Слайд 2. Реклама

Тест на ерудицію «Перевірте свої знання про Польщу й польську літературу» (відповідь – так чи ні).

1. Варшава – перша та єдина столиця Польщі.
2. Поляків вважають однією з найосвіченіших націй.
3. У Польщі немає бездомних тварин.
4. Польща – країна Нобелівських лауреатів.

5. Уся польська література написана польською мовою.

[Відповіді: 1. Ні. Загальноприйнята версія: столиць було три: Гнєзно, Краків і Варшава. Насправді, «столична» історія Польщі набагато цікавіша, ознайомимося з нею докладніше на курсі. 2. Так. 3. Так. 4. Так. 5. Ні: хоча більша частина польської літератури написана польською мовою, до польської літературної традиції зараховують також твори, написані іншими мовами: їдиш, литовською мовою, українською, білоруською, німецькою, есперанто та іншими мовами, які століттями функціонували на території Польщі.]

Дайте відповідь на питання.

1. Які твори польських письменників ви читали?
2. Які цікаві факти про Польщу й польську літературу ви знаєте?
3. Чим польська література може бути цікавою українському читачеві, особливо зараз, коли російська війна зблизила наші народи?

Слайд 6. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Вступ. Флеш-опитування «Що ми знаємо про польську літературу й польських письменників?»

Польська література очима українського читача.

Польська література. Загальна характеристика.

Польська література для дітей і підлітків.

Польська література для молоді: загальна характеристика. Фантастичні, психологічні, пригодницькі, про кохання польські книжки для молоді.

Проза. Основні риси, знахідки, тематичне розмаїття. Робота з текстом.

Поезія. Основні риси, знахідки, тематичне розмаїття. Робота з текстом.

Українсько-польські літературні взаємини.

Польські лауреати Нобелівської премії з літератури.

Про популяризацію польської літератури в Україні.

Польське кіно для молоді сьогодні: зв'язки з літературою.

Слайд 1. Титульний лист

Сучасна польська література в українськомовних перекладах

Współczesna literatura polska w przekładach ukraińskich

Слайд 2. Реклама.

Тест на ерудицію «Перевірте свої знання про польську літературу».

1. Що і як читають у Польщі?
2. Книжкові тренди на книжковому ринку Польщі.
3. Які твори польських письменників ви читали?
4. Які цікаві факти про Польщу й польську літературу ви знаєте?
5. Що вам відомо про українсько-польські літературні взаємозв'язки?

Висновки. Отже, ефективна організація індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти закладів педагогічного спрямування, зокрема й завдяки можливості самостійно обирати дисципліни широкого вибору, сприяє формуванню конкурентоспроможних майбутніх фахівців, здатних до самореалізації в мінливих соціально-економічних умовах сучасного глобалізованого світу. Перспективним подальших наукових розвідок вважаємо комплексне прикладне дослідження індивідуальної освітньої траєкторії, індивідуальної освітньої програми й індивідуального освітнього маршруту як взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів навчального процесу, що вможливорює реалізацію особистісно-фахового потенціалу здобувачів вищої освіти, який вони обрали згідно зі своїми потребами, мотивами, здібностями та можливостями для досягнення важливих освітніх результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аблицов В. Г. Вчені України – лауреати міжнародних премій і нагород. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Київ: Академперіодика, 2011. Вип. 4. С. 3–190.

2. Краснощок І. П. Індивідуальна освітня траєкторія студента: теоретичні аспекти організації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. № 60. Т. 1. С. 101–107.

3. Нобелівська премія. URL: <http://surl.li/audj>

4. Нобелівська премія в галузі літератури. URL: <http://surl.li/grwmg>

5. Нобелівська премія миру. URL: <http://surl.li/gbprpg>

6. Положення про розроблення навчальних планів та реалізацію вибіркової варіативної складової навчальних планів підготовки здобувачів ступенів вищої освіти бакалавра та магістра у державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2020. 18 с. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcsjpcglclefindmkaj/https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/018.pdf>

7. Положення про формування індивідуальної освітньої траєкторії студента Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2020. 15 с. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcsjpcglclefindmkaj/https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/015.pdf>

8. Романова О. В. Анні Ерно як феномен Нобелівської премії з літератури. Нобелівська премія з літератури 2022 року. *Вісник НАН України*. 2022. № 12. С. 44–46.

9. Список лауреатів Нобелівської премії з літератури. URL: <http://surl.li/bcwfc>

REFERENCES

1. Ablitsov V. H. Vcheni Ukrainy – laureaty mizhnarodnykh premii i nahorod [Ukrainian scientists – laureates of international prizes and awards]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori*. Kyiv: Akadempriodyka, 2011. Vyp. 4. S. 3–190.

2. Krasnoshchok I. P. Indyvidualna osvitnia traiektoriia studenta: teoretychni aspekty orhanizatsii [Individual educational trajectory of the student: theoretical aspects of the organization]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2018. № 60. T. 1. S. 101–107.

3. Nobelivska premiia [The Nobel Prize]. URL: <http://surl.li/audj>

4. Nobelivska premiia v haluzi literatury [The Nobel Prize in Literature]. URL: <http://surl.li/grwmg>.

5. Nobelivska premiia myru [The Nobel Peace Prize]. URL: <http://surl.li/gbppg>.

6. Polozhennia pro rozroblennia navchalnykh planiv ta realizatsiiu vybirkovosti variatyvnoi skladovoi navchalnykh planiv pidhotovky zdobuvachiv stupeniv vyshchoi osvity bakalavra ta mahistra u derzhavnomu vyshchomu navchalnomu zakladi «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet» [Regulations on the development of curricula and the implementation of the selectivity of the variable component of the curricula for the preparation of applicants for the bachelor's and master's degrees in the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»]. Slov'iansk, 2020. 18 s. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/018.pdf>.

7. Polozhennia pro formuvannia individualnoi osvitnoi traiektorii studenta Derzhavnogo vyshchoho navchalnoho zakladu «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet». [Regulations on the formation of an individual educational trajectory of a student of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»]. Slov'iansk, 2020. 15 s. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/015.pdf>.

8. Romanova O. V. Anni Erno yak fenomen Nobelivskoi premii z literatury. Nobelivska premiia z literatury 2022 roku. [Annie Ernaux as a phenomenon of the Nobel Prize in Literature. Nobel Prize in Literature 2022]. *Visnyk NAN Ukrainy*. 2022. № 12. S. 44–46.

9. Spysok laureativ Nobelivskoi premii z literatury [List of winners of the Nobel Prize in Literature]. URL: <http://surl.li/bcwfc>.

УДК 371.3

Методика викладання мови та літератури у

ЗВО педагогічного спрямування та загальноосвітніх закладах

TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: INNOVATIVE METHODS AND TECHNOLOGIES

Nikitina N. P.

*Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy),
Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University*

19, Henerala Batiuka Str., Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-0653-7453
nikitina_sdpu@ukr.net

The article examines the peculiarities of the formation of digital competence, taking into account the specifics of the discipline “Foreign Language”. The factors contributing to the modernization of language education are outlined. The conditions determining the choice of methods of teaching a foreign language are considered. Innovative forms of education are characterized. The analysis of the experience of using blog technologies in the educational process is provided. The peculiarities of the use of a web magazine in the practice of institutions of higher education are considered. The nature of the impact of multimedia tools on the quality of foreign language learning is determined. The peculiarities and possibilities of using cloud technologies are defined. The specific examples of cloud services are considered. Attention is focused on the communicative method as a means of learning foreign languages. The cognitive-communicative method of education is singled out. The possibility of using Web 2.0 tools to compensate for the lack of real language practice is discussed. The technology of the so-called “inverted learning” is characterized and its advantages are considered. The importance of creating a common educational environment is presented. The problems of using the “inverted learning” technology are considered. The game and its varieties are singled out, which can be the key to the effective development of foreign language competence. Special attention is paid to didactic games. The stages at which they are most successfully used are presented. The content of travel games is characterized. The effectiveness and expediency of using film and video materials in the educational process are discussed. Home Watching is considered a tool for increasing motivation to learn foreign languages. The web quest method is presented as one of the most effective interactive methods of teaching applicants. A selection of tasks that should be used when planning and conducting web quests is considered. The factors determining the complexity of web quests are defined. The variants for presenting the results of the web quest for evaluating its effectiveness are specified. It was concluded that the presented innovative methods and technologies contribute to increasing the effectiveness of learning foreign languages in the conditions of a higher educational institution.

Keywords: *blog technology, cloud service, cognitive-communicative learning method, game, Home Watching, teaching methods, web quest.*

**ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ****Нікітіна Н. П.**

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедрою іноземних мов
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-0653-7453
nikitina_sdpu@ukr.net*

У статті розглянуто особливості формування цифрової компетентності з урахуванням специфіки дисципліни «Іноземна мова». Окреслено фактори, що сприяють модернізації мовної освіти. Розглянуто умови, що обумовлюють вибір методів навчання іноземної мови. Охарактеризовано інноваційні форми навчання. Надано аналіз досвіду використання блог-технологій у освітньому процесі. Розглянуто особливості використання веб-журналу в практиці вищих закладів освіти. Обумовлено характер впливу мультимедійних інструментів на якість засвоєння іноземної мови. Визначено особливості та можливості застосування хмарних технологій. Розглянуто конкретні приклади хмарних сервісів. Акцентовано увагу на комунікативному методі як засобі вивчення іноземних мов. Виокремлено пізнавально-комунікативний метод навчання. Обумовлено можливість використання інструментів Web 2.0 для компенсації відсутності реальної мовної практики. Охарактеризовано технологію «перевернутого навчання» та розглянуто її переваги. Представлено важливість створення спільного освітнього середовища. Розглянуто проблеми використання технології «перевернутого навчання». Виокремлено групу та її різновиди, що можуть бути запорукою ефективного розвитку іншомовної компетентності. Приділено особливу увагу дидактичним іграм. Представлено етапи, на яких найбільш успішно їх використовувати. Охарактеризовано змістовне наповнення ігор-подорожей. Обговорено ефективність і доцільність використання кіно- та відеоматеріалів у освітньому процесі. Розглянуто Home Watching як інструмент для підвищення мотивації до вивчення іноземних мов. Представлено метод веб-квесту як один з найбільш ефективних інтерактивних методів навчання студентів. Розглянуто підбірку завдань, що доцільно застосовувати при плануванні та проведенні веб-квестів. Визначено фактори, що обумовлюють складність веб-квестів. Зазначено варіанти представлення результатів веб-квесту для оцінки його

ефективності. Зроблено висновок, що представлені інноваційні методики та технології сприяють підвищенню результативності засвоєння іноземних мов в умовах вищого закладу освіти.

Ключові слова: блог-технологія, хмарний сервіс, когнітивно-комунікативний метод навчання, гра, Home Watching, методика навчання, веб-квест.

The problem setting. Today, the educational process is being reformed in institutions of higher education (IHE) of Ukraine in accordance with European requirements for the quality of education: ensuring the informatization of the educational space, integration processes, establishing cooperation between Ukrainian and European institutions of higher education in the field of educational and scientific activities, implementing international student exchange, providing opportunities obtaining a second higher education, studying at master's programs abroad.

Digitization in the teaching of foreign languages is a process that is gaining momentum, therefore the task of all institutions of higher education in Ukraine is to prepare future specialists for the active and competent use of the achievements of the modern digital world, to teach how to establish effective digital cooperation both with students and with colleagues, to develop themselves and students using digital technologies and resources.

Analysis of recent studies and publications. It is worth noting that the achievements are quite significant and are constantly updated in accordance with modern educational trends in higher education. Since a foreign language occupies a dominant position in education, its acquisition and active application in professional activities through the use of innovative methods and technologies is a priority direction. During the investigation of the selected issues, the works of a number of scientists have been used: N. Bilan, Yu. Bilenka, H. Bushko, O. Vasiukovych, T. Harbuz, N. Hostishcheva, H. Dranenko, A. Kovalenko, M. Kudria, L. Kulykova, T. Melnikova, Yu. Mosina, I. Novak, O. Osova, T. Riabukha, A. Solomakha, T. Kharchenko, T. Sharhun.

The purpose of the article. The purpose of the article is to consider and characterize innovative methods and technologies for teaching foreign languages in institutions of higher education.

Presentation of the main material of the research. The formation of digital competence of students taking into account the specifics of the discipline "Foreign Language" is expedient, and the results are effective. It is important to analyze the experience of implementing various components in institutions of higher education in Ukraine, conduct scientific and practical discussions with lecturers of foreign languages at

---

different educational levels, and create scientific and methodological recommendations that will allow unifying the components of digital competence of future specialists [9]. In the context of the reform of higher education, there also should be changes in the technological support of teaching foreign languages. Language education itself is also gradually being modernized through the introduction of a modular rating of the foreign language teaching system, interdisciplinary integration, democratization, and economization of education [5].

The choice of methods depends on a number of conditions: the specifics of the content of the educational material, the general tasks of training future specialists, the time during which the student has to study this discipline, and the peculiarities of the composition of the students. High-quality language training of students is impossible without the use of modern educational technologies. The innovative forms of education can be divided into two groups: innovative forms of education based on the Internet and computer technologies. With the help of Skype, Zoom, and Google Meet programs, for example, online conferences are held. These technologies are easy to use and do not require additional time and financial costs for training, as they have already firmly entered the everyday life of every person. The only requirement is the availability of appropriate technical capabilities.

Modern foreign language learning technologies involve the use of professionally oriented learning, the project method, game technologies, intensive and distance learning technologies, information and telecommunication technologies, working with educational and monitoring computer programs in foreign languages, creating a presentation, learning a foreign language on a computer environment (forums, blogs, e-mail), educational systems, the latest test technologies, namely: the creation of a database of foreign language materials for computer testing to control students' knowledge.

It is worth noting the positive experience of using blog technologies in teaching foreign languages. A popular blog can be structured according to separate headings (components). The rubric "Educational discipline" includes academic disciplines, each of which has a separate page. For example, on the page of the course "Foreign Language for Professional Purposes" the purpose and tasks of the course, the list of control questions, the structure of the examination ticket, evaluation criteria; materials for practical classes; practical tasks for independent work; the list of sources are presented. Modern possibilities of technical means of education allow using files of various formats. In particular, on the page of the course "Foreign Language for Professional Purposes", students have access to copies of foreign language sources that are not available in the university library. Using free access to global content also greatly

facilitates the preparation of scientific works. Information about literary sources is also worth paying attention to [7]. The list of literary sources and methodical literature on foreign language teaching with references should be presented by lecturers. This list should be constantly updated and supplemented according to the appearance of new sources, which helps students to be aware of all literary, linguistic, and methodical innovations.

The special educational potential of a foreign language is reflected in the “Curator’s Hour” section, which presents educational and upbringing materials that stimulate reflection on universal human values, and foster a sense of respect, and tolerance for other languages and peoples in a multicultural environment of society.

The use of a web journal in the practice institutions of higher education allows noting its wide functionality in the process of learning a foreign language. In particular, students have the opportunity to study independently according to individual characteristics and level of knowledge without time and space limitations. The presence of multimedia tools allows organizing foreign language interactive interaction, increases the accessibility of the presentation of the material, and motivation to study, and ensures the integration of lecturers and students into the international educational space. Working with a blog contributes to the formation of the digital competence of the student’s personality, the development of creativity, and independence in the process of searching and processing information.

In recent years, the popularity of the use of cloud technologies, which allow students to implement their skills and expand the boundaries of information, communication, and foreign language competence, has grown significantly. Cloud technologies can become a convenient tool for a lecturer who seeks to organize the pedagogical interaction of students. Vivid examples of cloud technologies that can be implemented in the teaching of foreign languages are the services provided by Google: Google Docs (documents, tables, presentations, forms, diagrams, pictures), Google Calendar (the electronic calendar with a wide range of event reminders, information groups of people about future events), Google Mail (e-mail with an advanced interface), Google Translate (the online translator for all languages of the world), Google Groups (the service that provides practical unlimited opportunities for collaboration on creating, editing and publishing documents), Google Talk (the web client that provides the possibility of live communication on the Internet), Google Labs (the incubator of ideas for new services), etc. [3, p. 15].

The communicative method as a means of learning foreign languages is aimed at the development and improvement of personality, disclosure of his/her reserve opportunities and creative potential, and

---

creates the preconditions to effectively improve the educational process in higher education institutions [1, p. 152]. Its variety is a cognitive-communicative method of teaching, which is based on the principle of awareness [6, p. 58].

The lack of real language practice is easily offset by Web 2.0 tools that create a language teaching environment that allows students to acquire and generate knowledge and not remain passive recipients.

The technology of “inverted learning” makes it possible to use a variety of resources for this so that students can prepare more effectively for practical training on their own. The key advantage of “inverted learning” is that students are able to consult with the lecturer much more often, which helps to strengthen the relationship between them. In addition, weak students manage to gain pace and catch up with stronger classmates. A common learning environment is created. However, in itself, the technology of “inverted learning” does not guarantee success in language learning. Firstly, the lecturer should solve the problem of choosing the most effective tools, most of which are freely available on the Internet. Secondly, educational online resources can be useful for teaching a foreign language only in the hands of creative and experienced lecturers [8].

One of the methods that promotes the development of foreign language competence, quickly and firmly absorb the educational material, and has a high level of motivation of education applicants, is the game. Didactic games have a clear goal and appropriate pedagogical results. This class of games helps students in learning a foreign language through the development of intellectual abilities, memory, and thinking. Games-travels provide understanding and consolidation of a particular educational material. The activity of education applicants in these games can be expressed in the development and creation of diaries, writing letters, and accumulating a variety of cognitive material. This type of work is characterized by the activity of imagination [4].

Scientific circles do not have a unanimous opinion about the efficiency and expediency of using cinema and video materials in learning a foreign language. However, it should be considered appropriate and relevant to use Home Watching to increase learning motivation. Viewing and watching a movie or cartoon in comfortable conditions and at a convenient time provides stable interest, and activates cognitive activity in the course of homework. Home Watching involves performing exercises, and tasks that would allow every higher education applicant to open his/her activity and creativity. For example, generation of ideas (about the last episode, course of events) before watching the movie, finding coincidences, filling in gaps, answers to questions, discussions, discussing the events of the film, writing a description of characters or a

letter to one of them, presentation of another end of processed history, playing [2, p. 8].

One of the effective interactive teaching methods for students is a web quest method which is defined as a research activity in which the majority or all the information used by students is taken from the Internet. Web quests aimed at rational use of students' time focused on the use of information, not on its search, maintain students' thinking at the levels of analysis, synthesis, and evaluation. There are many tasks for web quests: mysterious investigation, analytical or creative tasks, scientific research, planning, design, and more. Typically, quest topics can be varied, and problematic tasks are characterized by different levels of complexity. The results of the fulfillment of the conditions of the web quest are made by the oral report, creating a presentation, writing essays, creating a web page, etc. [4, p. 254].

The conclusions and prospects for further research. Innovative techniques and technologies presented help to increase the effectiveness of learning foreign languages in an institution of higher education. Despite the age characteristics of students, the presentation of complex topics should be accessible and varied, to arouse interest and desire not only to fulfill the established software requirements but also to self-develop as a person and a future specialist.

LITERATURE

1. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2012. № 5. С. 149–153.

2. Біленька Ю. О. Home Watching як засіб підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до вивчення англійської мови. *Інноваційні технології мовної підготовки студентів ЗВО: збірник матеріалів VII Всеукраїнського науково-практичного вебінару з міжнародною участю (24 березня 2021 р.)*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С. 8–10.

3. Гарбуза Т. В. Використання хмарних технологій під час навчання іншомовного спілкування у закладах вищої освіти. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції*. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 14–15.

4. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35, Т. 3. С. 250–255.

5. Кудря М. М. Modern methodologies of teaching foreign languages in higher school of Ukraine. Спеціальний тематичний випуск

“Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. 2020. № 2. С. 222–230.

6. Мельнікова Т. Сучасні методи викладання іноземних мов. *Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України: матеріали IV Всеукр. наук.–практ. конф., м. Дніпропетровськ, 24–25 квітня 2014 р.* Дніпропетровськ, 2014. С. 57–59.

7. Осова О. О. Дидактичні засади навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей із застосуванням технологічних інновацій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09. Харків, 2020. 571 с.

8. Рябуха Т. В., Гостіщева Н. О., Куликова Л. А, Харченко Т. І. «Перевернуте навчання» як інноваційна технологія викладання іноземних мов у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020 р. № 72, Т. 2. С. 100–106.

9. Соломаха, А. В. Підготовка майбутніх педагогів до діджиталізації в ранньому навчанні іноземних мов. Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету», 2021. № 10. С. 203–215.

REFERENCES

1. Bilan, N. (2012). Komunikatyvnyi metod navchannia inozemnykh mov studentiv nemovnykh VNZ [Communicative method of teaching foreign languages of students of non-language HEI]. *Molod i rynok*, 5, 149–153.

2. Bilenka, Yu. O. (2021). Home Watching yak zasib pidvyshchennia motyvatsii zdobuvachiv vyshchoi osvity do vyvchennia anhliiskoi movy [Home Watching as a means of increasing the motivation of higher education applicants to study English]. *Innovatsiini tekhnolohii movnoi pidhotovky studentiv ZVO: zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho vebinaru z mizhnarodnoiu uchastiu (24 bereznia 2021 r.)*, 8–10. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka.

3. Harbuza, T. V. (2020). Vykorystannia khmarnykh tekhnolohii pid chas navchannia inshomovnoho spilkuvannia u zakladakh vyshchoi osvity [Use of cloud technologies in training of foreign language communication in institutions of higher education]. *Aktualni problemy inshomovnoi komunikatsii: lnhvistychni, metodychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty: zb. materialiv III Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi Internet-konferentsii*, 14–15. Lutsk: IVV Lutskoho NTU.

4. Kovalenko, A. (2021). Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty [Distance learning of a foreign language under the conditions of a pandemic: the specifics of

forms and methods of work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 35(3), 250–255.

5. Kudria, M. M. (2020). Modern methodologies of teaching foreign languages in higher school of Ukraine. *Spetsialnyi tematychnyi vypusk "Vyshcha osvita u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru"*, 2, 222–230.

6. Melnikova, T. (2012). Suchasni metody vykladannia inozemnykh mov [Modern methods of teaching foreign languages]. *Linhvistychni ta linhvokulturolohichni aspekty navchannia inozemnykh studentiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: materialy IV Vseukr. nauk.–prakt. konf., m. Dnipropetrovsk, 24–25 kvitnia 2014 r.*, 57–59. Dnipropetrovsk.

7. Osova, O. O. (2020). Dydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov studentiv filolohichnykh spetsialnostei iz zastosuvanniam tekhnolohichnykh innovatsii. *Doctor's thesis*. Kharkiv.

8. Riabukha, T. V., Hostishcheva, N. O., Kulykova, L. A., & Kharchenko, T. I. (2020). «Perevernute navchannia» yak innovatsiina tekhnolohiia vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli [“Inverted learning” as an innovative technology for teaching foreign languages in higher school]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 72(2), 100–106.

9. Solomakha, A. V. (2021). Pidhotovka maibutnykh pedahohiv do didzhitalizatsii v rannomu navchanni inozemnykh mov [Preparation of future lecturers for digitalization in early foreign language learning]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvittie e-seredovyshe suchasnoho universytetu»*, 10, 203–215.

УДК 82. 32

Мовознавчий аналіз художнього тексту

**ПАРАДИГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО
ТЕКСТУ. «ЗОРИ. СОНАТА ПАТЕТИЧНА. ДРУГОВІ МОЄМУ БОРИСУ
ДМИТРОВИЧУ ГРІНЧЕНКОВІ» М. Ф. ЧЕРНЯВСЬКОГО»**

Проскурін І. А.

*аспірант кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені
професора Михайла Гетманця ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*

вул. Валентинівська, 2, Харків, Україна

orcid 0000-003-0214-1889

sintaksisesperanto@gmail.com

Образно-понятійні парадигми виокремлюються на текстовому рівні (предметом опису є слова та більш розгалужені текстові сегменти, що утворюють системний ряд у якості визначень до одного (чи споріднених) понять або сприяють формуванню у реципієнта взаємопов'язаних перцептивних образів у тексті або циклі). Система образно-понятійних парадигм (гіперпарадигма) розглядається у якості змістового аспекту тексту (компоненту плану змісту); процес опису гіперпарадигми – інтерпретація тексту («глибинна герменевтична процедура»). З функціонального погляду зміст тексту в цілому визначається як подібність тексту до дійсності на певному рівні (або рівнях) сприйняття. Зміст тексту за своєю природою є процесуальним та у точному значенні слова не міститься (не є закодованим) у матеріальній буквено-звуковій формі, збуджується формою у мисленні реципієнта у вигляді комбінацій елементів досвіду реципієнта та зв'язків між ними. Акт «розуміння-читання» тексту, за функціональною гіпотезою, є виокремленням образно-понятійних парадигм. Формою матерія тексту також стає за посередництва акту сприйняття (оскільки форма та зміст є діалектично пов'язаними категоріями). Сформульована О. О. Потебнею теза про те, що матеріальне утворення стає формою тексту лише в процесі сприйняття, виявила своє підтвердження у сучасних розвідках з парадигматичного аналізу художніх текстів. Також однією з основ дослідження є теза про сприйняття художнього твору як різноманіття сприйняття, сформульована А. Г. Горнфельдом наступним чином: «...вичерпне розуміння художнього твору, можливість передати весь його зміст у логічних схемах, іншими словами – припинення його сугестивності, його алегоричності є його смертним вироком». Предметом розгляду пропонованого дослідження є «Зорі. Соната патетична (другові моєму Борису Дмитровичу Грінченкові)» М. Ф. Чернявського. Встановлено, що домінантною (гіперактуальною) парадигмою твору є астральна парадигма, що спричиняється до функціонування в тексті гіпоактуальних парадигматичних утворень (ВІЧНІСТЬ; парадигма рефлексій ліричного героя; ЖАЛЬ; темпоральна парадигма; КОСМОС; СИМФОНІЯ ЖИТТЯ).

Ключові слова: мовознавчий аналіз художнього тексту; функціональний шлях дослідження художнього тексту; астральна парадигма; українська література; творча спадщина М. Ф. Чернявського.

**THE PARADIGMATIC ORGANISATION OF THE
FICTION. «STARS. SONATA PATHETIQUE (FOR BORYS
DMYTROVICH HRYNCHENKO, MY FRIEND)»**

Proskurin I. A.

*Ph-D student of the Foreign Literature and Slavic Languages Dept.,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Valentynivs'ka Avenue, 2, Kharkiv, Ukraine
orcid 0000-003-0214-1889
sintaksisesperanto@gmail.com*

Figurative and conceptual paradigmatic units are determinate on the text level (description subject are words and more branched text segments which create system like a definitions to one (or related) concepts or lead to creation for interconnected perceptual images of the text or a fiction sequence). The system of figurative and conceptual paradigmatic units (a hyperparadigm) like a content for fiction text (component of content); the description of the hyperparadigm is an interpretation for the text ("deep hermeneutic procedure"). From the functional way text content describes like a similarity between text and reality, on the concrete reception's level (or levels). A content of the text is a process and non-coded to material letter-sound form. A content of the text generated by the form to recipient's mental set like a combination of recipient's experience elements ties between that elements. From the functional way, "understanding-reading" is a determination of the figurative and conceptual paradigmatic units. A textual matter like a form is a result of a reception because a form and content like categories are tied by the dialectics. Potebnya's hypothesis, that material unit is a textual form only for reception, revealed it's validity according to modern researches of paradigmatic analysis for fiction. Also one of the research's basic presuppositions is a Gornfel'd hypothesis that fictional reception is a continuum of receptions ("...comprehensive understanding of fiction and possibility to translate fiction senses into logical schemes, in other words, – it's suggestiveness, it's allegoricality, – it is death sentence for fiction"). The research's subject area is "Stars. Sonata Pathetique (for Borys Dmytrovych Hrynchenko, my friend)" by M. F. Chernyavsky. A dominant (hyperactual) paradigm of that text is an astral paradigm which lead to function of the hypoactual paradigmatic units (THE ETERNITY; paradigm of the narrator's reflection; THE GRIEF; temporal paradigm; cosmic paradigm; THE SYMPHONY OF THE EXISTENCE).

Key words: *linguistic analysis for the fiction; functional way to fiction research; astral paradigm; Ukrainian literature; M. F. Chernyavsky's legacy.*

Постановка проблеми. Образно-понятійні парадигми виокремлюються на текстовому рівні (предметом опису є слова та більш розгалужені текстові сегменти, що утворюють системний ряд у якості визначень до одного (чи споріднених) понять або сприяють формуванню у реципієнта взаємопов'язаних перцептивних образів у тексті або циклі). Система образно-понятійних парадигм (гіперпарадигма) розглядається у якості змістового аспекту тексту (компоненту плану змісту); процес опису гіперпарадигми – інтерпретація тексту («глибинна герменевтична процедура»).

Аналіз останніх досліджень. М. М. Правдіним у розвідці «Аналіз змістової структури тексту» зазначається, зокрема, що з функціонального погляду зміст тексту в цілому визначається як подібність тексту до дійсності на певному рівні (або ж рівнях) [докладніше див.: 2, с. 102]. Отже, Зміст тексту за своєю природою є процесуальним та у точному значенні слова не міститься (не є закодованим) у матеріальній буквено-звуковій формі, збуджується формою у мисленні реципієнта у вигляді комбінацій елементів досвіду реципієнта та зв'язків між ними (пор. думку М. К. Мамардашвілі «Книга, до прикладу, існує без нас та поза залежністю від нас, але книги у той самий час немає, якщо немає хоча б одного акту розуміння-читання книги» [1, с. 290]. Акт «розуміння-читання» тексту, за функціональною гіпотезою, є виокремленням образно-понятійних парадигм). Формою матерія тексту також стає за посередництва акту сприйняття (оскільки форма та зміст є діалектично пов'язаними категоріями [докладніше див.: 6, с. 45–50]). Поза зв'язками зі змістом форма може існувати лише як певне матеріальне утворення, яке навряд чи виявляється можливим визначити у якості форми у точному значенні слова. Сформульована О. О. Потебнею [докладніше див.: 3, с. 29-48] теза про те, що матеріальне утворення стає формою тексту лише в процесі сприйняття, виявила своє підтвердження у сучасних дослідженнях, присвячених парадигматичному аналізу лексики (див., наприклад, [4]). Також однією з основ дослідження є теза про сприйняття поетичного твору як різноманіття сприйнятів, сформульована А. Г. Горнфельдом наступним чином: «...вичерпне розуміння художнього твору, можливість передати весь його зміст у логічних схемах, іншими словами – припинення його сугестивності, його алегоричності є його смертним вироком» (переклад наш – І. П.).

Метою дослідження є встановлення парадигматичних зв'язків між окремими компонентами змісту у творі «Зорі. Соната патетична (другові моєму Борису Дмитровичу Грінченкові)» М. Ф. Чернявського, що спричиняється до завдання – виокремлення текстових сегментів у структурі твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінантною (гіперактуальною) парадигмою твору «Зорі. Соната патетична (другові моєму Борису Дмитровичу Грінченкові)» М. Ф. Чернявського є астральна парадигма (*зорі – великі й блискучі, повні вогню й змінної гри; подібні красуням-жінщинам зорі; Ах, зорі, зорі! Щасливий, хто бачить вас, в чиєму мозкові проміння ваше пише срібними письменами свої таємниці – чудесні казки про вічне життя природи; вітаю вас, вічні зорі!; Vivat, чудесні світила, вівки й віки!..*). Її функціонування спричиняється до гіпоактуальних парадигм:

1) ВІЧНІСТЬ (*почуття вічності, її нерозгадана таємниця, її велична симфонія дисонансів*);

2) Парадигма рефлексій ліричного героя (*коли я дивлюсь на зорі, і очі п'ють їхнє любе, м'яке сяйво, я не можу не думати про те, що світ незміряно-великий і вічний, а мені, атомові, одведено в його величезному храмі таке непомітне, малюсеньке місце й дано єдиний мент життя; я невимовно малий і хвилинний; немає гармонії без дисонансів*);

3) ЖАЛЬ (*жаль безперестанно співає в серці журливу мелодію скарги, коли я дивлюсь на зорі, і їхнє бліде сяйво лащить мені обличчя, я думаю про ті істоти, що зараз живуть на наших і других планетах, про ті істоти, що жили й умерли, і про ті, що житимуть у свій час*);

4) Темпоральна парадигма (*ішли за ночами ночі, пливли роки; тепер, коли час срібнить моє волосся; колись, в далекому дитинстві зорі здавались мені тільки свічками, що їх якісь спасенні душі позасвічували на небі*);

5) КОСМОС (*нехай покриються всі темні вогні нашого життя й його темні безодні світлом єдиного великого Космосу. Будемо жити в його вічному безтурботному сяйві й ми – ясні й безтурботні; великий, єдиний Космос; Світ, Космос єсть тільки вічне Життя, а зорі – його небесні очі*)¹;

6) СИМФОНІЯ ЖИТТЯ (*кожна річ має свій час і міру, свою вагу й значіння, і все на світі в живих істот має свою ціну: осолода високих дум – і ситість шлунку, героїзм самопожертви – й задоволення особистих потреб, отчизна – і власний куток, приваба слави – і жовч зневаги, – і все все, з чого складається велика симфонія життя*).

Висновки. Висновковуючи, бачимо, що окремі парадигми тексту не функціонують ізольовано. Їх функціонування детерміновано домінантною. У даному тексті це провідний образ твору (проективний

---

¹ На імпліцитному рівні ця парадигма є репрезентацію імпліцитних парадигм МІКРОКОСМ та МАКРОКОСМ (докладніше про імпліцитні парадигми див. [5]).

аспект змісту). Проективний та концептуальний аспекти змісту пов'язані парадигмою рефлексій ліричного героя (2), що конкретизуються як емоційний компонент (3), безпосередньо рефлексійний компонент (4), рефлексійно-оцінні компоненти (5; 6).

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні інтертекстуального аспекту твору (компаративний аналіз між текстом М. Ф. Чернявського та партитурою До-мінорної сонати № 8 (опус 13) для фортепіано Бетховена).

ЛІТЕРАТУРА

1. Мамардашвили М. К. Очерк современной европейской философии. СПб: «Азбука-Аттикус», 2018. 544 с.
2. Правдин М. Н. Анализ содержательной структуры слова. *Сборник научных трудов МГПИИЯ им. Мориса Тореза*. М., 1976. Вып. 103. С. 91–102.
3. Ситько Ю. Л. Бытование функционально-прагматической методологии в отечественном языкознании 60-х годов XIX века – первой половины XX века. Севастополь: «Рибэст», 2007. 140 с.
4. Степанченко И. И., Мирошниченко М. П., Нестеренко К. В., Пехарева М. В., Просяник О. П. Парадигматический анализ лексики поэтического произведения. Київ: «Українське видавництво», 2014. 216 с.
5. Степанченко И. И. Имплицитные парадигмы в поэтическом тексте. «Аргументи сучасної філології: «нестача» і «бажання» у тексті. Матеріали Міжнародної наукової конференції (2-3 квітня 2021 року)». Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 240–245.
6. Степанченко И. И. Функционализм как альтернативная лингвистическая парадигма. Київ: «Українське видавництво», 2014. 200 с.
7. Чернявський М. Ф. Твори. Харків: «РУХ», 1928. Том третій. 306 с.

REFERENCES

1. Mamardashvili M. K. Oчерk sovremennoy yevropeyskoi filosofii [Study of the modern European philosophy]. Sankt-Peterburg: Azbouka-Attikus, 2018. 544 p.
2. Pravdin M. N. Analiz sodержatel'noi struktury teksta [The analysis of the content's structure for the text]. *Sbornik nauchnykh trudov MGPIIYA im. Morisa Toreza*, Vyp. 103 [Collection of scientific papers; Moscow State Linguistic University, № 103]. Moscow, 1976. Pp. 91-102.
3. Sit'ko Yu. L. Bytovaniye funktsional'no-pragmaticheskoy metodologii v otechestvennom yazykoznanii 60-h godov XIX veka – pervoy poloviny XX veka [Existense of the functional and pragmatic

methodology at the blighty linguistics of the 60-es, XIX century-1st half of the XX century]. Sevastopol` : Ribest, 2007. 140 p.

4. Stepanchenko I. I., Mirosnichenko M. P., Nesterenko K. V., Pechareva M. V., Prosyaniuk O. P. Paradigmaticheskiy analiz leksiki poeticheskogo proizvedeniya [The paradigmatic analysis for poetry's lexicon]. Kyiv: Ukrayns`ke vydavnytstvo, 2014. 216 p.

5. Stepanchenko I. I. Implicitnye paradygmy v poeticheskom tekste [Implicit paradigms for poetry]. *Argumenty suchasnoy filologii: "nestacha" ta "bazhannya" u teksti. Materialy Mizhnarodnoy naukovoï konferencii (2-3 kvitnya 2021 roku)* [Arguments of the modern philology: "want" and "wish" for the text. Proceedings of the International scientific conference on the April, 2nd – 3rd]. Kharkiv: KHNPU, 2021. Pp. 240–245.

6. Stepanchenko I. I. Funktsionalizm kak al`ternativnaya lingvisticheskaya paradigma [A functionalism like a alternative paradigm for linguistics]. Kyiv: Ukrayn`ske vydavnytstvo, 2014. 200 p.

7. Chernyavsky M. F. Tvory [Works]. Kharkiv: Rukh, 1928. Tom trety. 306 p.

УДК 811.111'373.43

Мовознавство

SPECIFICITY OF FORMATION OF PHONOLOGICAL NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Slabouz V. V.

*Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology),
Associate Professor of the Department of Foreign Languages*

Donbas State Pedagogical University

19, Henerala Batiuka Str., Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0003-1810-4054

queen_viktoriya28@ukr.net

Replenishment of the vocabulary of both English and any other language is a continuous process. Language is the most complex social phenomenon, which is a tool of human communication. Since 2015, many new words have appeared in the English language, new meanings have been added to the vocabulary, and other words have fallen out of use. In fact, today the English language is experiencing a real explosion in neology. The field of neology of the English language has been studied by many scholars, they have collected and systematized considerable factual material, but there are still many unexplored problems in its word-forming

part, one of which is the peculiarities of the formation of phonological neologisms. The relevance of the topic is determined by the need to research this layer of vocabulary, as the number of new lexical items in this area increases annually and even more often. This is explained by a number of reasons, among which is the growing popularity of social networks among different age categories of society and, as a result, the emergence of new concepts and realities that require language units for their nomination. Despite the significant interest of scientists, these lexical units have not been the subject of a comprehensive systematic linguistic analysis yet, therefore there is a need to create their comprehensive quantitative and qualitative characteristics. That is why the purpose of the article is to trace and analyze the classification of neologisms according to the method of creation; clarify the concepts of “neology” and “phonological neologism”; to reveal the productivity of the formation of new words according to the phonological method. The article also specifies the stages of integration of new words; the place of phonological neologisms in the classification according to the method of creation is determined; subgroups of phonological neologisms are singled out; the productivity of the phonological way of forming new words is revealed; interesting examples of the use of phonological neologisms are presented. It is concluded that neologisms appear for practical reasons to denote new unfamiliar phenomena and are perceived as such until the speakers feel their novelty. Phonological neologisms are a separate group; they are formed by an original combination of separate sounds. The prospects for further research in this direction include the study of areas represented by neologisms; peculiarities of the use of neologisms by speakers of this or that age or social group, etc.

Keywords: neology, phonological neologisms, lexical unit, imitation of sounds, typological classification.

СПЕЦИФІКА УТВОРЕННЯ ФОНОЛОГІЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Слабоуз В. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Донбаський державний педагогічний університет

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0003-1810-4054

queen_viktoriya28@ukr.net

Поповнення словникового складу як англійської, так і будь-якої іншої мови є безперервним процесом. Мова – це найскладніший

суспільний феномен, який є інструментом людської комунікації. За час із 2015 року і донині в англійській мові утворилася маса нових слів, лексичний склад поповнився новими значеннями, а інші слова вийшли з уживання. Фактично, на сьогодні англійська мова переживає справжній вибух у неології. Галузь неології англійської мови досліджувало багато вчених, вони зібрали й систематизували значний фактичний матеріал, однак у словотвірній її ділянці ще чимало невивчених проблем, одна з яких – особливості утворення фонологічних неологізмів. Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження даного пласта лексики, оскільки кількість нових лексичних одиниць у цій сфері щорічно збільшується. Це пояснюється низкою причин, з-поміж яких зростання популярності соціальних мереж серед різних вікових категорій суспільства і, в результаті, поява нових понять та реалій, що потребують мовних одиниць для їх номінації. Попри значне зацікавлення з боку науковців, ці лексичні одиниці ще не були предметом всебічного системного лінгвістичного аналізу, тому є потреба у створенні їх всебічної кількісно-якісної характеристики. Мета статті – простежити та проаналізувати класифікації неологізмів за способом творення; уточнити поняття «неологія» і «фонологічний неологізм»; виявити продуктивність утворення нових слів згідно з фонологічним способом. У статті також уточнено стадії інтеграції нових слів; визначено місце фонологічних неологізмів у класифікації за способом творення; виокремлено підгрупи фонологічних неологізмів; виявлено продуктивність фонологічного способу утворення нових слів; наведено цікаві приклади вживання фонологічних неологізмів. Зроблено висновок про те, що неологізми з'являються з практичних міркувань на позначення нових незнайомих явищ та як такі сприймаються доти, доки носії мови відчують їх новизну. Фонологічні неологізми є окремою групою, вони утворюються оригінальним поєднанням окремих звуків. До перспектив дослідження в цьому напрямі належить вивчення сфер, представлених неологізмами; особливостей вживання неологізмів мовцями тієї чи тієї вікової або ж соціальної групи тощо.

Ключові слова: неологія, фонологічні неологізми, лексична одиниця, імітація звуків, типологічна класифікація.

The problem setting. The development of a language is largely determined by the development of its word-forming system – the formation of new word-forming models of words, modification of existing ones, increase or decrease of their productivity, etc., since “word-forming models ... serve as a convenient scheme for marking the material shell of

new structural types of knowledge” [1, p. 17]. The flow of new words and the need to describe them have led to the creation of a special branch of lexicology – neology, the task of which is not only to register linguistic phenomena but also to explain why they are implemented in this way and not in another way. Today, the English language, like any other, is experiencing the so-called “neological boom” caused by reasons of an extralinguistic and linguistic nature. The process of enriching the language at the expense of previously unknown units occurs constantly. This has the effect of updating the language in accordance with human needs and changes occurring in the world because the language depends on the environment in which it lives, as well as on its internal mechanism and structure. Society is changing socially and technologically very quickly, so it is extremely important for members of the language community to create new categories to denote new realities in order to successfully realize themselves in it. Systematization of productive methods of formation of new vocabulary units, detection of the highest activity of their corresponding types, observation of trends of loss of productivity – all these processes belong to the group of linguistic ones [2, p. 291]. For the most part, they are interrelated, since it is not always possible to explain the changes occurring in the language by any one of them.

The field of neology of the English language has been studied by many scientists, they have collected and systematized considerable factual material, but there are still many unexplored problems in its word-forming part, one of which is the peculiarities of the formation of phonological neologisms.

Analysis of recent studies and publications. Analysis of recent studies and publications shows that the problem of neologisms is a subject of constant interest on the part of researchers of English philology – Hladka V. A., Zatsnyi Yu. A., Yemchura N. R., Klymenko O. L., Koloiz Zh. V., Kotielova N. Z., Markitantov Yu. O., Rebrii A. V., Selivanova O. O., Algeo J., Baayen R., Cannon G., Cohen M., Cutler C., Darmsteter A., Deroy L., Gardin B., Gilbert P., Gilbert L., Lee W., Simpson J., etc. In their investigations, they analyze the reasons for the appearance of new vocabulary items, describe the ways of their emergence, and offer their classification schemes of neologisms – words or compounds used in a language in a certain period to denote a new or already existing concept or acquisition of new meanings by language units, which are perceived as such native speakers [7, p. 43], distinguishing, among other things, their phonological variety. One of the most interesting in this regard is the work by N. N. Koroliova [6]. In it, the researcher concludes that the replenishment of the vocabulary of modern English is due to quantitative and qualitative changes caused by various processes: word formation, phraseologisation, dynamics of the semantic

structure of the word, borrowings, new trends in grammar and phonetics, and singles out four types of neologisms, including phonological ones (0.8% of all new words) [4, p. 4]. Emphasizing their small number compared to other types of neologisms, the author nevertheless notes that their appearance and functioning in the English language is a multifaceted phenomenon that requires a deep and comprehensive study.

The purpose of the article. The purpose of the article is to investigate the peculiarities of the formation of phonological neologisms in the English language, to identify the place of these units in the classification scheme of the lexicon according to the method of creation, to determine the productivity of the phonological method of formation of new words.

Presentation of the main material of the research. The English language is constantly changing. Its most mobile stratum, sensitively responding to all changes in social, cultural, economic, medical, and other spheres of life of human society, is vocabulary. The emergence of new lexical units is a complex, multifaceted process that testifies to the dynamism of the language. This process is also called the change of lexical paradigms, which, according to the linguistic didactic context, involves consideration of the functioning of modern language tools in different registers of speech communication. A new lexical unit goes through several stages of socialization, i.e. acceptance in society, and lexicalization – consolidation in the language. After appearing, neologisms are spread, as a rule, by mass media workers, lecturers, and teachers. Then they are fixed in print. The next stage of socialization is the adoption of a new lexical unit by the broad masses of native speakers. Next, the process of lexicalization begins: acquiring the skills to use neologisms in society and identifying conditions and contraindications for their use in various contexts. As a result, a lexical unit of a certain structural variety appears, which is included in various dictionaries of neologisms [1, p. 12].

The number of lexical neologisms cannot be counted, because neologisms are created not in the language as a system, but in the process of implementing this system. A sign of the entry of new words into the language system should be considered their “recurrence”, that is the ability to be reproduced outside the original context, to participate in semantic and word-forming processes. Therefore, changes in human activity experience cause the appearance of new and expansion of old fragments of the world picture, which, accordingly, require fixation in the language map of the world. The picture of the world is changing, and new sectors are emerging: cosmonautics, computer technology, genetic engineering, drug addiction, new types of food, and new types of protest. Traditional sectors are expanding: diseases, medicines, and diagnostics. And this means that new words will continue to appear in the language,

which will eventually be accepted in society. It takes a lot of time for new words to become established in the language, and their use is clear to everyone. Not long ago, such expressions as “*inflection with an electronic virus*”, “*a woopy receiving a golden goodbye*” were incomprehensible phrases, but now speakers have no difficulty interpreting their meaning.

Selivanova O. O. in the terminological encyclopedia “Contemporary Linguistics” provides a fairly complete and voluminous definition of neologism, “A neologism is a word or compound used in a language in a certain period to denote a new or already existing concept in a new meaning and is understood by native speakers” [7, p. 43]. Based on the above, it is considered expedient to note the following main properties of neologisms as units of the lexical system of the language. These are new words that are fixed in the language and created by the act of nomination, and also for denoting newly known concepts. This includes words that are completely new in form and meaning as the results of the emergence of new root elements or the results of borrowings. They can also be words created from existing components, or words that have developed new meanings [5, p. 124]. To specify the concept of “neologism”, linguists use such parameters as the location in time, location in space, novelty, language awareness, communicative limitation, and nominative aspect. Neologisms are usually formed from elements already present in the language system. Such a creation is always a product of someone’s creativity, ingenuity, or imitation. Productivity is one of the main characteristics of various language units. Productivity acquires great importance due to the characteristics of the word-formation model – the main mechanism in the creation of new words. It should be noted that in the theory of word formation, “productivity” has a synonymous term – “word formation activity”, which is interpreted as the ability of this or that element to form new words. So, a model, a word-forming affix, and a creative base can be active in the formation of new words and, on the contrary, passive, that is, with their help, a small number of words are formed or not formed at all.

There are a lot of different classifications of neologisms. One of the most famous is the classification by the French linguist Louis Guilbert, where neologisms are divided, according to the means of creation, into the following groups: 1) phonological neologisms; 2) neologisms-borrowing; 3) semantic; 4) syntactic, formed by a combination of signs present in the language [8; 9]. Therefore, phonological neologisms are defined as units formed from separate sounds by means of their peculiar configuration [4, p. 14]. These combinations of sounds are quite often combined with morphemes of Greek or Latin origin. There are many such words among the terms used in chemistry, physics, and other sciences. For example, *monochromatic*, *polychromatic*, *polystyrol*, etc. They were

called phonological or “artificial” formations. Quite often, the mentioned words are mistakenly considered to be the result of stem composition. It should be remembered that the stem composition is based on the composition of two or more stems with possible further changes of the newly formed composite. The main productive models are $N+N=N$; $A+N=N$, for example, *sea + man = seaman*; *straw + berry = strawberry*; *high + way = highway*.

The following subtypes of phonological neologisms are distinguished: 1) words formed from exclamations; 2) slangisms; 3) sound imitation. It should be analyzed each of them. The modern English language continues to be replenished with new words, a certain number of which are phonological neologisms formed from exclamations. For example, *zizz* (British slang) means “a short sound (imitating the sound a person makes in sleep)”; *sis-bombah* (American slang) means “spectacle kinds of sports, especially football (the syllables are often used by schoolchildren to cheer on the players)”; the word *to zap* is “to shoot, hit in the teeth (literally and figuratively)”, it is used in comics as an exclamation to convey in graphic form the sound of space weapons; the word *qwerty* is the unofficial name of a typewriter keyboard, formed from the first letters of the top line of a standard typewriter Q, W, E, R, T, Y; *to whee* (to excite) is from the exclamation *whee*, which conveys positive emotions, delight in something and is widely used in the informal register of speech communication.

Sound imitation (or onomatopoeia) is also one of the ways of forming phonological neologisms. With the help of sounds, and imitations of real phenomena, the sounds observed in the environment are reproduced. Analysis of modern English speech shows that neologisms of this type actively enrich the vocabulary of speakers. For example: *rah-rah* (a short skirt worn by girls during parades) conveys the rustle of skirts during dances; *to buzz* (to phone) means the imitation of the sound of a telephone buzzer; *to pop* (to flap, to clap) is the imitation of the sound of uncorking a bottle; *itty bitty* (small) means the imitation of the sounds of a baby; *boozy* (drunk) is the imitation of sounds uttered by a drunk person.

Slangisms are considered separate types of phonological neologisms. Slang is known to arise in various closed social or age groups; it is mainly formed by the emotionally colored vocabulary of a low (familiar) sound [5, p. 79]. These are words-exclamations, with the help of which feelings are conveyed, and speech acquires an expressive color: *yuk!*, *wow!* (delight, surprise); *ouch!* (crying from mild pain); *whoops!*, *squeeb!*, *erf!* (confusion); *bonk!*, *chyaa!*, *eesh!*, *flip mode!*, *oh my goshness!*, *shnikies!* (different types of surprise); *bet! shoots for real!*, *ah...yeah!* (consent); *yeh!*, *yuck!* (disgust); *dig that!*, *cool!*, *damn right!* (approval); *boo!* (disapproval); *badand!* (mistrust); *squish!*, *woochow!*

(emotion); *woopy-woo!* (happiness); *yo!* (ways to attract attention); *phew!* (relief). This includes a certain group of words that are used to denote concepts related to illegal activities and prohibited substances in society. For example, words such as *bo*, *bo-bo*, *boom*, *hooch*, *sezz*, *sess*, *yeh* (synonyms of the Ukrainian concept of marijuana) have relatively recently begun to be used in the English language and are phonological neologisms formed from the sounds that a person makes while under the influence of drugs. This group includes such units as *B*, *boo-yah*, *E*, *G*, *La-la*, *Meow-meow*, *yayo* (used in relation to the concept of “drug”); *Boo-boo*, *buga-boo*, *deep doo-doo*, *doozy* (the imitations of fighting sounds) are also considered phonological formations of certain social groups.

Analyzing the examples, it can be seen that the vocabulary is replenished with phonological neologisms that are actively included in everyday use and are actively used by speakers. Such neologisms are stable and have the highest level of novelty connotation; they can be classified as “strong neologisms”, i.e., those distinguished by a phonetic distribution that is not characteristic of the English language, as well as by an atypical morphological structure [3, p. 264]. Linguists explain the high level of novelty by the unusualness and freshness of their external, i.e. material, plan. It is useful to consider several examples of phonological neologisms that have recently appeared in spoken English, and analyze the methods of their formation:

e. g. *He is the king of bling-bling* (*Electronic Gaming Monthly October Issue*). *Bling-bling* is a phonological neologism for shiny, mostly metal objects and jewelry. Formed from the sounds that metal jewelry makes when worn.

If these lectures have given you any ah-ahs, give yourself a point (*Susan Lieberman*). *Ah-ah* is an interesting example, understood as a sudden understanding of something, usually after receiving new information and knowledge.

Don't forget to put on your tick-tock. *Tick-tock* is a watch/clock. The word is formed from the sounds of the clock mechanism.

In the Knighthood of Buh, “the members were all buh” (*University of Texas website*). *Buh* means very fun, cool, and special, formed from the sound that occurs when punching oneself in the chest.

Therefore, the language system is open to the creation of such units, because the information revolution leads to the emergence of new technologies, increases the level of professional, technical, and general cultural awareness of native speakers, stimulates the growth of the role of mass media (press, television, Internet) in modern communication, and in people – the need to name certain phenomena in short and understandable words. Analyzing new words formed by the phonological

method, it can be concluded that the most active among them are units formed by imitating and sound imitating.

The conclusions and prospects for further research. Therefore, it can be concluded that neologisms appear for practical reasons to denote new, unfamiliar phenomena and are perceived as such until speakers feel their novelty. Phonological neologisms are a separate group; they are formed by an original combination of separate sounds. Among them, it is advisable to distinguish units that a) are based on sound imitation and onomatopoeia; b) appeared to designate concepts related to illegal activities and prohibited substances in society (slangisms); c) exclamations that give an expressive color to the statement and are used to directly convey feelings.

Prospects for further research in this direction include the study of areas represented by neologisms; peculiarities of the use of neologisms by speakers of this or that age or social group, etc.

LITERATURE

1. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 20 с.

2. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90 років ХХ-го століття. Запоріжжя: ПА «Тандем – У», 1997. 396 с.

3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький держ. Університет, 1998. 431 с.

4. Конопацька Я. О. Семантична неологія в сучасному французькому медіадискурсі: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2005. 33 с.

5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 1999. 288 с.

6. Корольова Т. М. English Phonetics. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 208 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 712 с.

8. Guilbert L. La creativite lexicale. Paris: Larousse, 1975. 285 p.

9. Guilbert L. Théorie du néologisme. Cahier de l'Association internationale des études françaises. № 25. 1973. P. 9–29.

REFERENCES

1. Andrusiak, I. V. (2003). Anhliiski neolohizmy kintsia XX stolittia yak skladova movnoi kartyny svitu [English neologisms of the late 20th century as a component of the linguistic picture of the world]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.

---

2. Zatsnyi, Yu. A. (1997). *Neolohizmy anhliiskoi movy 80-90 rokiv XX-ho stolittia [Neologisms of the English language of the 80s–90s of the 20th century]*. Zaporizhzhia: RA “Tandem – U”.

3. Zatsnyi, Yu. A. (1998). *Rozvytok slovnykovoho skladu suchasnoi anhliiskoi movy [Development of the vocabulary of the modern English language]*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi derzh. Universytet.

4. Konopatska, Ya. O. (2005). Semantychna neolohiia v suchasnomu frantsuzkomu mediadyskursi [Semantic neology in modern French media discourse]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kyiv.

5. Kocherhan, M. P. (1999). *Zahalne movoznavstvo [General linguistics]*. Kyiv.

6. Koroliova, T. M. (2005). *English Phonetics*. Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly.

7. Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia.

8. Guilbert, L. (1975). *La creativite lexicale*. Paris: Larousse.

9. Guilbert, L. (1973). Théorie du néologisme. *Cahier de l’Association internationale des études françaises*, 25, 9–29.

ЗМІСТ

Біличенко О. Л.

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР (на прикладі Тоскани та Донбасу).....**5**

Глущенко В. А.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ТЕОРІЇ МЕТОДУ.....**17**

Глущенко В. А., Роман В.В., Руденко М. Ю.

ПРИЙОМИ ТА ПРОЦЕДУРИ АКТУАЛІСТИЧНОГО МЕТОДУ ЯК МЕТОДУ ПРАЦЬ З ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ.....**38**

Іліаді О. І.

IDEA NOMINIS У ВИМІРІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІЇ.....**50**

Казаков І. М., Брусіловська М. Л.

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ LEARNINGAPPS.ORG ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ **62**

Коломієць К. О., Піскунов О. В.

НЕОЛЕКСИКА ЕПОХИ КОРОНАВІРУСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКИХ МОВАХ (словотворчий і лінгвокогнітивний аспекти).....**70**

Корольова Т. М., Александрова О. В.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ В ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ.....**79**

Ледняк Ю. В., Ледняк Г. В.

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ В КУРСІ «НІМЕЦЬКА МОВА – РІВЕНЬ А 1.1» ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ «КАМПСТЕР».....**96**

- Лихачова А. В.**
ГОТСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ. **106**
- Маторіна Н. М.**
НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ШИРОКОГО ВИБОРУ (на матеріалі презентацій курсів з історії польської літератури)..... **123**
- Nikitina N. P.**
TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: INNOVATIVE METHODS AND TECHNOLOGIES..... **135**
- Проскурін І. А.**
ПАРАДИГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ. «ЗОРИ. СОНАТА ПАТЕТИЧНА. ДРУГОВІ МОЄМУ БОРИСУ ДМИТРОВИЧУ ГРІНЧЕНКОВІ» М. Ф. ЧЕРНЯВСЬКОГО..... **144**
- Slabouz V. V.**
SPECIFICITY OF FORMATION OF PHONOLOGICAL NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE..... **150**

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 13

Відповідальний за випуск:

Чайченко С. О. – доктор фізико-математичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Науковий редактор, макет і верстка

Маторіна Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент

Адреса редакції: вул. Генерала Батюка, 19. Кафедра германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ Донецької обл., Україна, 84116.

Тел.: +38 050 6768530

E-mail: n.m.matorina@gmail.com

Підписано до друку 27.04.2023 р. Ум. др. арк. 15,75.

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 1980.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141 видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
